AVROM
SUTZKEVER

ŽALIASIS AKVARIUMAS

אַבֿרהם סוצקעווער

גרינער אַקוואַריום

AVROM SUTZKEVER

ŽALIASIS AKVARIUMAS

Pasakojimai

Iš jidiš k. vertė Mindaugas Kvietkauskas

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

2013

UDK 821.112.28-31
Su-09

Versta iš: Avrom Sutzkever,
Griner akvarium. Dertzeylungen,
Yerusholaim: Hebreisher universitet
in Yerusholaim, 1975

Knygos leidimą parėmė
Kultūros rėmimo fondas

Redaktorė Danutė Kalinauskaitė
Knygos dailininkas Rokas Gelažius

© Rina Sutzkever-Kalderon,
All rights are reserved
© Mindaugas Kvietkauskas, vertimas, straipsnis
© Rokas Gelažius, apipavidalinimas
© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ISBN 978-609-425-114-6

TURINYS

ŽALIASIS AKVARIUMAS 7
Žaliasis akvariumas 9
Moteris su šiaudine panama 14
Vaiko delnai 19
Jobė 21
Paskutinioji iš visų neregių 25
Tarp dviejų kaminų 27
Valstietis, regėjęs Dievą 29
Žiedelis 31
Avikailis 35
Jaučio mirtis 37
Už aukso šydo 39
Laidotuvės lietuje 42
Sakuočio skrynelė 49
Bomkė 52
Laukinės bitės medus 56

MESIJO DIENORAŠTIS 59
Chalefo dukra 61
Įžadai 80
Janina ir bestija 86
Duobkasių streikas 101
Šypsena ties pasaulio pakraščiu 112
Dvynukės 126
Pirmosios miesto vestuvės 140
Mesijo dienoraštis 154

Paaiškinimai 167

Mindaugas Kvietkauskas.
Avromo Suckeverio poetinė rizika 175

ŽALIASIS AKVARIUMAS

א

– Tavo dantys – kaulinės grotos. Už jų, krištolo celėje, tavo sukurti žodžiai. Atmink seno žmogaus patarimą: kaltuosius, kurie tavo taurę pripildė nuodingų perlų, išleisk į laisvę. Atsidėkodami už malonę, jie išgrįs tau kelią į amžinybę. Bet nekaltųjų, kurie suokia treles kaip lakštingalos virš kapo, – tų tai negailėk. Pakark juos, būk jiems budelis! Nes vos tik paleisi juos iš savo burnos arba užrašysi plunksna – jie iškart pavirs velniais! Tegu žvaigždės nukrenta iš dangaus, jeigu aš sakau tau netiesą! –

Tokį testamentą prieš daugelį metų mano gyvajame gimtame mieste paliko man senas, vienišas, šiek tiek kvanktelėjęs poetas su didžiule plaukų kukštera tartum šviežiai surišta beržine šluota. Niekas nežinojo nei jo vardo, nei iš kur jis kilęs. Aš žinojau tik tiek, kad jis aramėjiškai rašo rimuotus laiškus, skirtus Dievui. Parašęs juos įmeta į raudoną pašto dėžutę prie Žaliojo tilto, susimąstęs kantriai vaikštinėja palei Viliją ir vis laukia, kada dangiškasis paštininkas atneš jam atsakymą.

ב

– Ženk per žodžius kaip per minų lauką: vienas klaidingas žingsnis, vienas klaidingas judesys, ir visi žodžiai, kuriuos per gyvenimą suvėrei ant savo aortų, išlakstys į šalis kartu su tavim pačiu.

Taip man šnabždėjo mano kūno šešėlis, kai mes abu naktį sėlinome per kruviną minų lauką, akinami reflektorių, primenančių vėjo malūnus, o kiekvienas žingsnis, kurį statydavau už mirtį arba už gyvenimą, stuktelėdavo man į širdį kaip vinis į smuiką.

ג

Tačiau niekas manęs neperspėjo, kad turiu saugotis žodžių, kurie apsvaigę nuo aname pasaulyje augančių aguonų. Todėl buvau jų pavergtas. O jų valios aš neįstengiu suprasti. Kaip ir paslapties, ar aš jiems patinku, ar jie manęs nekenčia. Jie kelia karus mano kaukolėje tarsi termitai dykumoje. Dėl tų karo laukų mano akys pasrūva rubinų atspalviais. Vaikai pražyla iš baimės, kai aš jiems pasakau: „Labanakt...“

Anąkart, vidury baltos dienos, kai gulėjau sode, kai virš manęs suposi apelsinais apkibusi šaka, o gal vaikai žaidė pūsdami auksinius muilo burbulus, pajutau savo sieloj kažkokį sujudimą. Oho, tai mano žodžiai ruošėsi į kelią... Pasiekę vieną kitą pergalę, jie, matyt, nusprendė paimti tvirtoves, kurių iki šiol jokie kiti žodžiai nebuvo įveikę. Žmonių tvirtoves, angelų tvirtoves, kodėl ne žvaigždžių? Apsvaigus nuo anapusinių aguonų, jų fantazija ėmė siautėti.

Skamba triūbos.
Paukščiai skrenda kaip degantys fakelai.
Tiesiasi linijos. Muzikos rėmai.

Prieš vieną tokį žodį, kuris raitas varėsi pirmyn su karūna, puošta mano ašarom, turbūt prieš patį vyriausią, puoliau ant kelių.

– Tai šitaip tu mane palieki, be jokio „sudie“, be jokio „iki pasimatymo“, be nieko? Tiek metų kartu keliavom, valgei iš mano laiko, tai dabar prieš atsisveikinant, prieš tau išvykstant užkariauti pasaulio – vienas prašymas! Bet duok žodį, kad neatsisakysi...

– Gerai, duodu žodį. Tik be ilgų sakinių. Saulė jau nusviro ant palinkusios šakos ir netrukus nuriedės į bedugnę.

– Leisk pamatyt mirusiuosius!

– Še tau kad noras... Na, tiek to. Mano žodis man brangesnis... Žiūrėk!

Žalias peilis perpjovė žemę.

Tapo žalia.

Žalia.

Žalia.

Tamsių eglių žaluma rūke.

Debesio, pilno išsiliejusios tulžies, žaluma.

Samanotų akmenų žaluma lietuje.

Žaluma, kuri matosi pro lanką, ridinėjamą septynmečio; kopūstlapio žaluma su rasos šukelėmis, duriančiomis pirštus; pirmoji žaluma vos nutirpus sniegui, šokanti ratu aplink melsvą gėlelę.

Pusmėnulio, regimo žaliomis akimis iš po vilnijančio vandens, žaluma.

Žolės, apsupusios kapą, šventiška žaluma.

Žaluma srūva į žalumą. Kūnas į kūną. Ir štai žemė pavirto žaliuoju akvariumu.

Artyn, artyn prie to žalio akivaro!

Pasižiūriu vidun: žmonės plaukioja ten kaip žuvys. Tūkstančiai fosforinių veidų. Jauni. Seni. Jauni ir seni išsyk. Visiems, kuriuos mačiau per gyvenimą, mirtis suteikė patepimą žalia egzistencija; visi plaukioja žaliame akvariume tartum kokioje lengvoje šilkinėje muzikoje.

Štai kur gyvena mirusieji!

Po jais upės, miškai ir miestai – didžiulis reljefiškas žemėlapis, o viršum jo teka ugninio žmogaus pavidalo saulė.

Atpažįstu artimuosius, draugus, kaimynus ir nusiimu prieš juos savo šiaudinę skrybėlę:

– Labas rytas.

Jie atsako žaliomis šypsenomis, kaip šulinys atsako akmeniui kreivais ribuliais.

Mano akys plaka sidabro irklais, skuba, iriasi tarp daugybės veidų. Jos naršo, ieško to v i e n o veido.

Surado, surado! Štai mano sapno sapnas – –

Čia aš, brangioji, aš, aš. Raukšlės – mano ilgesio susuktas lizdas.

Mano lūpos, priplūdusios kraujo, artėja prie jos lūpų. Aiman, jos tik priglunda prie akvariumo stiklo.

Ir jos lūpos jau plaukia artyn prie manųjų. Pajuntu įkaitusio punšo kvapą. Bet stiklas – kaip šaltas ritualinis peilis tarp mūsų.

– Noriu tau perskaityti eilėraštį, apie tave... Turi išklausyti!

– Mylimas, tą eilėraštį moku mintinai, pati tau pašnabždėjau jo žodžius.

– Noriu dar kartą pajust tavo kūną!

– Arčiau nebegalima, stiklas, stiklas...

– Ne, riba tuoj pradings, sudaužysiu galva tą žalią stiklą – –

Po dvylikto smūgio akvariumas skilo.

Bet kurgi lūpos, kur balsas?

O mirusieji, mirusieji – negi jie mirė?

Tuščia aplink. Priešais mane – žolė. Virš manęs – apelsinais apkibusi šaka, o gal vaikai žaidžia pūsdami auksinius muilo burbulus.

Vieną dieną žudynių laikais sėdėjau tamsiame kambarėlyje ir rašiau. Rašiau, lyg poezijos angelas būtų man patikėjęs žinią: „Pasirinkimas priklauso nuo tavęs paties. Jeigu tavo giesmė mane sužavės, apsaugosiu tave liepsnojančiu kalaviju, jeigu ne – tuomet negalėsi man priekaištauti... Mano sąžinė bus švari."

Pasijutau tame kambarėlyje tartum varpo viduje kybanti šerdis. Tik judesys, tik krustelėjimas – ir varpas iškart suskambės.

Tyloje vienas po kito kalėsi žodžiai.

Staiga pasigirdo, kaip kažkas kaulėtu pirštu beldžia į duris.

Tyla pažiro ant grindų tarsi gyvsidabris iš sudaužyto termometro.

„Pavojus. Draugas nori tave įspėti." Atitraukiau velkę.

Pasirodė moteris. Pirmas įspūdis – elgeta. Anokia naujiena. Kai stoja pauzė tarp mirties ir mirties, kai įsiviešpatauja badas su visa savo skeletiška didybe, minios elgetų išlenda tarsi išpampę nuo alkio skėriai. Bet šita elgeta nustebino savo apdaru: šiaudinė vasariška skrybėlė, kažkas panašaus į panamą, papuošta džiovintomis žemuogėmis; ilgas senamadiškas krinolinas – tikra skudurų vaivorykštė; prie šono krepšys; nuo kaklo svyra juodo stiklo karoliukų vėrinys, ant jo pakabintas binoklis, puoštas dramblio kaulu; o lakuotų batelių nosys – du kruvinai raudoni, išsižioję juodvarnių snapai.

Nieko nepaklausiau, tik ištiesiau jai duonos kriaukšlę apipelijusiais kraštais.

Ji žengė porą žingsnių į priekį, paėmė duoną, padėjo ją atgal ant stalo ir tada kone gegutės balsu užgiedojo:

– Jeigu aš neklystu, tai jūs kaip tik tas žmogus, o jeigu taip ir yra, tai duonos aš neimsiu.

– Galit prisėsti, tetulyte, bus jums patogiau. O duona tai tikrai supelijus, bet duodu jums žodį, kad kitokios ir pats neturiu. Mes dar sulauksim laikų, kai valgysim chalą.

Parodau moteriai vienintelę taburetę, o pats atsisėdu ant stalelio priešais.

– Oi, visai ne tai aš turiu galvoj. Ką jūs, – tartum kokia šokėja ji pakelia krinoliną, kad nesulamdytų, ir sėdasi ant taburetės.

– Ar galima pasiteirauti dėl vienos smulkmenos?

– Smulkmena tai smulkmena, miela ponia. Sakykit tiesiai, su manim nereikia baltų pirštinaičių.

– Čia guli pluoštai popierių. Rašalas dar nenudžiūvęs. Kas rašė?

– Aš...

– Ar jūs rašytojas?

– Rašytojas.

Ne tik jos akių kampučiuose – visose jos raukšlėse ima tvenktis ašaros. Paskui, tartum rūkas po gegužės lietaus, su šypsena iš jos sielos dvelkteli gaivuma.

– Jeigu taip, tai gerai. Dabar leiskit man išlieti savo širdį. Už kiekvieną minutę Dievas jums metais atlygins.

Ji išsitraukia iš rankovės rožinę nosinaitę su sidabro apsiuvu ir paliečia lūpas. Nosinaitė paskleidžia priešmirtinius senų kvepalų atodūsius. Ji ima pasakoti:

– Mano vardas Felicija Poznanski. Rašytojas Izraelis Jošua Zingeris įamžino mane savo romane. Kadaise aš atrodžiau kitaip. Bet tai nesvarbu.

Ji išsitraukia iš kitos rankovės dar vieną nosinaitę, šįkart ryškiaspalvę kaip povo plunksna, dvelkiančią kitokiais kvepalais, nusivalo drėgmę paakiuose ir pasakoja toliau:

– Taigi ta Felicija, sakykim, kad tai kita moteris, o ne šita prieš jus sėdinti elgeta, kadaise buvo tikra turtuolė. Tai yra jos vyras, Ignacas, buvo milijonierius. Devyni fabrikai, šimtai audimo mašinų. Vienuose jam priklausiusių rūmų gyveno miesto meras. O be to, jis dar buvo Portugalijos garbės konsulas – –

Saulėlydis nuspalvina jos raukšles žalsva jonvabalių spalva. Ji lyg dar labiau sulysta ir susitraukia, ir darosi panaši į senovės Egipto princesės mumiją.

– Ignaco niekas nemylėjo, netgi jo giminės. Manė, kad jis mizantropas. Na, galbūt. Bet negalima taip lengvai imti ir pasmerkti. Jo priešiškumas žmonėms turėjo priežastį. Vaikystėje jis susilaužė nosį, ta visai sutrupėjo – kaip molio puodas. Didžiausi pasaulio profesoriai nepajėgė jos atstatyti. Jam teko prisitaisyti dirbtinę nosį, iš gumos. Dėl to jis net prarado vyrišką balsą, kalbėjo plonai plonai, beveik kniaukė kaip ką tik gimęs kačiukas.

Felicija jį iš tikrųjų mylėjo. Ir ne dėl jo turtų ar dėl jo gerų manierų, ne, ji mylėjo jį dėl kūrybos. Jis lenkiškai rašė poemą apie Jobą...

Naktį savo kabinete jis nusiimdavo guminę nosį, kad galėtų laisvai kvėpuoti, ir rašydavo iki pat ankstaus ryto.

O Felicija jausdavosi laimingiausia pasaulyje. Ne, tai ne fabrikantas Poznanskis, tai Heinė, Baironas! Baironui trūko gabalo pėdos – na ir kas, ar jis nebuvo didžiausias savojo amžiaus poetas? Na ir kas, kad Poznanskiui trūksta gabalo nosies...

Besileidžianti saulė iš lauko įkaitina varinį mano palėpės varpą. Kažkur paslėpto vaiko verksmas keliauja pas jo Kūrėją. O moteris su šiaudine panama nesustodama pasakoja toliau:

– Ratas pasisuko kitaip jau pirmąją karo dieną. Bombos skeveldra pataikė Ignacui į galvą. Prieš išleisdamas dvasią, jis mane prisaikdino: Felicija, brangioji, išgelbėk mano kūrinį, jame visas mano gyvenimas. Mano gyvenimas šiame ir aname pasaulyje – –

Su vieninteliu lagaminu rankoje Felicija pabėgo iš miesto. Viduje – poema apie Jobą, deimantų vėrinys ir kostiumas, kurį ji dėvėjo kaukių baliuje, kai susipažino su savo vyru. Smunkant pro Lietuvos sieną ją plukdė per upę, bet valtis apsivertė ir lagaminas įkrito į vandenį. Per stebuklą Felicija priplaukė krantą ir papasakojo pasieniečiui apie savo deimantus, tas kelis kartus pasinėrė po vandeniu ir ištraukė jos lagaminą. Padorus valstietis, kaip iš anksto susitarė, taip ir pasidalino: jis gavo visus deimantus, o ji – savo vyro amžinybę, jo kūrinį ir kostiumą, kurį dėvėjo per maskaradą... Galite jį apžiūrėti, Felicija jį nešioja iki šiol... Su juo norėtų šokti ir mirties maskarade...

Moteris su šiaudine panama staiga pakyla iš vietos ir daro reveransą, kaip kadaise, aname dangiškame kaukių

baliuje. Bet kas jai? Ji nebegali atsitiesti. Veidas patamsėja, nusidažo svylančio popieriaus spalva, o ant šiaudinės panamos kraštų virpa kruvini žemuogių lašai.

– Nereik man vandens, nereik. Po širdim sudiegė. Kvailystė. Tai kur mes sustojom? Ak taip, pamėginsiu trumpiau –

Stovėdama pasižiūri į mane per savo binoklį ir balsas staiga suskamba taip, tarsi jos viduje būtų nutrūkusi kokia gysla:

– Dabar esu elgeta. Jau beveik metai. Vienu metu dvi mergaites mokiau portugalų kalbos, už pamoką imdavau dvi bulves. Kai tos mergaitės prapuolė, nebeliko ką mokyti portugališkai. Vaikštau iš namų į namus. Bet ne tik ieškodama duonos kriaukšlės. Norėjau surasti ką nors tokį kaip jūs, rašytoją, ir jam perduoti savo vyro šedevrą. Aš, žmogau mielas, ilgai nebetempsiu, eisiu susitikti su anom dviem mergaitėm... Duokit man ranką ir pažadėkit, kad saugosit poemą apie Jobą kaip savo paties rankraščius, o po karo – jūs turbūt pats suprantate... Duokit ranką!..

Kai jos kaulėtą dešinįjį delną su laibais pianistės pirštais suėmė mano delnas, kairiąja ranka ji ištraukė iš krepšio kišeninio dydžio užrašų knygutę ir padėjo ant stalo šalia supelijusios duonos.

Kai moteris išėjo – ėmė skambėti varpas. Jis daugiau nebegalėjo ištverti tylos. Nebylumo senų žmonių, kuriuos gaudo gatvėse.

– – Vienintelis, apšarmojęs rūsio langelis. Eglyne, iškerojusiame ant stiklo, atsispaudę du vaiko delnai, sudėti lyg šventikui teikiant palaiminimą. Per jų atspaudus eglynas praveria tai, kas slypi viduj, per juos į rūsį įkrenta saulės spindulys – kaip miruolis į karstą.

Rūsio sienos, aptrauktos gauruoto šerkšno, blizga lyg druskos kasykloje.

Kampe ant žemės – sujaukti guolio skurliai, tarp kurių kaip auksinis dantis spindi vienas kitas įsimaišęs šiaudas.

Ant tų skurdžių paklotų numestas storas, dėmėtas nuo drėgmės maldynas moterims *Korbn-Minche*, išleistas našlės ir brolių Romų spaustuvės...

Šalia – stingi vaško žvakė, įstatyta į puodą su smėliu, kapsinti širdį lyg paukštis mirusiu snapu.

O rūsio vidury, tarp vaiko delnų ant stiklo ir maldyno ant sujaukto guolio – bronzinė arklio galva su sidabrine dėme lyg durklu tarpukakty ir šaltom, sustingusiom juodo marmuro akim.

Ir vaiko delnai prabyla nuo stiklo:

– Mieloji galva, atleisk mums. Juk mes nenukirtom tavęs nuo gyvo kaklo. Kai patys paskutinieji pavirto į pelenus, mes atradom tave skerdykloje ir pamažėle, paslėpę po ilgu svetimu paltu, atitempėme į rūsį. Tavimi norėjome pamaitinti senelę. Vieniša kaip tu dabar ant grindų, senelė gulėjo šito rūsio kampe. Galvūgaly degė žvakė. Tik

staiga – šunys. Šunys. Šunys. Jie puolė senelę ir tave – tavo sušalusią mėsą. Puolė berniuką, kuriam mes priklausėme... Oi, kaip mes norėjome jam padėti... Bet tik glaudėmės prie stiklo, traukėmės į ledinį mišką, ir kur mes dabar, kur dabar?..

Kai vaiko delnai ant stiklo šitaip byloja – pradeda atitirpti suledėjusios bronzinės galvos šnervės. Jos oda sublizga ir atgauna kvapą. Kairė ausis nusvyra žemyn kaip palaida plaukų sruoga. O juodo marmuro akyse pasirodo ašaros.

Iš suirusių molinių lizdų, iš grotuotų langelių ir sukrypusių durų į saulėlydį kyla liepsnojantys šventraščių lapai. Lyg ištiesę rankas vaikai jie grįžta pas savo motiną saulę, pagimdžiusią juos Didžiosios sinagogos kieme ir dabar kviečiančią pas save atgalios.

Kai saulė paslepia savuosius vaikus už debesies, čia žemai lieka juodos jų ašaros – susmilkę pelenai, nukloję miesto šventyklos galeriją.

Dviaukštė galerija tartum piramidė vis dar stūkso virš susmukusių skersgatvių griuvenų, bet jau nebėra tokia kaip kadaise.

Dabar ji pavirto į erelį virš kito erelio. Viršutinis erelis – su žvėries galva, su žydra krūtine tarp purpurinių sparnų – lyg šaltiniu tarp rožių, o jo keturių bronzinių kojų nagai įsikibę į apatinį erelį.

Apatinio erelio galva primena angelo galvą su kaklą apsivijusiu blizgančiu žalčiu, o sparnai – dvi uolas, kybančias virš bedugnės viena priešais kitą. Apatinis erelis apglėbęs miesto šventyklą. Dešimt jo kojų – iš druskos išskaptuotų kolonų – svyruoja po sparnų svoriu.

Aukštai, palei bronzines viršutinio erelio kojas, žydros jo krūtinės fone pastebiu kažkokį žmogelį.

– Kas tu, žmogeli?

– Aš Jankelis Šeras, šių gatvelių tapytojas...

Jis stovi prieš drobę, apsivilkęs savo žaliu aksominiu švarku. Švarką kažkada įsigijo Paryžiuje. Mūsų mieste

toks buvo vienintelis. Žmonės sustodavo gatvėje, kad juo pasigrožėtų. Ties kaklu švarkas susisegdavo didele varine sąsaga. Jo klostės mainė spalvas nelyginant povo plunksnos. Jame buvo gal dešimt skirtingų kišenių, pilnų teptukų, pieštukų ir bloknotų.

Dabar švarkas kabo ant dailininko keistai išsipūtęs, aptrauktas pelėsio. Atrodo, lyg jį nešiotų ne žmogus, o gaidys. Teptukas, įsikąstas dantyse, primena skerdiko peilį.

Įkypos, pavandenijusios akys taip išsprogusios, kad vos nesiekia nosies. Jas jungia dvi seserys – ašaros.

Dailininkas žvilgčioja tai į kreivas gatveles, tai į drobę ir netiki savo akimis. Nuo tada, kai slapstosi galerijoje, jis pirmąkart suvokė, kaip pasikeitė jo pasaulis.

Iš kur čia priešais jį išdygo bažnyčia? O kodėl ten, kur buvo nekošerinė mėsinė, dabar matosi rotušė?

Kas uždegė žibintus mirusiame šventyklos kieme?

Kodėl, dangiškasis Tėveli, Gaono namas buvo pasmerktas sekilai – užmėtymui akmenimis? Ir kodėl medelis, augęs virš vartų, buvo nuteistas sudeginti?

Nepakitę tik gatvių latakai.

Bet ir jie! Blizga krauju...

Jankelis Šeras nori uždažyti savo drobę. Kur teisybė, išorėje ar jame pačiame?

O gal kalta jo paletė?

Kartą jis matė, kaip smuiku griežia tikro meistro rankos. Staiga begriežiant dingo garsai. Publika suakmenėjo ir laukė be žado. Meistras išbalo it pribyrėjusios po stygomis kanifolijos dulkės. Bet netrukus pridėjo ausį prie instrumento ir ištarė:

– Gerbiamoji publika, smuikas ką tik išleido dvasią. Prašau visus atsistoti ir pagerbti jo atminimą.

Jankelis prideda ausį prie savo paletės. Ji gyva, gyva.

Pelenų karuliai, likę iš degančių šventraščių, apkrenta tapytojo plaukus ir drobę.

Dabar jis ištraukia iš dantų savo teptuką. Tas ryja ir ryja spalvas, lyg jam būtų persidavęs dailininko alkis. Nuo drobės paviršiaus dingsta balti sniego plotai. Ir iš jaunos, gaivios, pavasariškos žemės vis ryškiau dygsta s e n ė.

Štai taip ji atrodė, toji aštuoniasdešimtmetė. Štai ji ir vėl atgyja, atgyja! Juoda šabo suknelė su krištolo sagomis. Plaukai balti, akinamai balti it sušalęs pienas. Veidas – sidabrinių raukšlelių raizginys. Jose teškena pavasariniai upeliūkščiai. Tekšt, tekšt! Upeliūkščiuose šoka saulė. Mėto tai zuikučius, tai šaltus spindulių durtuvus. O senė, kiek palinkusi, nešasi ant kupros šviesiaplaukę mergaitę – –

Už senės – veidai. Veidai. Kaminas perrėžta gerkle. Langas, ant vieno kelio klūpantis ore. Arkoje virš skersgatvio, po kuria eina senė, juoduoja įskila.

Jankelis Šeras per žingsnį atsitraukia atgal. Taip, ji taip ir atrodė, toji aštuoniasdešimtmetė, trūksta tik... hm, ko gi trūksta?

Jo pavandenijusios akys dar labiau išsprogsta. Liejasi tartum paletė. Drėgnas, kaitrus raudonis nuspalvina veidą.

Ta senė ėjo... su tefilinu ant kaktos... tefiliną ji pakėlė nuo žemės, išgriebė iš latako...

Jankeli, būk tikras dailininkas, nutapyk tefiliną!

Jis padažo teptuką į nukritusią ašarą, į lašą raudonio; ir senė su šviesiaplauke mergaite ant kupros praeina po

įskilusia arka, tarp durtuvų, užsidėjusi ant kaktos mažą namelį, kuriame gyvena Dievas.

Jobė, taip vadinsis paveikslas...

Šventyklos galerija sudreba. Pakyla abu ereliai. Ketvertas viesulingų sparnų. Kartu su dailininku Jankeliu Šeru, kartu su Jobe, kartu su klūpančiu langu, kartu su skersgatviu ereliai pranyksta spindinčiame debesyje.

Jos akys įsodintos ne ten, kur visų kitų. Jos akys viduj, ypatingam veide – dvi magnetinės adatos.

Tos adatos pritraukia žydinčias medžių šakas, saulę ir šešėlius, spalvas tarsi pulsuojančias gyslas, veidus, o svarbiausia – jos aklo mylimojo veidą.

Jiedu susitiko kaip dvi naktys ir akmeninė jų neregystė įskėlė kibirkštis.

Kai jisai, drėgnu lyg langas lietuje veidu, naktį lipa ant mūrų, kad mėnulis numestų jam sidabrinę žuvį, ir groja ilga paveldėta fleita, groja geliančią širdį melodiją lyg iš paukščių laidotuvių, ji savo palėpėje gali matyti mylimąjį tų garsų veidrodyje.

Kartą jis nesugrįžo. Kurtūs suodžiai aptraukė veidrodį, o ją, neregę, tartum ištiko dar vienas aklumas.

Ji bando pirštais paliesti jo šešėlį. Paliesti jo šešėlio plaukus. Bet magnetinės adatos jo nebepritraukia...

Lyg kažkas būtų smogęs į mirusįjį peiliu!

Jos pirštai – dešimt dūzgiančių bičių – blaškosi po palėpės erdvę, kurios oras išdegęs kaip balti pelenai.

– Sese, ateik!

Jos maža, reginti sesuo, pusnuogė, su knyga po pažastimi, su dviem kaselėm lyg praskėstom žirklutėm, išnyra iš blausios pakampės rankoje laikydama lempelę.

– Išmokyk mane šokti, aš niekad nešokau, nė karto gyvenime.

Lempelė – vienakė pelėda – jau kabo ant sijos. Po ja, kruvinos akies šviesoje, šoka dvi seserys. Jas lydi fleitos garsai, paukščių laidotuvės...

– Ačiū, mieloji. Dabar leisk man pašokti vienai. Noriu pamatyti, ar Dievas aklas.

Palėpę perbėga drebulys. Taip sudreba lizdas, pajutęs pjūklą prie medžio kamieno.

Neregė pamažu prieina prie lempelės, jos dūzgiantys pirštai nusuka gaubtą, žibalu sudrėkina kasas ir suknelę, ir iš pelėdos akies tvyksteli liepsna.

Virš gatvelių, panašių į dvasių olas – saulė. Saulė. Saulė.

Saulė aptvarstytuose languose. Saulė veiduose. Saulė negyvėliuose, nerandančiuose savo mirties...

Veidai, perskelti į du atskirus profilius, vėl suauga į vieną raudonose šokio atošvaitose.

O ji, neregė, šokdama su ugnimi, jau pervėrusia akis, uždega gatveles, uždega visą miestą ir debesis:

– Mano Dieve, Tu aklas! Priimk mano liepsną!..

Mėnulis, tartum Mirties angelo atmintis, greitai iriasi tarp pajuodusios gatvės griuvėsių ir pakimba tarp dviejų kaminų.

Ilgi šešėliai uruliais verčiasi iš jų lyg juodas kraujas iš papjauto arklio kaklo ir tirpdo po savimi sniegą iki pat gatvės grindinio.

Iš vieno kamino išnyra žmogus lyg laukinė antis, atplyšusi nuo tamsaus vandens:

– Šein-de-le!

Iš kamino kitapus gatvės išlenda antras:

– Cal-ke!

– Šeindele, mes turim gyventi.

– Taip, Calke. Kiek laiko mes gulim, arba stovim, kaminuose?

– Neilgai, iš viso bus trys mėnuliai. Ar tau šalta, Šeindele?

– Šalta? Kai mėnulis apšviečia, suodžiai ant manęs blizga kaip sidabrinės lapės kailis. Šalčio aš nebijau. Kad tik apačioje, namuose, nepradėtų kūrenti. Man atrodo, iš kamino lekia kibirkštys...

– Niekas nebegyvena šitoj tamsioj gatvėj. Tos kibirkštys – žvaigždės. Laimės žvaigždės.

– Ne, Calke, žvaigždės šaltos, o kibirkštys – karštos, smigios. Karštos kaip bučiniai, tik daug pavojingesnės.

– Šeindele, ką tu turi galvoj, būkim atviri? Aš pats mačiau...

– Kai žmogus bučiuojasi – nemato, tai kaip tu matei?

– Prie duobės... Prieš mums pabėgant ir pasislepiant kaminuose, tu kažkam nusišypsojai, t a i p nusišypsojai. Kas jis toks?

– Ai, Calke, pavyduliaut kamine... Gerai, aš tau pasakysiu, tai buvo – –

Sakinį nukerta kaustytų batų garsas.

Abipus pajuodusios gatvės, vienas prieš kitą styrančiuose kaminuose, pradingsta veidai.

Lyg įtemptas lankas aplink griovį pusračiu išsirikiavo šauliai atraitotomis rankovėmis. Jie taikosi į „laimingą dešimtuką“ – į saują pasmerktųjų.

Laužo, degančio miškelyje su apirusiais medžių skeletais, atšvaitai lyg variniai šešėliai krenta ant gyvų numirėlių kūnų, kurie atrodo visi kaip vienas – taip atrodo žemė, kai ją riekia ir verčia arklas.

Tiktai močiutė su dviem anūkėlėm prie šonų – iškėtusi sparnus žila erelė – tik ji dar išsaugo savo veido amžinybę.

Močiutė lieka viena paskutiniųjų.

Abi anūkės bučiuoja jos rankas alpstančiom lūpom:

– Močiute, kodėl čia sumesta tiek žmonių?

Močiutė pakelia galvą. Ten melsva ir tyra. Vienas didžiulis mėnuo. Iš jos akių versmės išteka ašara, slėpta per ilgus metus. Ašara rieda, auga ir užlieja mėnulį.

Tada ima niauktis, lynoti, ir pliūpteli šiltas ašarų lietus. Jis užgesina laužą, užpila griovį.

Močiutė užsimerkia, aklai griebia vieną anūkėlę – ir leidžiasi bėgti.

Kurią išgelbėjo – Chanelę ar Mirelę? Geriau neklausti. Mergaitė užminga, o močiutė šnabžda:

– Chanele-Mirele, Chanele-Mirele...

Ji klaidžioja drėgnoje tamsoje. Ant pečių miega Chanelė-Mirelė.

Jos pasiekia kaimą. Vienoje troboje už lango mirksi ugnelė. Močiutė trypčioja balose. Pargriūva, atsikelia ir pasibeldžia į duris kaip į angelo širdį.

– Kas?

– Gerasis žmogau, įleisk...

Durys pamažu atsidaro ir verandoje pasirodo valstietis, pusnuogis, vienoje rankoje – žibintas, kitoje – botagas.

Ir jis užsimoja prieš senę botagu.

Bet tada išsiveržęs iš senutės lūpų tarsi baltas sparnas sudreba balsas:

– Žmogau, ką darai, ar tu aklas? Ar nematai, kad lietuj stovi Dievas?

Ilgas botagas, pakeltas prieš senę, staiga valstiečiui įgelia į ranką kaip gyvatė. Jis nebegali tos rankos nei pakelti dar aukščiau, nei nuleisti.

Žibinto šviesoje valstietis regi: priešais stovi senutė ilgais, baltais, lyg kalkėm apipiltais plaukais. Jos blakstienas apkibę maži lašeliai – adatų pagalvėlės. Ant pečių ji nešasi vaiką – žydrą avelę.

O už senutės, tarp lietaus siūlų su virpančiais perlais, šmėkso kažkoks pavidalas, keliantis prieš valstietį ilgą švytintį pirštą.

Jo keliai sulinksta. Žibintas iškrinta iš rankos. Nubunda žydra avelė, apkabinusi kaklą:

– Močiute!

...Pailsusių šešėlių būrys – taip mes traukėme naktį per pusiau užšalusias pelkes, kurių plonas, apgaulingas, mėnuliškas ledas kas akimirką tai šen, tai ten skilinėjo, stūgčiodamas kaip vilkas po mūsų pavargusiomis, apdraskytomis kojomis.

Vandenys – seni ir galingi, su daugybe įvairiausių žolių ir šaknų, paskendusių paukščių ir žvėrių-lunatikų, kuriuos mėnulis išviliojo iš šiltų urvų ir apipynė pelkių tinklais – tvoskė it aštrus raugas, it vyšninė, kurią kažkas padėjo, kad labiau prisitrauktų, ir paliko tūkstančiui metų.

Mūsų būrys brovėsi vis giliau į raistą. Nors vienas menkai tesekėm kitą, visų pojūčius jungė slapta akių kalba, tad visi išvien, apgirtę nuovargiu, nugriuvome ant samanotos kalvelės ir nugrimzdome į stingų miegą.

Tik mūsų alsavimai – ribuliai ant vandens paviršiaus – tyliai plito aidžioje laukinėje erdvėje, pripildydami ją virpančių ratilų.

Niekas neliepia keltis. Lūpos, it nukapoti pirštai, negali nė krustelėt...

Iš kūnų garuoja drėgna šiluma, o drabužiai limpa prie odos ir dursto ją ledo šepečiais.

Ne, aš neužmigsiu. Bent vienas iš mūsų turi budėti, kaip mėnuo viršuj. Ir jis pavargo klaidžiodamas po dangaus raistą. Ir ten, dangaus raiste, yra samanota kalvelė, naktinė pelkių valdovo buveinė. Bet mėnuo už mus gudresnis, nepasiduoda kerams...

Mano kojos panyra į saldžią ledinę prarają. Nebegaliu jų pajudinti.

Vos prigludus kūnu prie pūstašonės kalvelės, tarsi grybas prisisiurbusios ledinio vandens, tas pamažu pakyla iš gilumos ir apsupa mano galvą plono stiklo gaubtu.

Tada pačiais kojų pirštų galais pajuntu švelnią palaimingą šilumą. Čia pat priešais, ore, pamatau man besišypsančias žalsvai sidabrines akis, persmelktas mėnulio šviesos.

– Čia ne vilkas, – šmėkšteli mintis. – Vilkas nekenčia šypsenų...

Ir tikrai pasirodo, kad žalsvai sidabrinėmis akimis šypsosi mergina, šildanti mano suledėjusias kojas šilkine savo kūno šiluma. Tai ji nutraukė mano sunkius, nudriskusius batus ir priglaudė pėdas savo šiltame lizde.

– Tu, tu, – šnabžda mergina, ir jos alsavimas glunda prie manojo, ir jos veidas – judantis melsvas marmuras. – Jau treji metai, kai išlydėjau savo žvilgsnius, savo klajokles ašaras, kad tave man surastų. Kai žemė viršum manęs susivėrė, išaugau iš jos kaip medis, kai rimbas nuginė mane ant laužo, prarijau liepsną ir palenkiau ją savo valiai. Kas suteikė man tiek galios? Tu. Tąkart sode, kai mudu atsisveikinom, padovanojai man žiedą, auksinį savo motinos žiedelį su žibančiu rubinu. Prisipažink: tu tą žiedelį užkeikei, todėl mano meilė ir nenustojo rusenusi kaip rubinas. Jis mano angelas sargas, į jį atsimušdavo visos mirtys, jame sutirpdavo kaip drugiai, apipuolę liepsną.

Ji nusimovė žiedelį ir ištiesė man, kad atpažinčiau, o tada ore tarsi medžio žievėj ėmė raižyti juo meilės žodžius. Tik tada atsikvošėjau, pajutęs tikrovę, kaip dažnai būna, besislapstančią už sapno vaizdų.

Pasigirdo kulkosvaidžio tratėjimas, ir iš raisto iššoko didžiulė šaknis tarsi dramblio straublys.

Būrys šešėlių atsiplėšė nuo samanų ir vėl pasileido gilyn į pelkes.

Tarp liesų, nuogų sausmedžių it geltona siera ėmė rūkti dienos šviesa.

Gandras ilgomis, raudonomis kojomis stypsojo žvilgančioje pelkėje su lede įšalusiu snapu.

Kažkuris už mūsų parkrito. Priekinės akys to nemato, bet atbulos, tos, kur pakaušyje, pastebi.

Staiga mergina sustojo:

– Turiu bėgti atgal, prie kalvelės, pamečiau žiedą.

Man nespėjus sulaikyti, jos delnas kaip baltas balandis jau ištrūksta iš manojo.

Lieku vienas.

Vienas kaip gandras, kurio snapas įšalęs pelkių lede.

Kas iš draugų krito, o kas išsibarstė laukiniuose tyruose.

Šaukiu: aū! Kaip vilkas uostau jos kvapo, basas lakstau pirmyn ir atgal, ir šmūkšt! – iki kaklo smengu į akivarą.

Diena užgęsta tarsi degtukas. Apsvilęs medelis menka raudona ugnele dar akimirką apšviečia akiplotį.

Tada atropoja naktis.

Rytą, tuščiai blaškydamasis, pagaliau atrandu kalvelę. Iš merginos čia likę mažiau nei iš sapno.

Vos ne vos ištrūkęs iš vandens pinklių nusikapanojau iki miškelio, priaugusio vienų beržų.

Apgirtęs nuo klejonių ir tikėjimo išlupau iš žemės akmenį ir ėmiau juo daužyti seniausią miškelyje nuplikusį beržą. Smūgis akmeniu, dar vienas smūgis ir dar, kol tie kurtūs dunkstelėjimai, lyg priešgriausmiai, sutrupa į aido atplaišas.

Kartu su paskutinėmis mano mintimis sutrupėjo ir akmuo.

Štai tada pasirodė figūra –

Ji išniro tarp aukštų apdžiūvusių beržų lyg pati būtų pasivertęs į žmogų beržas.

Pirmiausia išryškėjo akys – druska apnešti gintarai, tarsi ką tik iš jūros.

Po akimirkos – susivėlusi galva su erškėčių karūna. Aplink kaklą – žaltys.

Drabužiai ant kūno – suskurę, sudriskę į plazdenančius skarulius. Tarp jų matosi kūnas, nusėtas aguonų raudonumo dėmių.

– Ei, kas tu? Pelkių valdovo nuotaka?

Žaltys ant kaklo papurto galvelę – ne.

Figūra priartėja.

Ir staiga kairėje jos rankoje sužiba žiedas, aukso žiedelis su kruvinu rubino lašu.

...Nuo tada, kai sapne, kur garsai priartėja kaip žmonės, man pasirodo eilėraštis, puikus ilgai lauktas eilėraštis, bet nubudus pranyksta tartum pelkių mergelė, – imu daužyti žodžių akmeniu sau į širdį, daužyti tol, kol akmuo sutrupės, kol gaudydamas paskutinį kvapą parkrisiu ant žemės. Pasitaiko, kad tokią akimirką pas mane iš tiesų sugrįžta dingęs eilėraštis, nuogas ir kruvinas, bet nešinas aukso žiedeliu – meilės dovana, ir šypsosi pro ašaras.

Tu tik avikailis, bet man visad buvai gyva avelė.

Kai mano mama nupirko tave iš šimtamečio kirgizo už kapšą druskos ir pradžiugino mane dovana septintajam gimtadieniui, per tave į mano kūną įsiskverbė motinos kvapas, ir man atrodė, kad dėviu ne avies kailinukus, o šiltą saulę...

Siauraakės, supjaustytos kinžalais per sniegynus keliavo dienos.

Tavim vilkėdamas, sukūriau pirmą savo eilėraštį – apie sniego žmogų.

Buvau tartum siela avelės sparnais. Išskrisdavau pats iš savęs. Septyni šviesūs balandžiai parnešdavo mane atgalios.

Lydėjai mane per daugybę metų, kraštų, kaip šilta vaikystės smuiko melodija.

Matei, kaip kartą man įdrėskė kaktą šiaurinė žvaigždė...

Kai iš tavęs pasiūtus kailinukus išaugau, atidavei man rankas – dvi rankoves, kad tęstųsi mūsų draugystė.

Tau patikėjau saugoti lunatiškus savo juodraščius, aklai prirašytus šokinėjančių raidžių, lyg girtuoklis būtų šokęs sniege...

O vėliau, kai buvau pakilęs iki debesų, kas, jei ne tu, lydėjai mane su daugybe žaizdų atgal!..

Kai mano veidas tapo panašus į sugniaužtą pirštą, tu neleidai violetiniam ledui sustingdyti mano šypsenos.

Kartą naktį, miško raiste, virš lede balzamuotų žalčių, vienai moteriai prasidėjo sąrėmiai... Ir į tave, į tavo šiltą lizdą, buvo įsuptas šviesus vaikelis – šviesus kaip tu.

Kitą kartą nuogas, tik su tavim ant pečių, auštant jojau į mūšio lauką.

Sniegas – grynas nakties dangus. Mano žirgas – giesmė viršum sniego. Iš žaizdos gyslotame žirgo kakle liejasi auksas. Mano kaulai suauga su žirgo šonkauliais. Odos mums nebereikia. Gal pamanei, kad ir tavęs man nebereikia, o gal, pajutęs mano kautynių įtūžį, nusprendei pasitraukti šalin, kaip nusisuka išmintingas žvilgsnis, ir nuslydai į sniegą?

Žirgas pašoko piestu. Jo raitelis išvydo melsvą avelę, nuklystančią į amžinybę:

– Me-me... – Ma-me...

Vilkas, sniego išgaląstas aštrus keturkojis peilis, staiga perrėžė lauką.

Degančiais ragais, dviem išsirietusiom vaško žvakėm, vainikuotas geltonų spindulių aureole, iš liepsnojančio tvarto jautis iššoka baubdamas taip, lyg jo kakle būtų likęs styroti auksinis ritualinis peilis. Sausas mėšlas, prilipęs prie jo pasturgalio, rūksta violetiniais dūmais, o priekinės kojos, net pakaklės svyla iki pačios mėsos lyg pakurta laukinė žolė.

Pirmutinis sniegas krenta iš dangaus tarsi didelis būrys jaunų perlo baltumo balandžių, lyg kažkas būtų juos, dar šiltai snaudžiančius, išbaidęs ir išvijęs į nuodėmingą žemę. Šitoks sniegas negali užgesinti gaisro. Kai žiežirbos, raudonos skraidančios adatos, pasitinka krentančius balandžius smailais dūriais – nepasigirsta nė garso, ir juos iškart praryja plėšri ugnis. Pasistiprinusi sniego balandžiais, ji dar pikčiau, su dar didesne aistra puola savo auką, sukausto ją variniais lankais, užšoka jai ant nugaros kaip nuogas satyras ir plaka švilpiančiais botagais.

Jaučio ausis pasiekia mmuu, baisus pratisas mmuu, griaustinis nukapotais sparnais...

Jis nebegali atsiliepti. Burna pražiota, bet ne kitaip – jis prarijęs liežuvį.

Instinktas gena jį pirmyn, bet liepsnos kyla iš žemės, iš prieblandoj tamsuojančių pelkių, besitęsiančių iki pat ežero.

Tik tada, kai jis iki kelių įgriūva į ežerą ir dvigubėjančiom akim, elipsėm iš susilydžiusio daugiaspalvio stiklo,

pamato vandenyje kitą jautį, apverstą, degančiais ragais žemyn, kojom aukštyn į dangų, – jo snukio raukšlės susimeta į žmogišką šypseną.

Jo variniai lankai susprogsta.
Sniegas krenta ir krenta.

Jautis dar pasuka galvą kairėn, savo gimto kaimelio link, kur belikęs tamsus kaminas kaip negyvėlio ranka, ir visiškai sustingsta.

Dar akimirką jo ragai žiburiuoja kaip žvakės mirusiojo galvūgaly ir užgęsta kartu su diena.

Saulė, pilna žalių dėmių it kabantis akivaras, turbūt nusprendė visai nebenusileisti.

Iš šalčio sustingo šviesaus pavasario žingsniai, šiam jau beateinant. Jo kvėpavimas miško tankmėj – vos aprasojęs veidrodis.

Pamiškėje – du keleiviai.

Priekyje – Joachimas, kalvis iš Žąslių. Aplink kailinukus – virvė, ant peties – siūlė, likusi nuo geltonos žvaigždės, kuri čia, miške, pradingo. Ant peties jis nešasi kirvį. Kirvis – plikas vilko kaulas su plokščia mente. Save sudraskiusio vilko...

Antrasis keleivis – tai aš. Pjūklas, it dantytas šarvas, saugo mano šonkaulius. Joachimas mane išmokė taip aplink liemenį apsisukti pjūklą. „Taip patogiau ir gali nusispjaut į kulkas."

Lyg medžiokliai, persekiojantys žvėrį, abudu tykome aukos. Ta auka – tai medis. Toks, kurį vadina sausmedžiu, kurio žievė atplyšta kaip raupsuotojo galūnės, geležinės šaknys jau pavirtusios į trūnėsių gyslas, o plikas suaižėjęs kūnas švyti melsvai lyg degantis spiritas –

Mes ieškom tokio išdžiūvusio medžio, kad jo skrambai užsidegtų nuo vieno degtuko čirkštelėjimo.

Miške pasiklydęs jautis, kurio krauju pagirdyti Joachimo kirvio ašmenys, jau kelias dienas šąla prie mūsų žeminės, bet nėra žmoniškų malkų puikiems pietums išsikepti.

Miręs jautis guli sniege, žeminės pašonėj, o jo vyšninė oda tik pusiau nulupta – nuo kaklo ligi storo pilvo. Atrodo, kad jis guli baltoj lovoj iki pusės apklotas šilko antklode.

– Ei!

– Kas nutiko, Joachimai?

– Ša. Prieš mus sausmedis.

– Tau vaidenasi!

Ne, broliuk, tokį medį galima atpažinti tik naktį. Pažiūrėk, aplink jį – tarsi aukso šydas.

Mes prieinam arčiau ir pasirodo, kad Joachimas pataikė: tai storas, senas, kiaurai perdžiūvęs ąžuolas, be spėko ir be gyvybės.

– Jo pakaktų visai jaučių bandai iškepti, sausas kaip parakas, – Joachimas įkerta kirvį į medžio kamieną.

Aš dar kartą apžiūriu auką, ir pjūklas dviem plieno sparnais nulekia man nuo liemens.

– Joachimai, aplink šitą medį kažkokie dūmai, man akis graužia.

– Čia rūkas, kokie tau dūmai! Pavasariniai rūkai klajoja po mišką kaip žmonės ir atsisėda ant medžių kojas pailsinti. Duokš pjūklą, pasmuikuokim!

Pjūklas suleidžia dantis į ąžuolo kamieną, ir sniegą išsyk nukloja pjuvenų purpuras.

– Joachimai, ar būna, kad rūkas apkarsta? Gyvenimas – taip, bet ne rūkas...

Joachimas šluostosi akis rankove, o pjūklas lieka įstrigęs kamiene kaip laivas tarp ledo lyčių.

Kelis žingsnius atsitraukiame nuo ąžuolo ir sniegu valomės perštinčias akis.

– Joachimai, tai ką dabar pasakysi? Pavasariniai rūkai jam klajoja...

Kalvis iš Žąslių laikosi savo:

– Kažkoks kartus rūkas. Pjaukim toliau!

Mes pjaunam, pjaunam, ir staiga – sunku patikėti – iš medžio pasigirsta gyva giesmė.

Iš po atsiknojusios ąžuolo žievės išlenda žydas, su talesu, ir nusišypso mums ta pačia tulžies žaluma, kaip ir nenorinti nusileisti saulė:

– Šitam medy gyvenam jau dvidešimt mėnesių. Je, mano žydai, aš ir mano pati. Apačioj – lapės ola, ten žmona kepa bulves, o aš čia viršuj tyliai giedu psalmes. Ačiū Tau, Dievulėli, kad neužmigau, stebuklas, tikras stebuklas. Kad nebūčiau giedojęs psalmių, tai būčiau užmigęs, ir būtumėt perpjovę mane savo pjūklu.

Vyras su sunkiu maišu ant pečių per liūtį artėja prie tamsaus miesto. Žaibas – kraujo čiurkšlė iš sudužusio veidrodžio – apšviečia kliokiančio lietaus kolonas.

Tarp jų – vyras su sunkiu maišu ant pečių.

Juodas pusmėnulis, kurį žymi švytinčios briaunos. Taip tas vyras atrodo.

Ne, tokio lietaus skonio jo liežuvis dar nė karto nėra ragavęs. Tai ne lietus – tai dangaus kerėtojas, ištirpdęs laiką! Vakar, šiandien, rytoj – pradingo. Nebėra. Adomo, pirmojo žmogaus, pavasaris ir Adomo, paskutiniojo žmogaus, žiema susilydė milžiniškoje debesų retortoje. Retorta sprogo. Išsilydęs laikas pliūptelėjo į žemę kaip tvanas, ir po akimirkos vėl praris keleivį su sunkiu maišu ant pečių.

Jis negalėtų paneigti: jo kojos dar e i n a. Kojos tebeina, lietus tebelyja. Tai ženklas, broleli, kad vieta dar tebėra savo vietoje ir kad kažkur dar užsiliko viena kita laiko nuolauža. Ne šiaip kažkur – tavo paties krūtinėje. Klapklap – taip veikia laikas. Laikas ir vieta, žinia, vienas kitą myli. Kvailas protas nesugeba jų atskirti...

Pilka gauburiuota siena, lyg joje būtų paskendusi vilkų ruja, pasirodo iš už lietaus kolonų.

Šventojo Povilo vienuolynas.

Čia, vienuolyne, sesers Uršulės raudonų plytų celėje, susitinka žmonės iš miško. Kartais čia patenka pasmerk-

tasis su kulkomis kūne, kurios jau išlėkusios staiga pajuto jam gailestį... Kartais – sergantis šiltine ligonis su tokia sudriskusia kareiviška miline, kad ji atodo it suvarpyta šūvių vėliava, ir ją ant kūno prilaiko tik paskutinės sagos ereliukas saulėtais sparnais.

Čia, vienuolyne, sesuo Uršulė išgelbėjo ir jį patį. Paskui tapo miško žmonių ryšininke, o jis, žmogus su maišu, ateidavo pas ją žinių.

Jis atsimena, kad kairėje, tarp miškelio brūzgynų ir sienos, yra griovys, pilnas aštrių dilgėlių. Kaip tik per jį patenkama į vidų.

Dabar jis mielai sutiktų, kad dilgėlės jį degintų, plikytų. Kojas, rankas ir atmintį – kad tik skaudėtų. Bet dilgėlės savo stiklines adatas kaip tyčia paslėpusios nuo lietaus... Oi, kaip kartais žmogus pasiilgsta skausmo. Tikro, skanaus skausmo! Tai gali suprasti tik paralitikas, kurio pirštų nagai auga tol, kol aptraukia visą kūną.

Septintas langelis. Šeši. Septyni. Pabelsti seseriai Uršulei irgi reikia septynis kartus.

Pamažu atsidaro švininės durys.

Geltonos, baugios žvakės vaškinė liepsnelė – bitė, prisikėlusi iš mirusiųjų, iš savo dūzgiančio vaško, – blaškosi už plonų, subtilių pirštų moters, apimtos laimės ir išgąsčio. Ant raudonų kvadratinių koridoriaus plytų šviesa piešia kreivą laštakį.

Jauna moteris, gelbėtoja su naktiniais marškiniais, krentančiais miglotomis klostėmis, eina nenuleisdama nuo svečio akių. Koridoriuje ji atrodo kaip undinė, pasipuošusi perlais, tai panyranti, tai iškylanti, tai viliojanti

iš savo tamsiai liepsnojančios gelmės. O jis, su maišu ant pečių – kaip žvejys su tinklu...

Jis pastato maišą koridoriaus nišoje ir siauros Uršulės celės durys – ąžuolinio karsto antvožas – užsitrenkia abiems iš paskos.

– Kolia, kas atsitiko? Atrodai kaip savo paties senelis.

Kolia, arba Kopelis, kaip jį vadindavo namuose, išsitiesia kampe ant grindų ir suneria savo gauruotas rankas virš galvos – kad ji, galva, kartais nenuriedėtų.

– Tikrai, Uršule, atrodau kaip savo paties senelis, nes į tave sutekėjo visa amžina jaunystė.

Ji atneša rankšluostį. Drabužių ryšulį.

– Persirenk. Tai tavo drabužiai. Palikai juos čia prieš metus.

– Uršule, kelinta dabar valanda?

– Antra.

– Ačiū, nėra kada persirenginėti. Po valandos išeinu. Žinai, gal stiklinę pieno...

Kai Uršulė sugrįžta su stikline pieno, Kopelis jau miega tartum sukaustytas saldžiomis grandinėmis.

Ji suneria jo bevales rankas aplink savo nuogą kaklą ir perkelia, lyg skenduolį, į patalo salą.

Jos lūpos, šiltos ir gildančios, šokinėja po jo kaulėtą veidą lyg paukščiukai, dar negalintys paskristi, po erškėčių krūmą.

Naktiniai marškiniai nukrenta kaip migla. Jos šiltas kūnas iš jo kaulų džiovina lietų.

– Mačiau tave per sapną. Pasakyk, ar tu vienas, ar jūs tokie du? Ne, tu vienas, tiktai kai tavęs nebūna, jūs pasidarote du...

Žvakės liepsnelė – neūžauga su degančia kuprele – vis labiau smenga į savo vaškinį kapą.

– Tik kai tavęs nėra, jūs pasidarote du...

Lietus savo švininiais kumščiais trenkia į langą.

Trenkia į Kopelį.

Jo akių vokai praplyšta.

Kas čia jį glaudžia? Kas traukia nuodus iš jo kūno? Jis gi gali nespėti!

Kopelis išsilaisvina nuo jos šilumos kerų, šoka iš lovos, sugrįžta su maišu, kurį paliko už durų, ir greitai jį guldo ant lovos.

Uršulė puola prie jo raudodama:

– Čia mano nuodėmių maišas, mano nuodėmių maišas!

– Uršule, čia ne tavo nuodėmės, gali pati įsitikinti.

Jauna apsinuoginusi moteris pilko nuo senatvės, padūmavusio aukso spindesy, kurį skleidžia rūkstanti žvakė palei raudonų plytų sieną, rydama ašaras ant lovos atriša nudrengtą kaip žemė maišą. Ir staiga šoka atgal, lyg nukrėsta elektros srovės. Iš maišo į celę pliūpteli mirties tvaikas.

Negyvas berniukas – sudaužyta melsvo, perregimo marmuro skulptūra, plaukai tartum apipynęs kaktą laurų vainikas, apatinė lūpa it gulsčias klaustukas – žvelgia į juos abu mirusiu žvilgsniu.

– Kolia, kas tas berniukas, kas tasai miręs angelas?

Jis vėl užtraukia maišą ant sudaužytos skulptūros ir pasakoja:

– Kas tasai miręs angelas? Čia Julikas, dešimtmetis mano draugas. Prie Naručio ežero, ant ąžuolo, sniego pil-

name lizde, pastebėjau besislepiant berniuką. Žaizdos jo kūnelyje švietė per sniegą, kaip šitos celės spingsulė pro langą. Aplink ąžuolą jau sukosi vilkas su apgraužtu šešėliu. Kai tik aš priartėjau, vilkas įsikando savo šešėlį ir dingo.

Iškėliau berniuką iš ąžuolo. Jis atrodė kaip suledėjęs apuokas. Įsivaizduok, Uršule, mes vienas kitą atpažinome. Ta, kuri buvo įsismelkusi į mano kūną ir klajojo po jį kaip adata, buvo jo sesuo. Žinai, kas jį išgelbėjo mieste, kol jis pabėgo į mišką? Nepatikėsi – šungaudys! Kai gauja dvikojų galvijų vijosi mano draugą, kažkoks šungaudys užmetė jam ant kaklo virvę su kilpa ir paslėpė jį vežime tarp sugautų šunų.

Nuo tada, kai ąžuole suradau berniuką, jis tapo man brangus kaip akies obuolys.

Prieš mėnesį, kai pirmi violetiniai gandrai virš miško nupiešė savo liniją – pavasario šypseną, mūsų žmones apsupo it pasagoje. Atrodė, kad mums liko tik vienas kelias – susijungti su vado Čarnohuso būriu kitoje Naručio pusėje.

Buvo fosforinė mėnesienos naktis. Ilga eile it skruzdėlės slinkome ledu per Naručio ežerą.

Juliką tempiau sau ant nugaros. Gyva malda. Ant ąžuolo jis nušalo abi savo kojas. Kaimo bobų vaistai nedaug tepadėjo. Jo ir mano alsavimas tapo vienu. Ne, mes apsikeitėme vienas kito alsavimais.

Staiga iš už pusnių ežero vidury išniro priešai. Naktis, tikras violetinis gaisras, virš ledo uždegė mūsų veidus. Nusiploviau krauju savo akis, kad neatbuktų sniego ir ugnies ašmenys, ir su gyva malda ant nugaros, kojomis, pavirtusiomis į žvėris, bėgu tarp kulkų vis artyn, artyn prie eglių kitame krante. O ten strykteli vilkas. Žalias, barstantis iš

akių kibirkštis vilkas, įsikandęs dantyse savo šešėlį, vejasi, lekia paskui mus abu, ir jau ruošiasi šokti ant berniuko, kuris apsikabinęs mano kaklą tarytum replėmis. Bet tą akimirką – skamba kaip biblinė sakmė – priešo paleista kulka vilkui ištaškė kaukolę.

Praėjus kelioms dienoms po kautynių, kurios liko aprašytos tik ledo ritiniuose, Julikas dingo. Kaip tai galėjo nutikti? Juk jis vos galėdavo pastovėti ant kojų. Iki šiol negaliu to paaiškinti. Ilgai ilgai jo ieškojau ir galiausiai radau prie nušauto vilko.

– Čia ne vilkas, – tvirtino jis. – Čia šuo, čia juk šuo!

Matyt, viena žvaigždė saugojo juos abu, kai šungaudys pasigailėjo berniuko ir paslėpė jį vežime. Berniukas pasiekė mišką kartu su pabėgusiu šunimi.

Naktį, kai Julikas užmigo prie ežero, prisiglaudęs prie suledėjusio žvėries kailio, aš paėmiau to žuvusio gyvūno kūną ir kažkur užkasiau. Bet Julikas ėmė nuolat verkti:

– Aš noriu pas jį, dabar jis iškeliavo į mėnulį...

Nuo tada jis nustojo valgyti. Tik čiulpdavo ledą. Kol pats į jį pavirto. Į ledinę maldos melodiją.

Pasakyk man: ar galėjau palaidoti Juliką pelkėje? Ar turėjau palikti jo kūną suirti tarp pelkės rūdų? Ilgai nešiojausi savo mirusį bičiulį ant nugaros. Aš noriu jį palaidoti jo gimtajame mieste. Uršule, kiek dabar valandų?

– Trečia.

– Dar nevėlu. Iki auštant dar viską suspėsiu.

– Kolia, mieste pilna kareivių. Ant Žaliojo tilto – pakaruokliai. Tai mūsų pažįstami.

– Lietus – geras šarvas. Dangaus kariauna vis tiek nugalės žemiškąją. Ar čia nėra kokio kastuvo, bent kokio mažo kastuvėlio?

Uršulė apsirengia Kopelio drabužiais, kuriuos jis prieš metus paliko vienuolyne. Grįžta su kastuvu ir atsistoja prie lovos.

– Kolia, tas šarvas apsaugos mus abu.

Kopelis užsikelia maišą ant pečių. Kai susilenkia, vėl pasirodo senu pavidalu: juodas pusmėnulis, aprėžtas švytinčių savo briaunų.

Uršulė atsklendžia duris. Prieš jiems išeinant nutraukia nuo lovos paklodę ir pasikiša sau po drabužiais.

O žvakė, neūžauga su degančia kuprele, palydi laidotuves lietuje paskutine savo vaško ašara.

Jis jau ir pats neprisimena, kas jam patikėjo tą paslaptį. Gal tai būta sapno.

Sapnas-driežiukas gyvsidabrio kojom įsmuko į jo sielą pro pamirštą iš vidaus užverti langelį ir pranešė jam tą žinią.

O gal, svarsto jis, tai tas senis, slėpęsis kapinių mauzoliejuje ir laukęs, kol jo ilga raudona barzda, lyg šermukšnio šaka, įaugs į žemę ir įsišaknys mirusiųjų pasaulyje – gal tai jis papasakojo savo drebančiom lūpom.

O galbūt – jis negalėtų prisiekti, kad to n e b u v o – paslaptį gimtąja kalba jam išraudojo gegutė.

Jis nepamena k a s, bet kažkas jam anuo metu pašnabždėjo, kad ten ir ten, Totorių gatvėje, yra šulinys, o tame šuliny paslėpta skrynelė, padaryta iš sakuočio medienos, pilna brangiausių deimantų – vienintelių tokių visame pasaulyje.

Ugninė karo uodega dar tebesivilko per mirusį miestą kaip didžiulis priešistorinis gyvis.

Juodas aikštes su apdegusiais mūrais užgulė moliniai debesys, lyg bandydami nusileisti ir atstatyti miestą...

Vieną naktį žmogus, apsivilkęs popieriniais drabužiais, kuriuos pats sau pasisiuvo iš šventraščių lapų, patraukė nuo žydų kapinių į Totorių gatvę suieškoti to šulinio.

Nors buvo likęs vienas kaip pirštas, pasaka apie sakuočio skrynelę tebešildė jam širdį.

Ilgai ieškoti šulinio jam neprireikė. Mėnulis savo švytinčiu pelėsiu aptraukė jo rentinį, o šalimais buvo svirtis lyg pasilenkęs prieš pasmerktąjį kartuvių skersmuo.

Žmogus pažvelgė žemyn, tačiau nieko nepamatė, nes vos pasilenkus jo veidą aplipo voratinkliai virš šulinio akies.

Jis nusiplėšė nuo veido aklus voratinklius ir metė į šulinį akmenį, kad pagal kritimo trukmę išmatuotų jo gylį.

Akmuo jam atsiliepė.

Tada jis iš užančio išvyniojo virvę, pririšo ją prie svirties kablio ir ėmė leistis į šulinį tartum kaminkrėtys į kaminą.

Vanduo buvo drungnas lyg ką tik mirusio žmogaus širdis.

Tik tada, kai mėnulis išskrido iš šulinio kaip perlo purplys, žmogus po vandeniu atrado skrynelę, įsikišo ją užantin, ir visas jo kūnas dainavo sliuogiant aukštyn.

Aušrinė it lašas kraujo jau kybojo virš gatvių.

Žmogus bėgo per rusenančius nuodėgulius tol, kol pasiekė senąsias žydų kapines.

Tik tenai, besidaužančia širdimi, laukinių aguonų spalva pasruvusiomis akimis, jis abiem rankom paėmė savo lobį ir pasistatė priešais.

Ir tada jis pamatė – kaukolę.

Sena kaip pergamentas kaukolė su dviem žiojinčiomis akiduobėmis ir gyva, išmintinga šypsena žiūrėjo į jį tarp griuvėsių ir – nepasakė nė žodžio...

– Kaukole, kuo tu vardu?

Kai tvirtai sukąsti kaukolės dantys nieko į tai neatsakė, žmogus nebeišlaikė ir trenkė ją ant žemės kaip Mozė įstatymų lentas.

Bet netrukus jam dingtelėjo, kad kaukolė panaši į jo tėvą.

Jis ėmė bučiuoti gyvą kaukolės šypseną, ir jo karštos ašaros nulašėjo į jos akiduobes.

Bučiuodamas ją, pajuto ramybę. Jo kraujas progiesmiu uždainavo.

Bet staiga akla jėga vėl atplėšė jį atgal:

– Ne, čia ne mano tėvas, mano tėvas atrodė visai ne taip.

Jis dar kartą suėmė kaukolę abiem rankom ir kaip primuštas šuo sustūgo:

– Kuo – tu – var – du?!

Ir tada žmogus išgirdo savo vardą...

Ir pajuto, kad galva, kurią jau tiek metų nešioja ant savo pečių, yra nebe jo galva.

Jis užsidėjo kaukolę sau ant galvos, ir, laikydamas ją abiem rankom, apsivilkęs popieriniais drabužiais, kuriuos pats sau pasisiuvo iš šventraščių lapų, patraukė per mirusį miestą pasitikti išganymo.

Kai Bomkė po visų metų, praleistų tamsybėse, išlindo iš požeminių kanalų išvaduotame mieste, jis priminė Pompėjos pilietį, kurį lava užpylė ištirpusiais deimantais.

Jo plonos, permatomos kojos, lyg judančios mirusio voro galūnės, liko stovėti siauroje gatvelėje – pajuodusiame karste.

Saulė užpuolė jį tartum skėrys.

Namai abiejose gatvelės pusėse – it žaisliniai.

Rausvo pasaulio rausva rausvuma.

Kažkas sujudėjo jam ant peties. Pasuka galvą – pelytė.

– A, čia tu, jau pasiilgai Bomkės? Matyt, nebeliko nieko, kas kanale tau paniūnuotų dainelę? Na tai būsim geri draugai ir čia. Tik pažiūrėk, kokie rausvi šitie mūrai! Iš kur tokia rausvuma?..

Ir Bomkė meiliai paglostė pilkutę jos nugarytę. Staiga prisiminė, kad kadaise taip glostė savąją Blimelę.

Kai tik jo ausyse nuskambėjo Blimelė, iškart pradingo visa rausvuma. Namai – nebe vaikiški žaislai, o moliniai skeletai. Virš jų plaukiantis debesis – angelas suodinais sparnais.

– Bomke, – grybšteli jį pelytė, – o kas toliau?

Jo atmintis – takas rugių lauke. Rugius nupjauna – tako nelieka.

– Bomke, gal tu tokia kaip ir aš pelytė, gal ne tau išvaduotas miestas? Kur tavo kerštas?

Angelas suodinais sparnais nusineša gatvelę – pajuodusį karstą.

Priešais, tarsi išdžiūvusios upės vaga, kurios smėlis blizga negyvų žuvų sidabru, atsiveria nežmoniškai plati gatvė. Palei ją – nė vieno gyvo namo. Gatve žygiuoja nauji kareiviai su vario orkestru, trenkiančiu tokią muziką, lyg perkūnai šoktų vestuvėse.

Kai orkestras kartu su kareiviais pradingsta, dar girdisi jo garsai – suodžių stulpai iš trupinamos akmens anglies.

Basi jaunuoliai su trumpais, aprūkusiais šautuvėliais rankose tarp tų stulpų varosi surištą žmogų.

– Kas tas laimės kūdikis? – Bomkė sustabdo kažkokį praeivį.

– O, raibas paukštelis. Buvęs miesto korikas. Dabar jį patį varo pakarti.

– Tikrai, čia korikas, mano korikas?

Bomkė pasileidžia grindiniu, kol pasiveja „raibą paukštelį".

Bet vienas tų, kurie varo belaisvį, jaunuolis su avikailio papacha ir žaliom strazdanom, nudegintas saulės lyg per tinklą, atstato į Bomkę savo šautuvą.

– Kur jūs, pilieti?

– Pamatyti koriką.

– Ne čia – Bernardinų sode.

Atmintis kaip tapytoja maišo savo spalvas Bomkės galvoje. Lyg sielas paletėje. Sušvyti, pasineria ir tapo, tapo:

...Kovo naktis. Valstiečio troboje, kur jie su Blimele slepiasi, plyksteli gaisras. Beprotiškai kniaukia katės. Sugriebęs vaiką į sterblę, Bomkė it kengūra iššoka iš palėpės į sniego pusnį. Kaip gyvsidabrio šešėliai jie bando greitai prasmukti į kitą pasaulį. Kitas pasaulis – anam upės krante. Bet šiąnakt čia, matyt, karaliauja velnias. Gimtosios

upės ledas lūžta po kojom. Lūžta kvatodamas. Lyg jaučiai, užuodę kraują, mauroja lytys; per jas šokinėja Bomkė su Blimele. Žingsnius reikia sverti kaip auksą. Mažytė lytis dejuoja ir verkia kaip vaikas. Bet, dėkui šėtonui – jau anapus, anapus!

Betgi šešėlis kitam krante – kokie čia šešėlių burtai? Šešėlis siurbėlės akimis, šešėlis su prožektorium!

...Abipus vyšnios medžio lyg veidrodiniam atspindy – dvejos kartuvės. Tas, kurį dabar veda surištą, pirmiausiai pakaria Blimelę. Kaip pavasario gėlė ji tik virpteli ryto šviesoj. Virš jos praskrenda kregždės. Krykščiančios kregždės.

Kai karia Bomkę, virvė nutrūksta, ir iš kišenės jam iškrenta skustuvas.

– Kaip tau pavyko paslėpti skustuvą? – klausia korikas.

– Čia mano reikalas.

– Moki juo naudotis?

– Taip...

– Tai liksi gyvas. Man reikia barzdaskučio.

Iš štai Bomkė muilina jo, koriko, snukį ir braukia skustuvu. Kai nusileidžia prie kaklo, jo ranka sudreba.

– Tai ką, norisi brūkštelėt?

– Nesiginsiu.

– Tai ką? Bijai, bijai?

– Ne, toks kerštas – ne kerštas, jis per menkas.

Ir vėl, ir vėl jis skuta koriką, kol vieną kartą, kai tas ūžauja baliuje, Bomkei pavyksta pasprukti į slaptąjį požeminį miestą.

Bernardinų sode, sustojęs tarp akacijų, Bomkė ima dvejoti. Palei klevą, po šaka, ant kurios pririšta virvė – pasmerktasis korikas.

– Bomke, – klausia pelytė, – ką tu tada turėjai galvoj: „toks kerštas – ne kerštas, jis per menkas“?

– Aš turėjau galvoj... Aš tada turėjau galvoj...

Po velnių! Jis nebegali paaiškinti.

Tik staiga kaip krentantis meteoritas švysteli keista mintis: jis prieis prie jaunuolio su avikailio papacha, išdėstys savo reikalus su koriku ir tada paprašys, kad jam leistų dar kartą nuskusti koriką tuo pačiu skustuvu. Ir tada paklausysim, kaip korikas savo pergalingu balsu suvapės:

– Tai ką, norisi brūkštelėt?

Tačiau, kai Bomkė pergyveno kerštą savo mintyse, jo pelytė susijuokė.

Jis greitai išbėgo iš Bernardinų sodo, susirado namą, kuriame gimė Blimelė, ir vienu stipriu bučiniu pabučiavo jo raudoną suirusį mūrą.

Tokia jau ir liks ta naktis: sena, per ilgai užsibuvusi kaip žilakasė senmergė.

Mėnulis, palikęs žemėje visus savo artimuosius ir nieko jau nematydamas, marmuriniame mirties patale atlieka paskutinę išpažintį vieninteliam mieste padarui, duobkasiui Leimei, kuris apačioj, Rūdninkų gatvėje, rausiasi krūvoje senų dejuojančių lapų.

Leimė visada, kiek tik pats save pamena, buvo duobkasys. Bet jis, apsėjęs žmonių vaikais pusę kapinių, dabar jau neturi ką laidoti.

Seniai, vaikai, visi, kas čia gimė, visi jau iškeliavo į žvaigždžių karalystes. Pirmiausia jie pavirto degančiais rąstgaliais. Kaulėti vėjai suplėšytais marškiniais su Dovydo žvaigždėmis išnešiojo jų žiežirbas ir jomis padabino pasaulio kaukolę, uždėję jai kruviną karūną.

Gėda jo kapinėms.

Gėda jo antkapiams.

Todėl jie ir smenga į žemę nuleidę galvas kaip įžeisti svainiai per vestuves, kai nuotaka pabėga tiesiai iš po padangtės.

Gėda Leimei.

– Kastuve, kur tu, reikia palaidot mėnulį.

Dabar jis mato mėnulį tik savo stikline akimi. Ant kitos akies – spyna. Pasaulyje nebėra sidabrinio rakto jai atrakinti.

Kadaise, prieš pusę amžiaus, į kairiąją akį jam įgėlė laukinė bitė.

Jo istorija su laukine bite aprašyta miesto kronikoje.

Gražią vasaros dieną, kai Leimė nuleido į kapą numirėlį, į duobę įskrido velionio siela laukinės bitės pavidalu. Tikriausiai turėjo jam pašnabždėti į ausį kažkokią paslaptį prieš amžinai išsiskiriant.

Leimė, paprastas mirtingasis, negalėjo suprasti dvasių žaidimo. Jam nepatiko visas tas kybur vybur ir jis savo molinu kastuvu kirto į bitę.

Bitė suvirko kaip kūdikis. Jos dailiai išlietas, šviesus veidelis įgijo negyvėlės išraišką. Po akimirkos pasigirdo klyksmas. Leimė laikė užspaudęs kairiąją akį, į kurią bitė įšvilpė kaip į savo avilį; tuojau akis ištekėjo šnypščiančiu raudonu vašku, apliejusiu gauruotą duobkasio leteną.

Tada visam mieste užvirė kalbos. Leimės amatas pakibo ant plauko. Jo nebeprileisdavo prie garbingų numirėlių. Tačiau Leimė nepasidavė, ir kalbos pamažu nurimo. Daktaras, pavarde Cirulnikas, jam įstatė stiklo akį, tokią mėlyną ir beveik tokio didumo, kaip vištos skilvis. Tad kartu su žemės grumstais Užupio kapinėse Leimė pakasė ir laukinės bitės istoriją.

Vėjai kaukia jam aplink galvą kaip katinai per morčių.

Nieko neprisišauksi. Mirusieji toli. Kad jam kas atneštų puodelį vandens...

– Ei, kastuve, kur tu, reikia palaidot mėnulį!

Bet jis niekaip neranda savo paslėpto kastuvo, savo kapinių brolio.

Ša. Štai kastuvas plaukia virš jo. Klajoja sau vienas tarp dangiškų žiežirbų. Ir kasasi į skambančią begalybę.

Leimė ištiesia į mėnulį pailgėjusią ranką. Prideda jam prie šnervių žvaigždę.

Sidabro plunksnelė net nesuvirpa.

Tada – pats mačiau – iš jo stiklo akies išlėkė laukinė bitė ir sušvirkštė man į širdį paskutinį savo karštą medų.

MESIJO DIENORAŠTIS

א

Ji buvo mano pirmoji meilė, liekna raudonplaukė mergaitė su žaviom strazdanėlėm, lyg ant mažos užriestos nosytės būtų pabarstyta aguonų. Tada net galvojau, kad ji turi tiek strazdanėlių, kiek metų, ir kad kasmet, padėk Dieve, jai atsiranda po naują strazdanėlę.

Kai pirmąkart susipažinom, suskaičiavau ant jos nosies devynias strazdanėles.

Gatvė, kurioje mudu augome, prasidėjo nuo Žaliojo tilto ir uždususi kilo vis aukštyn palei smėlėtą Vilijos krantą, kol pasiekdavo Šeškinės kalvas, o ten pavirsdavo vieškeliu, kuris bėgo tolyn net iki Ukmergės. Dauguma mano gatvės vaikų, net ir suaugusiųjų, raudonplaukę mergaitę vadino ne kaip kitaip, tik pravarde: „chalefo dukra."

Už ką jai taip kliuvo? Kodėl žmonės tokią pravardę prilipdė našlaitei? Gal todėl, kad jos tėvas, reb Elija, buvo šoichetas? Jeigu taip, tai juk būtų teisingiau ją vadinti „skerdiko dukra". Bet eik ir ieškok teisybės, kai nebėr pas ką...

Praėjus daugeliui metų, man vis kildavo noras nutapyti žodžiais savo pirmąją ar beveik pirmąją meilę. Bet gėdijausi, kaip čia pasakius, savo nagingos rašytojo rankos, kurioje mergaitė atsispindėdavo kaip debesėlis saujoje vandens, o aš net nebeatsiminiau jos vardo – tikrojo vardo. Ir todėl ji vis nuslysdavo nuo popieriaus lapo kaip nuo ledo lyties.

Bet garbė atminčiai – šiandien ji išgirdo mano maldavimus ir pašnabždėjo man į ausį pamirštą vardą:

– Glikelė.

Akmuo nusirito man nuo širdies. Jau galiu apie ją papasakoti, nutapyti ją žodžiais.

ב

Nuo šios akimirkos atmintis man nebėra ypatinga ponia. Aš atsimenu tai, kas įvyko, ne ką prasčiau, negu ji pati.

Nei žiema, nei pavasaris. Purimo laikas, diena dienon turi prasidėti linksmoji šventė, bet ji kažko nesiskubina. Ji jau kaba ant paties pavasario nosies galiuko, bet tas vis nesugeba nusičiaudėti. Šventiniai pyragaičiai, homentašai, kol kas tik svajonėse. Bet reikalas aiškus: pernai mama juos pasėjo gretimame darželyje, ir jie jau tuoj tuoj turi išdygti iš žemės.

O tuo tarpu, kol išdygs homentašai, mama mane siunčia pas Roizę Eidlę nupirkti silkės. Mano geroji mama pastebėjo, kad nuo tada, kai silkininkė Roizė Eidlė ėmė vynioti riebias silkes į laikraščius, aš ypač pamėgau šią misiją; mane ne tiek traukia sidabrinė silkės sūrumėlė, kiek saldūs meilės žodžiai laikraštinio romano herojaus ar herojės lūpose. Bet ne visad krautuvininkė man suteikia tą malonumą. Kartais grįžtu namo apkvailintas: be laikraščio su sodria romano ištrauka, tik su viena silke.

Šiandien manęs laukia nepaprastas džiaugsmas: Roizės Eidlės krautuvėlėje susitinku su Glikele. Aišku, mes jau ilgesnį laiką pažįstami. Kaip galim nebūti pažįstami, jeigu žaidžiam toje pačioje gatvėje, o iš mano kiemo pro

pilką aplūžusią tvorą galima pralįsti tiesiai į jos kiemą. Bet kadangi Glikelės tėvas reb Elija – skerdikas, ir aš pats girdėjau, kaip Jom Kipuro šventės išvakarėse jį keikia visi gaidžiai, tai nieko nuostabaus, kad jis įstatė į tvorą papildomą lentą, kad atskirtų mane nuo savo dukters.

Tačiau dabar, Roizės Eidlės krautuvėlėje, visos užtvaros griūva. Kuo kalta Glikelė, kad visi gaidžiai keikia jos tėvą? Ar ji tą savo tėvą pagimdė? Kad gaidžiai Glikelės nekeikia, tą aš tikrai žinau. O gal net ją laimina. Vos prieš metus nuo kokliušo mirė jos mama. Iš gailesčio Glikelei lydėjau jos mamos karstą net iki Žaliojo tilto. Laimei, mergaitė dar turi senelę, bobutę Cvioklę, kuri labai myli Glikelę, o ši myli Cvioklę kur kas labiau už savo tikrą tėvą.

Roizė Eidlė išlenda iš už prekystalio lyg iš silkių statinės. Ji dėvi alavo spalvos prijuostę, o gal ta jos prijuostė iš skardos – niekas nedrįsta paliesti ir patikrinti. Ant aukštyn sušukuotų perlamutro spalvos plaukų ji ryši skarelę, papuoštą sidabriniais žvynais.

Roizės Eidlės vardas garsus visoje apylinkėje. Penktadienį, turgaus dieną, aplink jos krautuvėlę susispiečia tiek arklių ir vežimų, kaip aplink smuklę. Čia atvyksta valstiečiai iš tolimų vietovių. Žmonės sako, kad pas Roizę Eidlę pasitaiko pirkėjų net iš Ukmergės – miesto, kuris priklauso jau Lietuvai. Jie pervažiuoja per sieną slapta, nes Roizės Eidlės silkės – tai silkės, savo skoniu garsėjančios net dviejose valstybėse. Valstiečiai tiki, esą jos silkės tokios skanios todėl, kad tikrai košerinės.

Kai pardavėja pamato prieš save du svarbius klientus, pirma pasuka druskuotą veidą į mane, nes aš vyresnis.

– Tai ką pasakysi, bernužėli?

Noriu čia pat išrėžti Roizei Eidlei pamokslą: taip negražu. Pirmiausia ji turėtų kreiptis į Glikelę, nes mergaites reikia gerbti labiau. O be to: koks aš jai bernužėlis? Bet man neužtenka riteriškos drąsos jos paprotinti, tad piktoku balsu sakau:

– Duokit man tokią pat riebią silkę, kaip anądien...

Roizė Eidlė šiandien aiškiai išlipo iš lovos kaire koja. Iš pradžių ji kažką suburba, o tada žodžiai iš jos burnos pasilieja srautu:

– Klausyk, bernužėli, andainykštę silkę anądien ir suvalgei. Ką tu sau manai? Kad jūra – tai mašina? Iš kur jai tiek jėgų, kad be perstojo penėtų tave riebiom silkėm? Jau užkimau čia visiems beaiškindama, kad šiemet susivėlino lietūs, todėl užsikimšo šaltiniai jūros dugne. Be lietaus nesubręsta gerų ikrų, o be gerų ikrų nėra riebių silkių. Šiemet ir prasta silkelė, liesa kaip plokštė, turi aukso kainą.

Tikriausiai atrodžiau net pažaliavęs nuo šitokių jos plepalų, nes Glikelė paskubėjo labai mandagiai įsikišti:

– Tai pasakykit, kokių silkių jūs turite, tada mes žinosim, ką išsirinkti.

Tas žodelis „mes“ mane pakerėjo. Pajutau, kad jis mus tarsi suriša. Pirštų galiukais paliečiau vėsią Glikelės ranką.

Roizė Eidlė panyra anapus prekystalio, bet tuojau pat išnyra kitoje jo pusėje tarp statinių, apaugusių druska kaip maurais, pamaišo jose, paieško, patapšnoja ir pagaliau ištraukia kažką, kas atrodo kaip supuvusi morka:

– Va, ką turiu, tą parduodu: silkė su smirdalu.

– Tai pati ir ėsk! – surinku dvigubai įžeistas dėl to, kad silkininkė leidžia sau mėtytis tokiais žodžiais girdint nekaltai našlaitei. Griebiu už rankos Glikelę ir mes greitai išbėgam iš krautuvėlės į Purimui besirengiančią pavasa-

rio gatvę, kur mus pasitinka saulė, sudužusi į daugybę šukių vandens latakuose, lyg jaunas smuikas į skambančias skeveldras.

Barnis silkininkės krautuvėlėje pasklido tolyn ir platyn per visą mūsų gatvę. Gink Dieve, kad aš arba Glikelė būtume prie to prisidėję. Tai ji pati, Roizė Eidlė, nežmoniškai išpūtė tą nutikimą. Ji net paleido apkalbas, kad girdi aš pagriebęs pageltusią silkę ir šveitęs jai tiesiai į veidą.

Bet jeigu tikrai įsimyli, tai turi pasiruošti apkalboms ir patyčioms: dabar Glikelė yra mano meilė ir mes kartu vakarais einame pasivaikščioti iki plytinės arba palei upę, ypač kai mėnulis įsmunka į debesies kišenę.

ג

„Vasaros laimė. Meilės palaima. Zum zum zum." Gal tai kokia bitė dūzgia mano kraujyje? Kaip ten bebūtų, retkarčiais ir mes turime atvėsinti savo kraują Vilijoje. Bet ne ten, kur visi maudosi ir kitų vaikinų knibžda kaip skruzdėlių. Mane erzina, kad jie greitais žvilgsneliais nuolat glosto pusnuogį mano mylimosios kūną. Ypač tada, kai Glikelė iššokusi iš upės eina pakrante, ir gali pamanyti, kad ji apsirengusi ne marškinėliais, o tik upės banga. O kai ji bėga, atrodo, kad nori pavyti greitesnes už save krūteles.

Todėl mes traukiame tolyn nuo piktos akies, už poros varstų pasroviui, kur niekas jau nebesimaudo. Ten upės vaga suka kairėn, o kitame jos krante aukštomis tamsmėlynėmis eglėmis prasideda Vingio miškas, kuriame net vasaros vidurdienį vėsu ir tamsu kaip šuliny.

Nors Glikelė nori, kad mes pabandytume perplaukti upę iki kito kranto, aš bijau. Bijau sūkurių upės vidury ir mumyse pačiuose. Jie mus gali įsukti ir nuskandinti į dugną.

Tai ką daryti? Geriausia – nieko negalvoti. Vasaros laimė sapnuoja mus, o ir mes ją sapnuodami leidžiame dieną ir naktį.

Guliu šalia Glikelės ką tik nusimaudęs, ant šilto, saulės ir vasaros nuglostyto kranto smėlio. Švelnios bangelės laižo mums pėdas. Skambioje mėlynėje draikosi šviesios vasaros gijos. Abudu panyram į skanią tylą. Aš palengva pilu smėlį ant Glikelės kūno. Nespėjusi nė susivokti, mažoji jau visa užkasta. Virš smėlio – tik jos veidas ir išdraikyti saulės raudonumo plaukai. Taip atrodo saulėgrąža, kai vėtra nulaužia jos galvą ir bejėgę numeta ant sodo žolės. Virš mūsų skimbteli ir nutrūksta plieno spindulys. Eglės nuo priešingo kranto virsta į vandenį žemyn galva. Glikelės akys padidėja labiau nei visad ir įgyja švelniai rožinę spalvą lyg paukščių pienas.

Pasilenkiu virš jos veido ir pats išsigąstu netikėto pjūvio tyloj:

– Jeigu tu nebepajudi, jeigu tavo rankos užkastos, tai aš galiu leisti savo lūpoms daryti tai, ką jos nori.

Užuot supykusi, mergaitė pratrūksta juoku, net per garsiu, nei pritiktų našlaitei. Juokas išdykėliškai strykteli į vandenį, keliskart atsimuša nuo jo paviršiaus kaip akmenukas ir nubėga ten, kur jau rausta saulėlydis:

– Tai gaila, kad mano rankos užkastos, negalėsiu tavęs apkabinti.

Bandau kartu nusijuokti iš jos įžūlaus atsakymo, bet mano lūpos paimtos į nelaisvę. Tai ne Glikelė – tai aš esu

užkastas smėlyje iki kaklo, o ji turės pasigailėti ir mane išvaduoti.

7

Aišku kaip dieną – manimi rūpinasi gerasis angelas. Sklando virš mano palėpės ir džiaugiasi, kai man sekasi. Mano priešus jis suvysto kaip šiltą vilną. Štai, pavyzdžiui, jis įkalbėjo reb Eliją, kad tas sutiktų dirbti skerdiku Varnionių miestelyje ir grįžtų namo tik per šventes. O man šventė, kad reb Elija – Varnionyse. Man nebereikia slankioti su Glikele po svetimus sodus, slėptis nuo pavyduolių akių patvorių dilgėlynuose arba sėdėti upės pakrantėse priešais gilias sietuvas. Galiu kada tik noriu, netgi naktį, užeiti pas Glikelę į namus ir lieti jai savo širdį tol, kol ant stogo užgiedos gaidys – irgi iš laimės, kad nėra reb Elijos.

O dėl bobutės Cvioklės – tai senučiukė be lašo tulžies. Reikia būti galvažudžiu, kad ant jos dėl ko nors pyktum. Ji pilna pasakų, kaip aguonos galva grūdelių. Bėda tik, kad bobutė Cvioklė paralyžiuota, nebegali krutėti po namus. Ji guli, vargšelė, mažoje medinėje lovoje, visada apsirengusi juodo šilko suknele su blizgančiais karoliukais.

Mėgstu užeiti į tuos namus netgi tada, kai žinau, kad Glikelės nėra – išėjusi pas siuvėją ar apsipirkti. Tėvas kaip tėvas – nepamiršta jai iš Varnionių atsiųsti poros auksinių.

Bobutė Cvioklė atpažįsta mane jau iš to, kaip atidarau duris. Aš jas atidarau ir pamažu, ir su jaunatviška nekantra. Durys man įeinant sugergždžia „labas rytas“ arba „labas vakaras“ taip, lyg pjūklas pjūklą pjautų.

Bobutė Cvioklė nebeprisimena savo gimimo metų, nes metrikose išbluko data. Bet ji gerai prisimena, kad ten, kur

dabar teka Vilija, kadaise buvo beržynas, o jo medžiai buvo išstypę aukščiau už Pilies kalną. Ji buvo dar mergaitė, mažesnė už Glikelę, kai su drauge eidavo į tą beržyną rinkti žemuogių. Kiekviena žemuogė buvo didumo sulig kumščiu – ne taip, kaip dabar. Žemuoges rinkdavo ne į mažas pintinėles, o į maišus, kuriuos parsinešdavo ant pečių.

– Kada visa tai buvo? – klausiu bobutę Cvioklę stebėdamasis.

– Pirmosios taikos metais, – palinguoja ji galva, ir man pasirodo, kad priešais mane lopšyje guli žilas kūdikis. – Paskui buvo didelis badas, ir žmonės suvalgė visas žemuoges iki vienos kartu su jų šaknimis. Tada atėjo karalius Napolonas ir padegė mišką, nes jam reikėjo beržų savo rūmams statytis. Bet užėjo didelė liūtis ir užgesino gaisrą. Iš tos liūties ir užgimė Vilija.

Kiek beklausyčiau tos pasakos, niekad ji man nepabosta, kaip nepabosta valgyti duoną. O kad bobutė Cvioklė atsimena viską su gražiausiom smulkmenom taip, lyg tai būtų buvę vakar ar užvakar – tikras įrodymas, kad nemeluoja.

Kita pasaka, kurios mėgstu klausytis, yra apie tai, kaip ji kartu su jaunikiu pabėgo iš po vestuvių padangtės.

– Kuo jis buvo vardu, tas jaunikis? – klausiu, apsimesdamas kvaileliu, nors man net ausys dega iš suktumo.

– Kai mano jaunikis buvo berniukas, tai jį vadino Kuške, kai suaugo į vyrą, jį vadindavo Kušeliu, o kai paseno, tai liko Kušas.

– Gražus vardas, labai gražus.

– Vardas tai niekniekis. Galima vadintis Gute ir būti žiežula, o galima vadintis Chaja ir būti angelu. Bet Kuškė buvo tikra išimtis. Dabar tokių jau nebesutiksi.

– Gaila, kad aš jo nepažinojau, – sakau neva nusiminęs.

– Tikrai gaila. Kas tik su juo pašnekėdavo, pats tapdavo išminčium.

Iškart praryju išsprūdusį žodį ir traukiu siūlą toliau.

– Jeigu jis buvo toksai Saliamonas, tai kodėl nuo jo per vestuves pabėgot?

– Kvaileli, ką čia kalbi? Mes abu pabėgom!

– Tai tikriausiai jums klezmeriai nepatiko?

– Klezmeriai-šmezmeriai, nedaryk tu iš manęs kvaišos. Mes gėdijomės tuoktis, ir viskas.

– O kur jūs pabėgot?

– Į Trakų gatvę, į karaimo Šapsalo palėpę. Bet ir ten neturėjom ramybės, nes užpuolė mus katės.

– Tai kiek tų kačių buvo, bobute?

– Koks šimtas.

– Neišgirdau, kiek?

– Aš gi neskaičiavau, bet koks šimtas tai buvo.

ה

Veltui stačiau iš smėlio svajonių pilis, kai reb Elija, tapęs skerdiku Varnionyse, padarė man aukso vertės paslaugą: kad galėsiu netrukdomas šeimininkauti jo namuose, kad galėsiu žiūrėti į Glikelės sielos veidrodį tiek, kiek tik panorėsiu, ir ištirti, kas darosi juodose dėžutėse, kur skerdikas laiko savo senus ritualinius peilius. Tėvo chalefai, kaip man pasakė Glikelė, užkišti aukštai, virš kamino sklendės, tarp krosnies ir lubų sijos, ir mane apėmė baisi pagunda atidaryti jų dėžutes.

Bet, kaip sako Faivkė balandininkas, jaunuolis ševro batais ir didžiausias mūsų gatvės eretikas: „ar yra Dievas

šiam pasauly, aš nežinau, bet kad yra kažkas, kas amžinai visiems kenkia – tuo esu tikras." Nuo tada, kai reb Elija paliko savo šeimyną ir iškeliavo į Varnionis laimės ieškoti, tas kažkas, amžinas kenkėjas, prikibo būtent prie manęs. Pasislėpęs iš timpos laido į mane aštrius akmenukus ir blogiausia, kad nuolat pataiko.

Pirmiausia tas piktadarys pajudino kopėčias, kai aš jomis kaip voras siūlu kilau aukštyn iki kamino sklendės, kad iš slėptuvės ištraukčiau bent vieną chalefą. Kritau žemyn ir susilaužiau kairę ranką. Bet tai dar ne pati didžiausia bėda. Mylėti galima ir su viena ranka.

Mano sulūžusią ranką sugipsavo ir pakabino ant virvelės už kaklo, o aš ją glaudžiu prie širdies kaip našlė savo kūdikį. Bet ko tas piktadarys nori iš Glikelės? Staiga ji pasikeitė, ėmė atrodyti kaip pelenais apibertas balandis. Kas pavogė jos šypseną? Tarp išdraikytų plaukų nebesublyksi rožinis paukščių pienas. Apsiniaukė net jos strazdanėlės. Kas atsitiko? Iš bobutės Cvioklės nesugebu išpešti nieko doro, o pati Glikelė tartum prisisėmė vandens į burną.

Tvanki vasaros naktis siurbia man kraują tarsi dėlė. Baisiai noriu užmigti, net jeigu ji išsiurbtų mane iki paskutinio lašo. Labai noriu – bet maža ko aš noriu. Mano miegas išėjo pasivaikščioti po sapnų karalystę ir neberanda tako atgal. Po sulūžusios rankos gipsu kirba toks įkyrus nieželys, kad man norisi tai juoktis, tai verkti. Pro mano palėpės plyšius plūsta sodrūs kvapai. Būna tokių gėlių, kurių niekas nemato, ir tiktai jų dvasios, kvapai, praneša apie jų žydėjimą ir apie slaptą sodą, kur uždrausta įžengti kiekvienam, kas turi uoslę...

Apkvaitęs nuo keistų kvapų it lunatikas nusileidžiu mediniais laipteliais. Stogais riduliuoja pažiręs gyvsidabris.

Per visą gatvę juodom supynėm supasi šikšnosparniai. Naktinis dangus atrodo tokios pat spalvos, kaip mano sugipsuota ranka. Lunatiškai plaukiu pas Glikelę, jai reikia mano pagalbos...

ו

Lange, už kurio savo kambarėlyje per sapnus kalba bobutė Cvioklė, tamsu kaip kamine. Bet greta, kitame lange, už kurio alsuoja Glikelė, mano dėmesį patraukia ilga liepsnelė anapus užuolaidos. Kaip duoti žinią savo draugei, kad stoviu už lango, ir jos neišgąsdinti? Gal pabelsti, sušukti jos vardą? Dar niekada negirdėjau, kad šitaip plaktų mano širdis. Regis, manyje kala kažkoks genys. Tas kvaiša mano, kad aš – pušis. Ir užsispirk tu man šitaip! Betgi naktį jokie geniai nekala. Kvaiša – tai aš pats, ne kitaip.

Bet staiga užuolaida prasiskleidžia ir mano lūpos atsiduria tiesiai prieš Glikelės lūpas. Tarp mudviejų – tik plonytis stiklas. Po akimirkos ir jis išnyksta. Mano kairė ranka pamiršta apie savo nelaimę ir kartu su Glikele padeda mano dešinei rankai persisverti per palangę.

Ant kėdės prie lovos kaba mėlynas Glikelės sarafanas su raudonais taškais kaip uogom – nors imk ir paragauk. Ji pati apsirengusi švytinčiais naktiniais marškiniais, panašiais į tą deimantinę upės bangą, kuria prisidengusi iššoka iš vandens. Kai ganėtinai atitokstu, imu ją už rankos ir klausiu:

– Iš kur žinojai, kad šniukštinėju už tavo lango?

– Turėjau būti kurčia, kad negirdėčiau, kaip daužosi tavo širdis, – sako ji. Tuomet išgirstu plakant mūsų abiejų širdis kaip du laikrodžius ant priešingų sienų, sukabintus

grandinėmis: kai vienas ištaria „tik“, tai kitas pritardamas iškart atsiliepia „tak“. Staiga vienas laikrodis sustoja, tikriausiai mano, ir girdžiu tiktai jos, jau vos betiksintį, nutylantį prieš ašaroms pratrūkstant.

Man dingteli: turbūt kažkokia nelaimė atsitiko bobutei Cvioklei. Bet dar neištarus spėjimo balsu, kitapus plonos sienos pasigirsta bobutės balsas. Ji kalba per miegus, kažkam sapne pasakoja apie Viliją, kai šios vietoje dar augo miškas su didžiulėmis jos vaikystės žemuogėmis.

Šaltą Glikelės ranką spaudžiu savo dešine, bet ji niekaip nesušyla. Tik dabar pastebiu, kad kambario grindys pabarstytos šviežiomis pjuvenomis. Pagalvoju: gal čia prisnigo, todėl ir Glikelės ranka tokia šalta. Bet kas gi tame sniege? Juk ten banknotai, suplėšyti zlotai! Sniego provėžos pilnos pinigų. Gal juos pametė koks turtuolis? Bet keistas dalykas: pinigai sudraskyti, suglamžyti taip, kad ant jų vos įmanoma įžiūrėti erelius ir lenkų didvyrius.

Ji ištraukia savo ranką ir susigūžia lovos kampe:

– Nereikia man jo pinigų. Tegu siunčia man net milijonus, visų jų lauks tas pats galas. Manai, kad mano tėvas išvažiavo į Varnionis geresnio uždarbio? Senos pasakos. Jis išvažiavo ten susirasti žmoną, va kas! Geriau eisiu pas žmones skalbti arba vaikų prižiūrėti, pati užsidirbsiu sau duoną. Man čia ne koks šakar makar. Mama yra viena. O jeigu tėtis čia lįs su kita – su žalia šluota ją iš namų išvarysiu – – –

Toliau sakiniai pradėjo trūkinėti, pakibę ant vienų jos ašarų. Iš tų, kuriuos pats sujungiau, susidėstė tokia seka: Glikelė po bobutės Cvioklės pagalve netyčia aptiko tėvo laišką, kuriame tas gyrėsi atradęs tikrą aukso gyslą. Moteris, su kuria jam lemta iškelti vestuves, kilusi iš la-

bai aukštos giminės, aukštesnė už juos visa galva. Jeigu Aukščiausiasis duos, tai Šavuoto šventei sugrįšiąs namo su naujai iškepta nuotaka.

ז

Kol kas – dar tik Lag Baomero išvakarės, iki Šavuoto turime pakankamai laiko pasiruošti batalijai. Tegu man nudžiūsta sulaužyta ranka, jeigu aš leisiu, kad manoji Glikelė eitų skalbti ar prižiūrėti svetimų vaikų. Dangus ant žemės dar nenugriuvo. Ji su manim nebadaus. Pirmiausia aš jai neva paskolinsiu, o iš tiesų atiduosiu visą savo turtą: penkis dolerius, kuriuos turtingas dėdė man atsiuntė iš Amerikos. Tada parduosiu savo Bar micvos laikrodėlį (mamai pasakysiu, kad pamečiau), o pinigus įteiksiu Glikelei, ir jai užteks pragyvenimui dar kokį pusmetį. Vėliau eisiu dirbti, o visus pinigus perleisiu našlaitei. Mokykloje man ir pačiam jau įkyrėjo. Hebrajų kalbos mokytojas, tegu jis man atleidžia, yra kaip maišu trenktas, vos išstena vieną kitą žodį. Tarp dviejų jo žodžių galėtų pravažiuoti vežimas šieno. Aritmetikos mokytojas – aršus kerėpla, labai mažo ūgio, todėl mokiniai pravardžiuoja jį kurdupeliu. O lenkų kalbos mokytoją, galicijietį, vaikai vadina tik Žalga ir net nebeatsimena, kad jis turi kitokį vardą. Man gaila tik mokytojo su mėlynais akiniais. Jį aš tikrai mėgstu. Jis vienintelis, turintis proto daugiau už savo mokinius. Mane ypač žavi, kad jis žino visų žvaigždžių vardus.

Tai, kad be išlygų stojau į Glikelės pusę, kad parodžiau šitiek užuojautos, apmalšino jos žaizdas. Ir vėl jos akyse

sublizga rožinis paukščių pienas, ir vėl ant noselės šokčioja strazdanėlės – viena daugiau negu pernai.

Taip, laimės ratas vėl pasisuko, ir man tenka tikras lobis: Glikelė vėl yra manoji Glikelė, ir ji ypač pralinksmėja, kai aš pasiūlau per Lag Baomero šventę visai dienai kartu iškeliauti už miesto. Pas ją kaip tik atvažiavo pasisvečiuoti tolima giminaitė iš Adutiškio, vaistininkė, atgabenusi į namus valerijonų bei ramunėlių kvapus ir kažkokį keistą dvelksmą lyg iš dantų gydytojo kabineto. Išgirdusi, kad reb Elija dabar skerdžia gyvulius net Varnionyse, vaistininkė labai susiraukė, bet vis dėlto nusprendė pasilikti per Lag Baomerą. Paskui nuspręsianti, ką daryti toliau. Taigi atsirado, kas vietoj mūsų gali prižiūrėti bobutę Cvioklę, o mes tapom laisvi kaip paukščiai. Pačiu laiku sugijo ir mano kairė ranka. Nuo jos nulupo gipsą, pasibaigė ir bjaurusis niežulys.

Sakau Glikelei:

– Kur norėtum praleisti šventę – Vingio miške, prie Žaliųjų ežerų ar Verkiuose?

Glikelė suraukia kaktą taip, kad net nuvinguoja mergaitiška raukšlė, kokios anksčiau nesu matęs: nuo šviesių pūkelių viršukaktyje iki pat strazdanėlių ant nosies.

– Vingio miške per daug varnų. Žalieji ežerai dar neperžydėjo, todėl negalėsim maudytis. Tegu bus Verkiai. Miškas ten ir jaunas, ir tankus, medžiais teka šilti sakai.

– Gerai, Glikele, mūsų mintys sutampa. Pasiimsime tavo tėčio chalefą ir aš išpjausiu iš medžio dvi kelionines lazdas, tau ir sau.

Glikelė taip apsidžiaugia dėl mūsų rytojaus iškylos, kad net nesusipranta paklausti, kodėl lazdoms pjauti man reikia būtent chalefo, o ne paprasto peiliuko.

ח

Mano gatvės vaikai pasitinka Lag Baomerą, užkūrę laužą prie Vilijos. To laužo negalima užgesinti vandeniu. Jo liepsna paleidžia upėn daugybę auksinių žuvelių.

Laužas žarsto Lag Baomerą išsigandusiuose namų languose.

Pagaliau ateina akimirka, kai Glikelė, vykdydama neaiškią mano valią, užsikaria kopėčių skersiniais nuimti tarp krosnies ir lubų sijos paslėptą chalefą mūsų rytojaus iškylai. Stoviu apačioje, prie krosniadangtės, ir abiem rankom laikau kopėčias, kad jos nepaslystų ir Glikelė, neduokdie, nenukristų žemyn. Jos basų kojų piršteliai pataiko man į pravirą burną, ir man gaila paleisti iš lūpų jų medų. Kuo ilgiau mėgaujuosi jų saldybe, tuo labiau auga mano alkis.

– Kurį chalefą man paimti, gyvuliams ar paukščiams? – išgirstu iš viršaus Glikelės balsą, prislopintą, kad per ploną kambario sieną neišgirstų bobutė Cvioklė ir vaistininkė iš Adutiškio.

– Pakaks to, kur paukščiams, – atsakau neva ramiai, o iš tiesų pajuntu, kaip nugara perbėga skruzdėlytės. Vos pajėgiu sulaukti, kol Glikelė palengva nusileidžia nuo kopėčių.

ט

Jauname tankiame pušyne, varvančiame sakų upeliais, vasara irgi jauna ir tiršta. Šviesios, garbanotos, drovios samanos – it balta puta. Saulė ir šešėliai žaidžia slėpynes. Medžiai iš vidaus skleidžia šviesą. Jų šaknys geria žalią požemio liepsną ir spinduliuoja ją iš kamienų vidaus.

Tylu. Glikelė pirmoji atsisėda ant samanų ir iš krepšio mudviem išvynioja juodą duoną su sūriu. Valgydamas mėgstu žiūrėti į jos pilnus skruostus, judančius su ritmišku malonumu. Pavydžiu duonai, kurią ji pabučiuoja ir nuryja su tokiu apetitu.

Tarp žolių, ant balto kaip kreida akmens, priešais mus pasirodo driežas su deimantine galvute ir besikilnojančiu kaip dumplės kaklu. O gal mes su Glikele rojuje, ir čia ne driežas, bet vylingas žaltys, įkalbėsiantis mus paragauti uždrausto vaisiaus?

– Paklausyk, kaip plaka mano širdis, – paima Glikelė mano kairę, ką tik išvaduotą iš gipso ranką, ir švelniai prideda ją prie šilto lizdo su vos prasikalusio jauniklio snapeliu.

Aš išgirstu ne tik jos nekaltos širdies plakimą, bet ir jo aidą miške. Karšti jauno tankaus pušyno sakai varva į mano gyslas.

Dėl visko kaltas tas driežas. Prilipo prie balto akmens ir nužiūrinėja mus kerėtojo akimis. Randu žolėje vytelę ir pabandau jį nuvaryti: eik šalin, užteks tų kvailų triukų! Bet kur tau – apsimeta mirusiu. Tada man dingteli: gaila, kad neturiu lazdos. Gero jos švilptelėjimo ir velnias pabūgtų.

Tą mintį man įteigė driežas: kai tik pagalvojau apie lazdą, iš karto prisiminiau chalefą juodoje dėžutėje, kurią Glikelė mano noru ištraukė iš slėptuvės virš kamino sklendės, tarp krosnies ir lubų sijos, kad mums abiem išpjaučiau dvi kelionines lazdas.

Iki tol chalefo dar nebuvau matęs. Kaip Glikelė jį ištraukė pailgoje juodoje dėžutėje, taip neatidariusi ir atnešė į mišką.

Vos tik atidariau dėžutę, tarp medžių tarsi kas trūko: lyg tyla būtų įkritusi į gilią duobę. Man ant delno sužvilgo žydra upokšnio vaga violetiniais kraštais. Pasigirdo „oi“, tik nesupratau, ar aiktelėjo Glikelė, ar aš.

Nusidėjau, labai nusidėjau. Atvėriau pušyne nuogą paslaptį, užantspauduotą juodoje dėžutėje. Kai tik ją pamato gyva akis, gali ant jos nors kalną užritinti, bet niekaip nebeuždengsi.

Dabar suprantu, kad driežas sekė mus visą kelią, kol atėjom į mišką. Tai jis dar mieste mane įkalbėjo pradėti žaidimą su chalefais.

Ne, aš nepasiduosiu. Esu jau suaugęs vyras. Būtų gražiausia, jeigu kažkoks driežas sugadintų man puikią vasaros dieną ir mano palaimą būti su Glikele. Apsidairau ir surandu pušelę su šviesiai žalia, drėgna žieve ir šviežiais pumpurais. Tokia tinka išpjauti lazdelei su ornamentu.

– Pirmiausia, Glikele, aš išpjausiu tau...

Ji atsuka į mane veidelį ir klausia su baikščiu smalsumu:

– Kam man ta lazda, aš gi ne koks berniukas?

– Kai prie tavęs kabinėsis Faivkė balandininkas, galėsi jam duoti į kaulus.

Tokios juoko salvės dar nebuvau girdėjęs. Juokiasi ne tik strazdanėlės ant jos nosies, juokiasi jos basos pėdos, jos mažytės krūtys; juokiasi saulės raudonumo sruogos virš blyksinčių jos akių; juokiasi zylės ir alksninukai, kurie iš tiesų turėtų čiulbėti; iš juoko net virpa pušelės, aptekusios upeliukais sakų.

Glikelė juokiasi. Juokiasi viršūnės ir šaknys, o labiausiai už visus juokiasi driežas. Ir tegu juokiasi, tesprogsta iš juoko. Aš vis tiek suleidžiu chalefo ašmenis į jauną medelį.

Staiga kažkas rikteli. Juokas nutrūksta. Iš pjūvio ties šaka lyg iš perpjautos gerklės pliūpteli raudonis. Chalefas jau nebe žydras, upokšnio vaga nusidažė saulėlydžiu, tokia pat spalva, kaip išdraikyti Glikelės plaukai.

Miške kyla vėtra. Gargiančių balsų šurmulys. Gaidžių giedojimas, žąsų gagėjimas, karvių ir veršelių mykimas išardo miško ramybę. Lūžta šakos.

Žolėje guli chalefas, apsiliejęs tokia pat spalva, kaip išdraikyti Glikelės plaukai.

Po driežo vilionių ir miške kilusios vėtros tarp mūsų su Glikele įsiterpė nematomi chalefo ašmenys. Mylėjau ją ir vėliau, bet tai tebuvo meilė iš tolo. Bijojau prie jos priartėti. Jos plaukai man vis primindavo aną spalvą. Kaip dabar juos galėčiau paglostyti? Turbūt susipjaustyčiau pirštus.

Laikui bėgant, pamiršau jos tikrąjį vardą. Vadinau ją kaip ir visi mūsų gatvės vaikai: chalefo dukra.

Per Šavuoto šventę reb Elija grįžo namo iš Varnionių su savo žėrinčia nuotaka. Bet chalefo dukrai nebeteko griebtis žalios šluotos ir vyti iš namų naujos šeimininkės. Pačiose šventės išvakarėse žalia šluota pavirto į dūmus.

Nutiko štai kas. Chalefo dukra buvo išėjusi maudytis, o vaistininkė iš Adutiškio išbėgo atnešti pjuvenų, kad prieš šventę namie naujai pabarstytų grindis. Tuo metu iš po palikto ant ugnies trikojo iškrito deganti skiedra, nuo jos ugnį pagavo medinė ližė.

Kai ugnis rėkė, kad ją reikia gesinti, nes jau pati dūsta nuo savo dūmų – niekas iš pradžių negirdėjo. Kai atlėkė vyrai su variniais šalmais ir vandens žarnomis, pusė namo kartu su visu gaisru jau buvo savaime užgesę.

Medinė lova, kurioje gulėjo bobutė Cvioklė, užsidegė iš apačios, nuo keturių kojų. Pati bobutė tebegulėjo lovoje juoda kaip nuodėgulis.

Kai atlėkė vyrai variniais šalmais, ji atsuko į juos savo suodiną veidą:

– Atrodo, čia dvokia smalkėmis.

Ir tai buvo paskutiniai jos žodžiai.

1971–1972

א

Įžadus daviau tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt antrųjų metų stebuklų naktį.

Mano atminties aidas gali patvirtinti, jog daviau juos apsnigtame eglyne, iki kaklo užsikasęs ką tik iškritusiame sniege, kad apylinkės vilkai pasitenkintų mano galva, vienintele viso kūno valdytoja ir jo saldžių bei karčių nuodėmių sąskaitininke. Gavę šį grobį, vilkai turėjo palikti ramybėje po sniegu nekaltus mano galvos pasiuntinius – kojas, rankas ir visas kitas giminiškas kūno dalis. Palikti jas šiltai susiglaudusias lyg pasėtas po sniegu kūno sėklas, kad jos vėl gyvastingai sudygtų, kai saulė paglostys.

Stebuklų naktis prasidėjo kur kas anksčiau – pasibaigus dienai. Kai rodyklės sukosi iš ketvirtadienio į penktadienį.

Tai naktis, kai matuojama ir sveriama mano siela. Esu gimęs naktį iš ketvirtadienio į penktadienį, tą naktį parašysiu ir paskutiniąsias savo eilutes. Tąnakt pas mane ateina Mirties angelas ir bando pikta klasta įvilioti į savo pinkles, bet staiga jam kelią pastoja Gyvybės angelas. Jie abu išsitraukia švytinčius kalavijus ir susigrumia anapusinėje dvikovoje. Mirtinai įveikti Mirties angelo Gyvybės angelas, deja, negali. Gali tik jį sužeisti. Tačiau iki kito ketvirtadienio priešininkas vėl tampa sveikas ir stiprus kaip jautis ir pliaukši sau per kaulėtą pilvą – turbūt tai jo magiška priemonė triumfui prieš trokštamą auką priartinti.

ב

Stebuklų naktis prasidėjo rūsyje.

Stebuklų naktis rūsyje, pilname bulvių kvapo, bulvių rūsio kvapas stebuklų naktį – viena ir nebeatskiriama. Visas žmogaus gyvenimas per trumpas suvokti tam, ką žemė savo įsčiose suteikia paprastai (norėjau net parašyti – kvailai) bulvei. Motiniškai paslėptas trobos rūsyje senos krikščionės, gėriau žemišką, geliančiai artimą bulvių kvapą. Taip, mano patyrusi nosis puikiai prisimena ir gali prisiekti: tai mano vaikystės kvapas. Man buvo vaikiškai gera vėl jo prisikvėpuoti.

Bet štai kartą išgirstu rūsyje ploną zvimbesį, lyg dūzgentų maža bitelė, netyčia įskridusi į smuiko skylę:

– Nepasilik ilgiau čia, kur dabar esi. Bėk, atsiras tokia ranka, kuri tave apsaugos – –

Ranka. Aš jau mačiau daugybę rankų, kurių kiekvienas pirštas – kaip kartuvės. Bet dabar aiškiai regiu švelnius laiminančios rankos pirštus. Jie sudėti taip, kaip šventikui teikiant palaiminimą, ir atrodo gintariniai, lyg būtų laikomi priešais ugnį. O galbūt jie primena kreidos baltumo ūglius, augančius iš požeminių bulvių. Pamatau juos tada, kai saulė nepabūgsta įsigauti į mano rūsį pro vienintelį plyšį jo duryse.

Man dar nespėjus nuspręsti, kaip atsiliepti į tą ploną zvimbesį, skubiai atsiveria rūsio durys, mano vienintelis skydas nuo piktos akies. Ir štai aš jau ant kojų, nusėtų pūlingomis žaizdomis, šaltame ir nejaukiame kieme. Tuojau pastebiu, kad ranka, ką tik išvedusi mane iš rūsio, švytėdama moja virš tamsaus kaip šulinys miško, kurio

dantyta linija matosi ledinėje horizonto properšoje. Šįsyk laiminantis delnas atrodo jau kitaip: dabar jis įgijęs pergamentinio pusmėnulio pavidalą.

Tai pats tikriausias ženklas, kad turiu bėgti į mišką ir ieškoti ten prieglobsčio, kurį man žada pergamento ranka.

ג

Kaip strėlė įlekiu į mišką už kelių šimtų žingsnių nuo buvusios slėptuvės, netgi mano kvapas prisiveja mane tik po kelių akimirkų. Tik tada susivokiu, kad per skubėjimą nespėjau ar apskritai pamiršau apsiauti savo kareiviškais batais, pakaustytais sunkiomis arklio pasagomis. Nuo tada, kai tapau rūsio žmogumi, visada gulėdavau ant bulvių nenusimovęs batų. Juos nusimoviau tik šiąnakt, iš ketvirtadienio į penktadienį. Pūliuojančios kojų žaizdos meldė pasigailėti ir bent trumpai išlaisvinti jas iš batų kalėjimo. Na ką gi, pasigailėjau ir išlaisvinau. Todėl dabar stoviu basas. Basas rūsio žmogus sniege.

Ša. Netiesa. Aš visai ne basas. Vietoj batų aviu žaizdom. O ant kūno? Ant kūno kaba kailiniai su ilgais gaurais tartum taleso kutais, su jais aš ir miegu, su jais ir meldžiuosi.

Tikriausiai, žybteli mano galvoje kibirkštis, kažkas aukštesnis nusprendė, kad nieko neatsitiks, jeigu basas išbėgsiu per sniegą. Kantrybės, broleli, stebuklų naktis dar nesibaigė. Ir jei, neduokdie, ji man baigsis šiame miške, tai jos draminis epilogas vis tiek turės persikelti į mišką anapus.

Kai sustojus miške kibirkštis manyje ima gesti, pamatau – net sunku patikėti – kaip gauja juodų šešėlių su šautuvais ant pečių apsupa trobą, iš kurios rūsio ką tik

pabėgau. Trimis kalbomis nuskamba įsakymai pasiduoti. Bet kai niekas nesiteikia išlįsti iš rūsio, trobą iš visų pusių greitai apvedžioja auksaspalvis liepsnos teptukas, o jos stogas pavirsta ugnies vežimu, kurio ratai nurieda virš miško ir pakyla aukštyn net iki nusigandusių žvaigždžių.

Dabar suprantu, kad likę rūsyje batai dėl manęs pasiaukojo: jeigu būčiau juos apsiavęs arba jeigu jie patys būtų užšokę man ant kojų, tikriausiai nebūčiau suspėjęs pasiekti miško. Piktavaliai būtų paviję mano šlubą šešėlį ir mus abu gyvus paėmę į nelaisvę.

Galbūt mano šešėlis ir nebūtų pasidavęs. Nebūtų leidęsis sukaustomas grandinėmis. O mane piktavaliai būtų vertę prisipažinti, kad esu tik žmogus. Kažin, ar būčiau ištvėręs išbandymą. Negaliu garantuoti. Gal ir būčiau prisipažinęs.

Dabar iš rūsio žmogaus pavirtau į miško žmogų. Na, o kas toliau? Jeigu kyla toks klausimas, tai turi būti kažkoks „toliau". Šokinėk, broleli, po žvaigždėmis, kad nenušaltum kojų. Tada mano protas pareina atgal per kulnus, ir aš apsivynioju žaizdotas kojas drobės dryžiais, atplėšęs juos nuo savo šiltų marškinių. Negi vėl tampu suvystytu kūdikiu?

Tuo tarpu ateina dar vienas „tuo tarpu". Piktavaliai aptinka mano pėdas minkštame sniege. Pasišviesdami žaliais prožektoriais, seka mano brydę eglyno pusėn. Lankstosi virš pėdsakų lyg rinkdami uogas, blizgančias spanguoles, nebijančias šalčio. Tačiau stebuklų naktis manęs dar neapleido, ji dar sykį pasuka savo fosforines rodykles. Ima kristi tirštas sniegas iš keturkampių snaigių, lyg didžiuliai marmuro rūmai trupėtų į tuštumą. Dabar žudikai gali švitinti sniegą nors rentgenu – veltui, mano pėdsakų jie neberas.

Žali prožektoriai atsitraukia atgal ir pasislepia už žėruojančių sudegusios trobos griuvėsių.

ד

Kieno gyvenimas man toks brangus, kad dėl jo iškenčiu savo žaizdas, lyg pabarstytas druska? Negali būti, kad sutinku šitaip kęsti gelbėdamas tik savo kūną. Antai nusivyniojau nuo pėdų drobinius dryžius, suraišiojau vieną su kitu, pririšau prie aukštesnės eglės šakos ir jau pasimatavau ant savo kaklo išganingąją kilpą. Tačiau gyvybė, kuri man brangesnė už manąją, staiga apšvietė neviltį savo galia, ir kilpoje vietoj kūno liko kaboti tik juodas vėjas.

Dabar jau žinau, kad tu buvai ta apšvietusi galia. Tai tavo pavidalas anuomet sušmėžavo man prieš akis kaip regėjimas.

Tada pasakiau sau štai ką:

– Negaliu savo rankomis nutraukti gyvybės, nes mano kraujyje nusišypsojo kita gyvybė, kuri man brangesnė už manąją. Atsiduosiu stebuklų nakties malonei, tegu ji toliau suka savo fosforines rodykles.

ה

Nauji, žali kaip žolė žiburėliai išnyra iš sniegynų tamsos. Bet jie kitokie nei ankstesni, lakstę po sniegą padrikai, tai drauge, tai skyrium, ieškodami mano žaizdotų pėdsakų. Šitie laksto tarp gauruotų eglių poromis, poromis, vienas priaugęs prie kito. Juos lydi veriantis širdį staugsmas.

Vilkai. Švenčiantys vilkai. Aš – jų šventė. Gal jų alkis didesnis už mano meilę?

Tada atsiguliau po egle, ant kurios šakos kilpoje tebekabėjo juodas vėjas, iki kaklo užsikasiau šviežiai iškritusiu sniegu ir daviau įžadus.

Mano įžadai buvo iš trijų dalių, o gal tai buvo trejetas įžadų. Pirmiausia pasižadėjau štai ką:

– Jeigu stebuklų naktis šitame eglyne išgelbės mane nuo vilkų, tai aš, net jei man būtų žadama tapti aukščiausiuoju iš aukščiausiųjų, paliksiu gimtąjį kraštą ir nuvyksiu į Jeruzalę, kad prispausčiau savo lūpas prie jos akmenų.

Tada kalbėjau toliau:

– Jeigu stebuklų naktis šitame eglyne apsaugos mane nuo vilkų, keliausiu iš miesto į miestą ir ieškosiu tol, kol surasiu tą, kurios pavidalas šiandien sušmėžavo mano regėjime. Ir mudu tapsime viena, kaip du akių obuoliai.

Trečiosios įžadų dalies – o gal tai buvo atskira priesaika – negaliu užrašyti ant popieriaus. Tų žodžių negalima skaityti svetimiems žmonėms.

Tada eglė mano galvūgalyje pasilenkė žemyn, ir virš savo veido pajutau uždengiančius jos sparnus.

Vilkai prisikasė iki tų sparnų, bet paskui pranyko kaip tolstantys žaibai pusnynų debesyse.

Tai ir visas pasakojimas apie įžadus, duotus miške. Iš tų įžadų nukaliau saugantį talismaną.

Tiek daug paslapčių, ir tamsių, ir nušviestų apreiškimo malonės, išgraviruota talismane. Tiek daug vaizdų ir jungčių. Ten skamba ir šventa muzika, kurią žmogus girdi tik kartą gyvenime. Ir trečiąją įžadų dalį, kurią girdėjo tik Dievas, išraižiau talismane. Dabar pakabinsiu jį ant tavo širdies. Jis priglus kaip lelija, linguojanti ant vandens odos. O aš, pražuvėlis, iš tolo seksiu tave akimis.

– – Kol buvai gyva, Janina, laiško tau taip ir neparašiau. Galiu dabar aiškintis, kad tokiam žmogui, kaip tu, būčiau turėjęs rašyti kitaip negu savo draugams, bet nežinojau, kaip. Arba teisintis – tai būtų labiau įtikima ir arčiau tiesos – kad neturėjau tavo adreso. Žinojau, kam rašyti, bet nebežinojau, kur. Netrukus po mūsų paskutinio susitikimo pasibaigus karui, tu pradingai iš savo raudonų plytų mūrelio Vingyje, ant stataus Vilijos kranto. Girdėjau, kad gyveni Krokuvoje. Man pasakojo, kad įstojai į vienuolyną, tapai vienuole. Bet nieko tikro taip ir nesužinojau. Dabar jau tikrai žinau: nebėra Janinos. Dabar jau žinau tavo adresą: ten, kur visi žmonių vaikai susitinka paskutiniam pasimatymui.

Mane apėmė noras, skausmingas troškimas, būtent dabar papasakoti tau tai, ką tu puikiai žinai. Galėčiau pasakoti kitaip: tik lūpomis, kad neišgirstų niekas, tik tu. Galėčiau mesti į savo atmintį tik vieną pratisą garsą, tartum deimantą į lygų upės paviršių: Ja – ni – na. Ir ratilai sklisdami pasiektų tavo sielą... Bet negaliu išsigydyti nuo savo ilgametės rašymo girtuoklystės. Gerasis angelas pabus laiškanešiu ir nugabens šitą laišką tavo adresu aname pasaulyje.

***

Buvo – nurodysiu žemišką datą – tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt trečiųjų metų balandis. Ištirpusio sniego srovės, negalėdamos pasirinkti krypties, plūdo nuo

Panerių šlaitų žemyn į slėnį. Lygiai taip žmonių srautas negalėjo pakeisti savo krypties ir lyg stumiamas gamtos dėsnio plūdo vis žemyn ir žemyn į miško daubą.

Man iš dešinės žmonių sraute plaukė Cernė. Iš kuprinės ant jos pečių kyšojo dvi mažytės apsnūdusios rankelės, apkabinusios kaklą – tai jos dukrelė, gimusi vos prieš mėnesį. Cernės plaukai buvo juodi juodi, tas juodumas net blizgėjo kaip naktį apnuogintas chalefas.

Slenkant pro pušelių guotą, jau prie pat elektrinių Mirties Angelo vartų, apimta nevilties Cernė švystelėjo kuprinę į minkštą sniego pusnį, kurią pavasario saulė buvo apdairiai palikusi po medžių šakomis. Išgirdau, kaip ji sušnabždėjo nepasukdama galvos:

– Protėvių Dieve, apsaugok mano vaikelį.

Baisų vaizdą anapus elektrinių Mirties Angelo užtvarų aprašysiu tau, Janina, kada nors kitą kartą: tada, kai mes susitiksim, ir mūsų abiejų laikas bus pavirtęs į amžinybę. Dabar – tik pora sakinių, ne daugiau. Ugnis nutilo manęs taip ir nepasiekusi. Cernės alsavimas, nukirstas nuo jos lūpų, dar pleveno krištoliniame ore, skleisdamas šilto, šviežio pieno kvapą. Atsikėliau, įtraukiau savin jos kvapo ir nežinau, kieno sparnai man išdygo, bet jie greitai mane iš ten išnešė.

Prie pušelių guoto, minkštame pusnies glėbyje, niekieno nepajudinta gulėjo Cernės kuprinė, o joje – vos prieš mėnesį gimusi dukrelė. Užsidėjau kuprinę kaip šarvą, saugantį mus abu, ir pajutau jaukią šilumą.

Be baimės grįžau atgal į miestą tuo pačiu keliu. Ištirpusiame kelio vaške tebebuvo įspausti daugybės žmonių kojų antspaudai. Visi nukreipti priešinga kryptimi.

Ėjau – bet kur? Su Cernės dukrele – bet pas ką?

Tada ir atsiminiau tave, Janina. Mintyse nuaidėjus tavo vardui, išvydau mus prieš keletą metų, kai lydėjau tave namo iš Vilniaus universiteto. Visą kelią tylėjau, trokšdamas tik klausytis. Nenorėjau nutraukti tavo improvizacijos apie Adomo Mickevičiaus „Krymo sonetus". Lyginai juos su Šopeno muzika. Ne su jo „Lopšine" arba „Barkarole", bet ypač su jo trumpais preliudais, kurie yra tobuli ir sau pakankami pasauliai, kur kas labiau meniški ir sferiški už perkrautas kompozicijas...

Iš atminties man skaitei sonetą „Jūros tyla":

> Już wstążkę pawilonu wiatr zaledwie muśnie,
> Cichymi gra piersiami rozjaśniona woda;
> Jak marząca o szczęściu narzeczona młoda
> Zbudzi się, aby westchnąć, i wnet znowu uśnie.[1]

Norėjai mane įtikinti, kad tai nuostabiausias eilėraštis, priklausantis pasaulinei poezijai, ir ne *Vėlinės*, ne *Ponas Tadas*, o šitas sonetas yra Mickevičiaus kūrybos viršūnė.

Kai pasiekėm tavo raudoną mūrelį Vingyje ant aukšto Vilijos kranto, vakaras jau kabojo ant trijų beržų, svyrančių šalia kiemo vartų. Pakvietei mane užeiti ir viduje neuždegei šviesos. Iš karto pribėgai prie pianino ir paskambinai kažkurį Šopeno preliudą:

– Jo muzikoje klajoju kaip neaiškiose savo pačios nuojautose, o kai grįžtu iš klajonės, jaučiuosi taip, lyg būčiau laisvai kvėpavusi Dievo lankose.

[1] *Jau vėjas vėliavėlę vos vos plėvesuoja,/ Tylia krūtim banga alsuoja nuskaidrėjus;/ Kaip sužadėtinė, svaigiom godom užėjus,/ Nubus, atsidūsės ir laimę vėl sapnuoja.* V. Mykolaičio-Putino vertimas. – *Vert. past.*

Dabar pas tave, prie seno raudonai išdegtų plytų mūrelio, klajonė atvedė mane su kuprine ant pečių.

Trys beržai prie vartų klusniai nusilenkė kaip trys sukaustyti karaliai surūdijusiomis karūnomis.

Tu ir vėl sėdėjai prie pianino, o tavo laibi pirštai meldėsi virš klavišų.

Iškėliau iš kuprinės apsvaigusią Cernės mergytę ir paguldžiau ją ant tavo skreito.

Perskaitei mano veidą ir viską supratai. Tavo ilgi plaukai krito virš atkaltės. Tau ant kaktos pamačiau sidabro diademą su rubinu. Taip žaibas žaidžia tarp išsigandusių lietaus čiurkšlių.

Atleisk man, Janina, kad tą aukštąją akimirką tau nusidėjau. Aš pats ar kažkas manyje, bet tai vis vien. Netikėtai nusmelkė tamsi mintis: kas žino, gal tu dar pasigailėsi – – – ir paskubom sumurmėjau:

– Janina, atmink, kad vaiko motinos vardas – Cernė.

Tada iš karto pabėgau. Taip, pabėgau neatsisveikinęs, kaip žudikas nuo savo sąžinės.

***

Pabandysiu tau priminti, ką pergyvenai paskui. Nors daugumą detalių tu pati man papasakojai, o kitas nuspėjau ir sudėliojau, kai po metų vėl apsilankiau pas tave tame pačiame raudoname mūrelyje, bet dabar rašydamas tau laišką jaučiu, kad žodžius mano sąmonei dūzgia anapusinės bitės, kad pasakoju ne aš pats, o jos, bitės, perduodančios man palikimą – raudonas tavo atminties aguonas.

Kai Cernės mergaitė pabudo tau ant kelių, jos verksmas susiliejo su Šopeno preliudu, kuris dar tebeskambėjo ore.

Bet jau tada už langa pasigirdo, kaip šnopuoja bestija. Iš jos snukio veržėsi kimus stūgavimas, sumišęs su žmogišku juoku. Nuleidai užuolaidas, užšovei ąžuolinių durų sklendę, numaudei ir pamaitinai mergytę, sukalbėjai vakaro maldą ir atsigulei miegoti, prie širdies priglaudusi vaiką.

Tačiau bestija buvo budri kaip mirtis. Jos akys skverbėsi pro durų plyšius. Ji užšoko ant stogo, kaukė į kaminą, o naktį užsitraukęs ledas traškėjo po jos letenomis, tykančiomis grobio.

Bestija buvo visur tuo pačiu metu.

***

Rytą atsikėlei sustiprėjusi, pakilesnės nuotaikos. Šeimininkėlei Salomėjai pasakei, kad pagimdei vaiką nuo meilužio, kurio motina vakar naktį atnešė jūsų neteisėtą kūdikį. Salomėja tave mylėjo labiau nei save, ji buvo tavo auklė. Sūpavo tave lopšy. Labai anksti likai našlaitė. Tavo turtuolį tėvą, Karolį Špinaką, per medžioklę Belovežo girioje užmušė stumbras. Artimas tėvo bičiulis, pavarde Kotla, kurio vaidmuo per stumbrų medžioklę tau atrodė labai įtartinas, tuoj po šio įvykio pabėgo su tavo mama į Italiją. Iš ten ji siųsdavo pinigus, o Salomėja tave prižiūrėjo.

Mergaitei davei jos mamos vardą – Cernė ir kartu su ištikimąja Salomėja ėmei ja rūpintis.

Tačiau bestija neatstojo nuo tavo namų. Ji draskė nagais palovio grindis ir gąsdino Cernės lėles.

Kai eidavai į bažnyčią, ji sekdavo tavo pėdsakais, o viduje slapta prisėlindavo taip, kad pamatytų tavo ašaras besimeldžiant. Jos pavidalas šmėkščiojo tarp Nukryžiuotojo erškėčių.

Bestija sekė ir tavo auklę. Nuplėšdavo jai skarelę, stvarstydavo už suknelės kraštų, apuostydavo jos pintinę, unkšdavo, o Salomėjai einant pro šalį smėlyje išvedžiodavo kartuves.

Kaip priemonę apsiginti senutė priešais namų slenkstį pastatė sudužusį veidrodį. Velnias nieko nebijo, išskyrus savo paties veidą. Kai tik jis žengs per slenkstį, pamatys savo velnišką snukį ir sudrebės iš siaubo. Tris kartus apsivers ant laiptų ir, apsidaužęs visus šonus, dings po velnių.

***

Tai nutiko gegužę. Lygiai po mėnesio, kai tau palikau Cernės Cernę. Oras buvo rausvas kaip mergaitės skruostai, pilnas alyvų žydėjimo ir jaudulingų kvapų. Trys beržai prie vartų drąsiai atskleisdavo savo mėnuliško atspalvio odą. Nuo tvirtų šakų dabar sviro karoliukų vėriniai, o ant jų suposi lengvi vėjo gūsiai.

Kaip tik tada bestija pirmą kartą peržengė raudono mūrelio slenkstį ir patraukė tiesiai į tavo kambarį. Durys pačios jai atsidarė. Ji įėjo labai mandagiai, buvo elegantiška ir išsipusčiusi kaip lėlė.

– Mano vardas Hansas Obermanas, norėčiau, kad suteiktumėte man garbę su jumis susipažinti.

Jis nusimovė baltas pirštines, priėjo arčiau, taikliai sumušė kulnais, pakėlė tavo ranką ir pasilenkęs palietė plonomis lūpomis virpančius pirštus.

Tai buvo pirmas pažeminimas, pirma dėmė ant tyros tavo odos. Bet dar labiau tave nupurtė juodų jo batų blizgesys – jie buvo tokios pat spalvos, kaip poliruotas pianino

dangtis. Šitie batai – dingtelėjo mintis – skirti trypti muzikai. Cernė ir muzika tau tapo viena.

Karininkas Hansas Obermanas nepasitenkino savo pirmąja pergale. Jis priėjo prie atviro pianino ir perbėgo pirštais klavišus, lyg per juos būtų perbėgusi pelė.

– Panele Janina Špinak, – jis vėl perbėgo klavišus, šįkart atgal. – Girdėjau, kad jūs vieniša, o būti vienišai karo metais ir liūdna, ir pavojinga. Esu pasirengęs jus ir pralinksminti, ir apsaugoti.

– Aš ne panelė, o ponia, ir ne Janina Špinak, o Janina Galinska, – atsakei. – Jus labai neteisingai informavo. Esu dviejų mėnesių dukrelės mama. Labai ačiū už jūsų pasiryžimą mane apsaugoti, bet tikiu, kad yra Aukščiausiasis, kuris mus saugo.

– Man tikrai naujiena, kad jūs jau mama, – šelmiškai nusistebėjo Hansas Obermanas. – Ar jūsų vyras namie?

– Ne, jau pusė metų neturiu iš jo jokios žinios. Jūs, vokiečiai, jį iš manęs atėmėte. Girdėjau, kad jis kažkur lageryje.

– Ar žinote, ponia Janina, kuo nusikalto jūsų vyras?

– Jo vienintelis nusikaltimas tas, kad jis visada buvo Lenkijos patriotas.

– Ką gi, taip galėjo nutikti. Vyksta karas, – Hansas Obermanas palingavo galva, lyg apgailestaudamas. – Pabandysiu jį surasti ir išlaisvinti.

***

Tokio košmaro kaip tą naktį dar nebuvai regėjusi nei sapne, nei tikrovėje.

Keturkojis Hansas Obermanas iššoko iš pianino ir priėjo prie lovos, kurioje šalia tavęs glaudėsi Cernė. Ant letenų

mūvėjo baltas pirštines. Visas gauruotas kaip žvėris, o ant galvos – kariška kepurė su sidabrine kaukole. Letenoje tau ištiesė puokštę rožių – šviežių, tamsiai raudonų kaip audringo vakaro žara.

– Tai jums, Janina, dukrelės gimimo proga. Norėjau pasveikinti anksčiau, bet tik dabar sužinojau apie jūsų laimę. Atnešiau ir dovaną jūsų dukrelei. Ar galiu sužinoti jos vardą?

– Cernė.

– Gražiai skamba: Cer-nė. Gal tai, mieloji ponia, kieno nors iš jūsų giminės vardas?

– Taip, mano močiutės. Aš ją labai mylėjau.

– Jūs tikriausiai suklydote. Jūsų močiutės vardas buvo Jadvyga.

– Ne, nesuklydau. Juk kiekvienas turi dvi močiutes.

– Taip, taip, įdomu. Paprašysiu kunigo, kad nupūstų dulkes nuo archyvo metrikų.

Kai nubudai, prie tavo lovos sėdėjo Salomėja. Ji dėjo tau ant kakto ledą ir žegnojosi. O Cernė žaidė su pavasariu, jos balselis vis labiau skardėjo kaip iš kiaušinio išsilukštenusio jauniklio.

Bet Hansas Obermanas atėjo ir tikrovėje. Dvi savo kojas, matyt, paliko už durų, prie įėjimo. Šįkart buvo be uniformos, be juodų batų. Pilku civilio kostiumu jis atrodė kitaip.

– Mieloji ponia Janina, – nusilenkė. – Atleiskite, kad ateinu nekviestas, ir dar tada, kai jus kamuoja galvos skausmas. Atnešiau saldainių jūsų dukrelei Cernei.

– Iš kur jūs žinote mano vaiko vardą? – sudirgusi pašokai nuo lovos. – Aš jums nesakiau jos vardo!

Hansas Obermanas atsisėdo ant pianino kėdės prieš tave ir palengva išdėstė:

– Jums atrodo, Janina, kad aš ne žmogus, ar ne? Bet esu. Esu! Mes visi esame padaryti iš tos pačios medžiagos, kaip sapnai, anot Šekspyro. Štai aš per sapną ir sužinojau, kad jūsų dukrelės vardas – Cernė.

Pagalvojai, kad tai – košmaro tęsinys, bet buvai visiškai aiškaus proto. Kad įsitikintum, kandai į ranką, bet nepajutai skausmo, nes tai buvo ne tavo, o jo ranka.

Hansas Obermanas mėgino tave nuraminti:

– Tai pokštas, Janina. Vaikai kieme man pasakė, koks jūsų dukrelės vardas.

Hansas Obermanas dar kartą atsiprašė, paliko ant pianino saldainių maišelį ir skubiai pasišalino.

***

Praėjo mėnuo, tačiau bestija daugiau nesirodė. Vis dėlto jos šešėlis toliau šmėsčiojo tai lauke, tai viduj. O išvaryti šešėlį sunkiau negu gyvą padarą. Saldainius įmetei į krosnį, kad Cernei susirgus nepagalvotum, jog bestijos dovana ją apnuodijo.

Nežinau, ką tau teko išgyventi tą mėnesį. Man žinomos tik kelios detalės, kurias tu pati papasakojai. Iš Italijos grįžo tavo motina. Vos ją pažinai, buvo susenusi kaip Salomėja. Pajutai jai beveik tokį gailestį, kaip mirusiam žmogui. Dabar ji norėjo ištaisyti skriaudą, kad likai dviguba našlaitė: mirusio tėvo ir gyvos, bet pradingusios motinos. Atvežė tau brangių papuošalų dėžutę. Nenorėjai jos priimti, bet rūpestis dėl Cernės nusvėrė.

Taip, savo tikrai motinai nepasakei, kad Cernė svetima, žydaitė. Papasakojai jai tą patį, ką ir Hansui, ir ji su didele meile ėmė rūpintis anūkėle.

Tuo metu Salomėja pajuto, kad dviejų motinų šiuose namuose per daug, ir atidavė Dievui savo kilnią sielą.

***

Šįkart Hansas Obermanas atėjo apsirengęs karininko uniformą ir atsivedė vilkšunį. Vokiečio veidas buvo gelsvai matinis, nupudruotas. Tačiau pudra nepajėgė nuslėpti raudonų dėmių, panašių į pirštų žymes, ant jo veido. Vilkšunis, laikomas už nikelio grandinės, buvo klusnus ir įpratęs prie statutinio elgesio. Jo nukaręs purpurinis liežuvis, ilgas ir aštrus, atrodė kaip drėgnas pjautuvas tarp dantų. Galvą su stačiomis ausimis buvo nuolat pakėlęs į šeimininką, pasirengęs atlikti solo koncertą, kai tik dirigentas Hansas Obermanas duos ženklą.

Cernė žaidė ant patiesto tigro kailio. Jos akių mėlynumas – lyg iš pasaulio sutvėrimo laikų. Pirmapradis mėlis. Jos pirmų, dar retų plaukučių sruogelės pynėsi į vieną kompoziciją su trimis beržais, matomais fone pro pravertą langą, ir saulės spinduliu, vikriai šokinėjusiu tarp šakų lyg jauna voverė.

Užstojai karininkui kelią ir pervėrei jį pilnu paniekos žvilgsniu:

– Kaip drįsta solidus kariškis eiti pas vaiką su vilkšuniu?

Karininkas ėmė aiškintis:

– Janina, šuo tikrai nieko nedarys, jeigu aš jam neliepsiu. Šiandien jį pasiėmiau dėl vienos vienintelės priežastis – kad saugotų mane patį.

– Nuo ko jis turi jus saugoti?

– Yra toks priešas. Nematomas priešas...

Hansas Obermanas staiga sudrebėjo, lyg jam kas būtų už apykaklės šliūkštelėjęs vandens. Raudonos dėmės dar labiau išryškėjo po pudros sluoksniu.

– Žinote, Janina, žiūriu į jūsų dukrelę ir labai stebiuosi: ji visiškai nepanaši į mamą.

– Jūs teisus, Cernė – kaip iš akies trauktas tėvas, bet sielą ji turi tokią pat, kaip mano.

Hansas Obermanas pakėlė balsą:

– Mes apieškojome visus lagerius, bet jos tėvo niekur nėra. Gal jos tėvas buvo ne lenkas?

Nusijuokei kaip tikra aktorė:

– Ne lenkas? Jūs teisus, mano vyras – negras. Ačiū, pone Obermanai, už tokias geras žinias. Bravo, mano mielas Stasiau, pabėgai!

Karininkas pažvelgė tau į akis vilkšunio žvilgsniu:

– Panele Janina, baikim šitą žaidimą. Mes viską ištyrėm. Nėra jokio Stasiaus, jūsų Cernė – žydė.

Juokas įstrigo tau gerklėje, bet tebeskambėjo iš savo paties inercijos.

Hansas Obermanas suspaudė tau petį:

– Janina, žinau, kad esate karšta katalikė. Tris kartus per savaitę einate į bažnyčią. Štai virš jūsų lovos kaba Jėzus. Jeigu dabar atsiklaupsite prieš jį, persižegnosite ir prisieksite, kad Cernė nėra žydų vaikas – aš jumis patikėsiu.

Atsiklaupei, persižegnojai ir prisiekei.

***

Tada įvyko tai, kas tau niekad nebūtų atėję į galvą: Hansas Obermanas, karininkas juodais batais, pravirko. Bestija verkė žmogiškomis ašaromis. Staiga jis išsitraukė mažą pistoletą, valterį, ir tris kartus šovė į savo ištikimai tupintį vilkšunį. Šūvių garsas buvo švelnus, lyg į langą barbentų vasaros kruša. Cernė netgi neišsigando. Ji jau buvo visam gyvenimui paragavusi mirtino savo motinos

siaubo. Vilkšunis apsisuko apie Hanso kojas kaip žaislinis sukutis, paskui tyliai nugriuvo ir išsitiesė kaip ramus katinėlis prieš tigro kailį. Atrodė, lyg miręs tigras būtų sudraskęs gyvą aviganį.

Viskas truko ne ką ilgiau nei kelias sekundes.

Tada Hansas Obermanas puolė tau prie kojų, ėmė jas bučiuoti ir daužyti į grindis savo galvą.

Ar atsimeni, Janina, kas įvyko dar po kelių sekundžių?

Padėjai jam nutempti vilkšunį į rūsį. Hansas ten jį palaidojo, užkasė duobę, o ant viršaus užritino keletą supuvusių alaus statinių.

Kai abu sugrįžote į kambarį su pianinu, jo veidas buvo baltas kaip kreida, lyg siurbėlė būtų iščiulpusi visą jo tamsų kraują. Raudonos dėmės ant odos išnyko, kaip ir vilkšunio kraujo dėmės, kurias nuplovei nuo grindų karštu vandeniu.

Laimingas sutapimas, kad tavo motinos nebuvo namie. Ji būtų viską gal nė nenorėdama išplepėjusi kaimynams. Pastaruoju metu tavo motina buvo visai praradusi pusiausvyrą. Susirado mieste buvusį jūsų salono lankytoją, vaistininką, ir abu užsiiminėjo spiritizmo seansais, bandydami iškviesti jos vyro, žuvusio turtuolio Karolio Špinako, vėlę. Karolio vėlei pasirodžius, motina tikėjosi jam išpasakoti visas paskutinės medžioklės Belovežo girioje paslaptis.

Grindys po tavo kojomis vis dar siūbavo, buvai beprotiškai sukrėsta. Lyg sieloje būtų įvykęs žemės drebėjimas. Realybė maištavo pati prieš save. Bet kaip tik dabar Hansas Obermanas tapo itin dėmesingas ir kreipdamasis perėjo į „tu“:

– Janina, dar šiandien privalai iš čia bėgti. Tu, Cernė ir tavo motina. Rytoj bus per vėlu. Yra įsakymas jus visas

areštuoti. Jūsų lauktų toks pat likimas kaip žydų. Pasiruoškite. Atvažiuosiu vakare mašina ir jus iš čia išvešiu. Kur – turi pati iki vakaro sugalvoti. Gal kur nors turi giminaitį, gal draugą kokiame nors ūkyje. Aš irgi bandysiu dingti. Miškuose dabar reikia gerų kariškių. Ačiū tau, Janina, kad vėl atvertei mane žmogumi – –

***

Tai nutiko vėliau, atėjus kitam pavasariui.

Usačių miške, partizanų vado Trofimo Belousovo žeminėje, kvepėjo šviežiais sakais, varvančiais iš samanotų eglių kamienų, suleistų į žemę. Žeminės stogas beveik nepastebimas, sulig atgijusia nuo polaidžio upeliukų žole. Eglės, visą gyvenimą augusios stačios, dabar bando suvokti, kaip joms augti gulsčiomis, prispaustoms vienai prie kitos ir apkamšytoms samanomis.

Trofimo Belousovo, Usačių miško partizanų būrio vado, kol kas nebuvo. Į žeminę mane atvedė ir liepė laukti jo adjutantas Griška, jaunas šviesiaplaukis žaliūkas, apžėlęs taip, kad veidas atrodė lyg apaugęs akuotais. Atsikapsčiau čia iš savosios partizanų bazės beveik už šimto kilometrų, tarp Kabilninko ir Medilo. Po marškiniais atnešiau Belousovui svarbią žinią, brigados vado Fiodoro Markovo surašytą ant drobės skiautės.

Iš žemės padarytais laipteliais į vidų leidžiasi vakaro saulė. Žeminės durys atviros – ji tartum juodas karstas be dangčio. Atrodo, kad vienoje jos pusėje dega laužas, o kitoje, kur aš sėdžiu ant trinkos, krenta jo šešėlis.

Įeina Trofimas Belousovas, už jo – Griška. Šalia plačiapečio adjutanto partizanų vadas atrodo kaip džiūsna. Že-

mas, liesas. Plati avikailio kepurė, kreivai užsmukusi ant ausies, dar labiau menkina jo siaurą kaulėtą veidą su skysta išsitaršiusia barzda ir piktais ūsais. Dešiniame lūpų kampe įkišta pypkė. Akys aštrios kaip geležinės adatos, kaktoje valdinga raukšlė, lyg tas žmogus bandytų pragręžti akmenis iki jų vidurių, kur slepiasi žiežirbos.

Atsistojau, atidaviau pagarbą ir pasakiau savo vardą. Paskui iš po marškinių ištraukiau ir padaviau jam drobinį laišką.

Vadas įsmeigė savo akių adatas į drobės skiautę, dar nebaigęs laiško vėl jas įbedė į mane, o tada skaitė toliau. Paskui pasitaisė kepurę, pamąstė ir, sukdamas ūsą, iškošė:

– Gerai, gerai...

Staiga jo tiesi raukšlė kaktoje pavirto zigzagu, ir Belousovas per stalelį pasilenkė virš manęs:

– Tai gal ir vokiečių kalbą moki?

– Šiaip sau, galima sakyti, kad moku.

– Gerai, gerai, – trinktelėjo pypkę į stalelio kampą, iškratė išrūkytą tabaką ir atsigręžė į adjuntantą. – Griška, atvesk tą karininką, nieko neatsitiks, kad pakarsim jį kiek vėliau. Man į jį nusispjaut, tik gaila, kad geras buvo „liežuvis“. Gal dar galėsim iš jo ką nors išmelžti.

Kai Griška išėjo atvesti karininko, Belousovas keliais sakiniais man paaiškino reikalą:

– Sugavom miške svarbų paukštelį. Vokiečių karininkas. Gal šnipas? Gal diversantas? Sunku susigaudyti. Prisistatė kaip partizanas, per susišaudymą netgi didvyriškai pakovojo. Jį atpažino iš Panerių pabėgęs berniukas, vilnietis. Kad buvo karininkas, neneigia, bet kažką slepia. Neturim čia nė vieno, kas padoriau suprastų vokiškai.

***

Saulėlydis išlipo iš žeminės savo raudonais batais. Šešėlis nuo mano pusės užėmė visą keturkampę erdvę tarp suguldytų eglių. Trofimas Belousovas uždegė žibalinę lempą. Kai sakų kvapas sugėrė žibalo kvapą, įėjo Griška ir pririštas už virvės belaisvis.

Man klausinėjant, karininkas pasakojo tą patį, ką Belousovas jau buvo girdėjęs. Jo vardas esąs Hansas Obermanas, gimęs Kelne. Prisipažįsta, kad žudė nekaltus žmones. Tūkstantis devyni šimtai keturiasdešimt trečiųjų birželį pabėgo iš savo karinio dalinio. Čia, Usačių miške, norėjo išpirkti savo kaltes.

– Gerai, gerai, – Belousovas nutraukė apklausą staigiu pypkės trinktelėjimu į stalo kampą. – Ne čia šuo pakastas. Paklausk tą Hansą, kodėl jis pabėgo iš dalinio? Kodėl išdavė savo tėvynę?

Kai išverčiau karininkui Belousovo klausimą, jis sudrebėjo kaip nusprūdusi įtempta spyruoklė:

– Leiskit man šitą atsakymą nusinešti į kapus.

***

Jau baigiu laišką, Janina. Tau jį nugabens gerasis angelas. Skaitysi ir atsiminsi, nes dauguma žodžių čia tavo.

P. S.

Taip, neparašiau tau apie Cernės vestuves. Parašysiu kitą kartą. Kitą kartą – –

1971

א

Jau daugybę metų šiame krašte mane rytais pažadina popierinis paukštis. Galiu prisiekti, kad kiekvieną rytą jis būna ir visiškai toks pat, ir kas kartą kitoks.

Išimtis – tik šeštadieniai ir šventės, kai paukštis laikosi manosios tautos prievolių ir savo buku snapu neišbaido juodsidabrio, baikštaus mano sapno spiečiaus. Visomis kitomis dienomis jis žadina mane su lemties punktualumu.

Kitados, kitados mano jaunystės namuose buvo ne taip: laukinis karvelis, nusiprausęs nakties ašaromis, pažadindavo mane ir šeštadieniais, ir švenčių dienomis. Jis atskrisdavo iš naktinės slėptuvės prie vienintelio rausvai besiraukšlėjančio mano palėpės lango, nutūpdavo ant šakos, kurią aukštai iškėlusi laikė mano vienakojė kaimynė, žila, o kartais žilai raudona vyšnia, ir suburkuodavo sveikinimą: „labas rytas“, „gero šeštadienio“ arba „linksmos šventės“.

Savo glotniame snape jis visada atnešdavo pirmąjį saulės spindulį.

Burkuoti gerąsias naujienas ties langu karvelis pradėjo nuo mano Bar Micvos. Taip jis ir lankėsi nuo pavasario iki vasaros, nuo rudens iki žiemos, kol –

Kol mūsų molėto, nelygaus kiemo, primenančio suartas kapines, sargas nutarė išlieti kažkokią tulžį. Jis pasigriebė plačiaašmenį kirvį, kuriuo naudodavosi dobti kiaulėms tankiame patvorio dilgėlyne, su baisiu įsiūčiu užsimojo –

ir atkirto susenusią vyšnią nuo jos garankštėmis susiraičiusių varinių šaknų.

Nuo tada laukinis karvelis manęs jau nebepasveikindavo. Nebeatnešdavo savo glotniame snape pirmojo saulės spindulio. Karvelis kaip žmogus – visada ieško atramos, jei ne žemėje, tai ore.

Tačiau sargas ne ką mažiau pakenkė ir pats sau. Matyt, kartu su senąja vyšnia jis perkirto šimtą savo gyvenimo metų, kuriuos nešiojosi susikrovęs kaulėtoje kuproje. Sugniaužęs rankoje kirvį, kartu su vyšnia jis pargriuvo ant dejuojančių šaknų ir nebeatsikėlė. Nei gyvas, nei miręs.

Bet tai jau visai kita istorija.

ב

Na štai – popierinis paukštis jau čia. Savo buku snapu pabeldė į stiklines trečiojo aukšto balkono duris ir perdrėskė švelnius mano sapno siūlus. Pro sudriskusį tinklą sprūsta nakčia sužvejoti vaizdai ir simboliai, priklausantys mano antrajai sielai, žaismingai ir jaunai, bet atgyjančiai tik užmigus. Ji tuoj pasitrauks, ir visą valdžią atgaus kita siela: reali, kasdieninė.

Regiu per blakstienas lyg per lietaus užuolaidą: visi mano sužvejoti lobiai srūva pro suplyšusį tinklą ir pašaipiai pliukšėdami krenta į juodą bedugnę.

Atsargiai praveriu balkono duris ir įsinešu popierinį paukštį į miegamąjį.

Apačioje, tuščioje gatvėje, dar suspėju pamatyti laikraštininką su odine kepuraite. Tą patį, kuris kiekvieną rytą į mano balkoną meistriškai įmeta laikraštį, surištą raudona virvele. Žaviuosi tiksliais jo metimais. Esu ti-

kras – jeigu gyvenčiau net ir tūkstantajame aukšte, jaunuolis odine kepuraite vienu stebuklingu metimu vis tiek pristatytų man laikraštį, kuris jo rankose pavirsta sparnuotu paukščiu.

Įsigijau prietarą: jeigu, neduokdie, laikraštininkui nepavyks iš karto pataikyti į mano balkoną ir jam teks mesti antrą kartą – atsitiks nelaimė...

Išvaduoju popierinį paukštį iš pančių ir guluosi atgal į lovą pasotinti savo akių geromis rytmetinėmis šio pasaulio naujienomis.

ג

Žmogus Mėnulyje? Tegu tas žmogus kartu su Mėnuliu man atleidžia: manęs tai nestebina. Aš pats esu buvęs ir kur kas toliau, ir aukščiau. Ne mano kaltė, kad laikraščiai apie tai nepranešė. Niekas nežino, kad esu marsietis, pabuvojęs Marse. Bet eik ir aiškink jiems, kad tu Saliamonas, jeigu esi vardu Abraomas. Politika, pasaulio didžiūnų nutarimai ir deklaracijos... Man gaila spausdintų žodžių. Žodžiai liejami į šviną prieš jų pačių valią. Kas gali būti teisingesnis už žodį? Gal tik pats Dievas. O čia? Tegu žodžiai manęs nesmerkia, bet ant laikraščio popieriaus jie iš karto darosi melagingi.

Nemeluoja tik nekrologai. Juodi rėmeliai. Vėl žuvo aštuoniolikmetis – –

Jau noriu atsiplėšti nuo laikraščio. Bus negerai, kai sąžinė iškiš iš kriauklės savo ragelius. Susijauks visa ilga vasaros diena, o vakarinis pasimatymas virs nesėkme. Bet kaip tik tada, kai jau dedu laikraštį į šalį, mano akys užkliūva už mažos žinutės paskutiniame puslapyje:

DUOBKASIŲ STREIKAS

Kaip praneša mūsų korespondentai, miesto kapinių duobkasiai paskelbė streiką. Jų reikalavimai kol kas nežinomi. Aišku tik tiek, kad šiandien kapinėse nieko nelaidos.

Visa mano diena, nauja, pilna vilčių, nueina šuniui ant uodegos. Mane užvaldo kažkokia pašėlusi, makabriška jėga – tartum skeletų juokas. Šiandien jau nebedirbsiu. Mano pasimatymas irgi palaidotas. Eisiu pamatyti ir išgirsti, ko sustreikavo duobkasiai.

7

Kapinių vartai plačiai atlapoti, lyg išskėstom rankom kviestų į šokius. Labai prašom, įėjimas laisvas, bet tik gyviesiems. Numirėliams įeiti draudžiama, kaip nepilnamečiams į erotinio kino seansą.

Be jokio gailesčio, mazochistiškai įsignybu į skruostą, kad pasitikrinčiau savo egzistencinę padėtį, ir aštraus skausmo pojūtis patvirtina, kad priklausau gyviesiems. Tas pojūtis sukelia asociacijų ratilus: prisimenu savo rusvaplaukį rebę Iciką Moišelę. Kai kartą jis užsnūdo prie pulto, ėmiau ir juokais priklijavau jo barzdą prie *Gemaros* tomo gumos klijais. Plėšdamas barzdą nuo *Gemaros*, rebė nė necyptelėjo. Jis net šypsojosi, dargi itin geraširdiškai. Bet paskui labai greitai iššniukštinėjo, kas dėl to kaltas. Dviejų tabaku pradvisusių pirštų replėmis įsikibo į mano skruostą. Ir kartu su saldžiu skausmu ilgiems metams į atmintį įsismelkė jo rūkyto tabako kvapas.

Bet ką gi aš čia matau? Juk tai būtent jis, mano rebė. Nė kiek nepasenęs. Tas pats veidas, kaip ir prieš pusę am-

žiaus. Veidą puošia barzda ir peisai tarsi svogūnų pynės. Prie barzdos apačios prikibę skaidrūs jų lukštai. Niekas nepasikeitę, tik skrybėlė kiek pasenusi, tik jos kraštai – dar labiau paplatėję.

Viešpatie, kaipgi taip gali būti? Aš juk pats ėjau paskui jo karstą Lietuvos Jeruzalėje. Meldžiau atleidimo už tai, kad priklijavau jo barzdą. Atsimenu net laidotuvių vežimo arklį. Jis buvo iškilmingai aprengtas juodu arkliško fraku. Pro dvi apdaro skyles kyšojo jautrios ausys, o pro kitas dvi matėsi stikliniai akių obuoliai. Atsimenu netgi duslų ratų braškėjimą. Jų stipinai sukosi labai lėtai, pirmyn-atgal, ir man atrodė, kad tai – anapusinio laikrodžio rodyklės. Kelyje juodąjį arklį aplenkė krentantis sniegas. Sniegas buvo manojo rebės siela.

Negi jis prisikėlė iš mirusiųjų protėvių žemėje? Pasirodo, Icikas Moišelė dabar čia vadas ir pagrindinis kalbėtojas. Ratu aplink jį stovi duobkasiai. Kiekvienas su kastuvu kaip su šautuvu ant peties. O jis lieja ugningą pamokslą kažkokia keista kalba.

Tarp elgetų, sėdinčių palei centrinę kapinių alėją, pastebiu vieną figūrą, labai primenančią Rodeno „Mąstytoją“. Tik šios figūros niekas neapžiūrinėja. Ištiesiu jam monetą ir klausiu:

– Gal žinot vardą to, kur kalba duobkasiams?

Bronzinis „Mąstytojo“ veidas pabunda iš letargo:

– Reb Joelis, duobkasys reb Joelis.

– Atsiprašau, gal žinot, iš kur jis kilęs?

– Aišku, žinau. Iš Munkačo.

– Kankinu jį toliau:

– O kokia čia kalba? Dievaži, nesuprantu nieko, ką jis sako.

„Mąstytojo“ kakta nubėga tamsios bronzinės raukšlės:

– Tai duobkasių kalba, mano mielas. Tokia maišalynė, hebrajų, jidiš, arabų ir aramėjų kratinys. Matai, nė vienas iš duobkasių negimė šiose kapinėse. Čia gimsta tik mirusieji. O duobkasiai čionai susibėgo iš viso pasaulio. Iš Lenkijos, Jemeno, Vengrijos, iš Atlaso kalnų ir iš už Sambatijono.

Rodeno „Mąstytojas“ nuleidžia savo sunkią galvą ir nebyliai sustingsta. Vėl prieinu prie kastuvų rato ir iki skausmo įtempiu savo klausą, kad girdėčiau, ką kalba reb Joelis. Kantriai susikaupus, man pavyksta atgaivinti pirmykščius kalbos instinktus ir iššifruoti iš jo burnos išlekiančius hieroglifus.

– *Rabotaj,* – pradeda jis hebrajiškai, – nebėr mums gyvenimo. Sakau jums, nebėr kitos išeities, suprantat? Mūsų streikas – kur kas daugiau negu streikas. Suprantat? Valdžia, taip sakant, turės nusileisti ir pakelti mūsų algas, suprantat? Sveiko proto balsas sako: o kuo mes prastesni už kepėjus? Kaip negyvensi be duonelės, *rabotaj,* taip negyvensi be duobelės, – surimuoja jis tartum vestuvių linksmintojas.

Šitaip jam besikarščiuojant ir pamokslaujant, staiga į kapines tartum virpanti strėlė įlekia vienui vienas, žalias kaip stiklas skėrys ir pakimba virš plačios, mėsingos kalbėtojo nosies. Man dingteli, kad tai – tūkstantakio Mirties angelo pasiuntinys. Turbūt jis perduoda reb Joeliui instrukcijas, kaip toliau vadovauti streikui.

Teisingai nujaučiau, kad tas vienišas skėrys tėra tiktai žvalgas. Paskui jį atlekia žvilgantis debesis, praryjantis motiną saulę kartu su visais jos pavainikiais – šešėliais. Šviesi, skalsi vasaros diena staiga subyra į dulkes tarsi

saulei užtemus. Armijos skėrių puola medžius, apgula antkapius. Girdžiu, kaip jie viską triauškia, apimti baisaus alkio. Oras tvankus. Vos pajėgiu kvėpuoti. Viešpatie, kiek laiko dar truks šitas karas tarp Gogo ir Magogo? Tačiau kažkas manyje šnabžda, kad kapinėse laikas neegzistuoja. Tik kvaili žmogaus sūnūs anapus kapinių tvoros apgaudinėja save, žaisdami laikrodžiais. Jiems netopteli, kad viduje, tarp laikrodžio spyruoklių, tūno mirties angeliukas, kuris kantriai pjauna juos mažomis, bet aštriomis kaip dalgiai rodyklėmis: tik-tak, čik-čik...

Suspėju dar sugalvoti beprotišką mintį, kad, jei būčiau kokios nors šalies valdovas, įsakyčiau visus laikrodžius sumesti į jūrą kartu su mažais juose tūnančiais mirties angeliukais. Staiga, vos taip pamanau, skėriai pakyla iš kapinių ir nušniokščia tolyn tarsi smėlio audra Sinajaus dykumoje. Vasaros diena vėl nušvinta, atsiveria mėlynas kaip safyras dangus, ir atrodo, kad viskas, kas čia ką tik įvyko, tebuvo tik proto miražas.

Tik kažkur toli, prie vakarinės horizonto gerklės, vis dar sukasi skėrių linija tarsi trūkinėjantis vėrinys.

Kurgi reb Joelis? Kur duobkasiai? O kur jie galėtų pradingti – jie čia. Yra laikas kalbėti ir laikas tylėti. Laikas alkti ir laikas valgyti. Štai jie, sėdi ant šviežio žemės kauburio ir užkandžiauja. Kas lupasi silkę, o kas gurgia iš ąsotėlio rūgpienį. Tuo tarpu prie jų prisijungia dvi moteriškės. Abi su baltais chalatais ir baltomis kepuraitėmis, užtrauktomis iki pat antakių. Į chalatus prismaigstyta adatų. Kai kuriose kruta siūlai tarsi balti kirminai. Tai lavoninės darbuotojos, parengiančios kūnus laidotuvėms. Jos irgi streikuoja.

Turbūt skėriai mane kažko pamokė. Įgijau drąsos ir pasitikėjimo. Prieinu prie reb Joelio ir – tiesiai prie reikalo:

– Gerbiamas žyde, prieš ką jūs streikuojate?

Mano klausimas jį apstulbina:

– Kaip suprasti – prieš ką? Inteligentiškas žmogus, o uždavinėjate tokius klausimus!

– Kas jums pasakė, kad aš inteligentiškas? Šituose dalykuose aš visiškas tamsuolis. Man tiesiog rūpi klausimas: prieš ką streikuoja kapinėse žydai?

Reb Joelio antakiai pasišiaušia. Pirmiausia jis meta aštrų žvilgsnį į savąją kastuvų broliją, ir, sulaukęs tylaus jos palaikymo, patiki greita pergale:

– Iškart matosi: naujas emigrantas. Tai ką, atsibaladojot iš tos šalies, kur žmonėms streikuoti neleidžia? Gaila man jūsų.

Sujžūlėju. Dar akimirka ir mūsų nosys susidurs:

– Kaip tik ne naujas, o senas, ir neišsisukinėkit nuo klausimo: prieš ką jūs streikuojat? Prieš mirtį ar prieš gyvenimą? Jeigu visi kartu sustreikuotume prieš mirtį, tai gyvenimas pasikeistų. Ir dar vienas klausimas. Kiekvienas iš mūsų – tik žmogus. Juk gali, neduokdie, taip nutikti, kad staiga jums sudiegs po širdim – ir viskas, sudie kepurei. Tai kas tada jus pačius palaidos?

Kastuvų brolijoje kyla šurmulys. Tokio klausimo niekas iš jų turbūt nesitikėjo. Vienas duobkasys išspjauna silkės galvą. Kitas meta į šalį ąsotį su rūgpieniu. Dvi žydės iš lavoninės užrauda tokiais balsais, lyg kas plėšytų drobules. Joms iš akių pabyra ašaros, panašios į adatas, susmaigstytas jų baltuose chalatuose. O reb Joelį, matyt, labiausiai sukrečia mano žodžiai „sudie kepurei“, nes jis nusiima savąją plačiakraštę skrybėlę, apčiupinėja ją iš išorės ir iš vidaus, ir atrodo, kad bijo užsivožti atgal.

Sukrėstas tokios savo pergalės, pasitraukiu iš mūšio lauko ir išeinu į centrinę alėją.

ה

„Mąstytojas“ tebesėdi ant akmens, parėmęs smakrą gyslotu kumščiu ir palinkęs nuo sunkių minčių bronzos. Norėčiau jam įmesti dar vieną monetą – bet gali įsižeisti. Įmetu jam į lėkštelę prie kojų vieną iš savo minčių. Tegu ją apmąsto. Tegu daro su ja, ką nori.

Skaitinėju antkapių užrašus. Mažų ir didelių žmonių antkapių. Atsimenu išminčiaus žodžius: didieji žmonės miršta dukart, pirmiausia – žmonės, paskui – jų didybė. Mane stebina, kad antkapiai prie centrinės alėjos visiškai pliki – nei gėlių, nei vainikų. Bet netrukus įmenu mįslę: skėriai viską surijo. Net žolė nugraužta iki pašaknų, iki žemės kaukolės.

Sustoju prie šviežiai iškasto kapo palei centrinę alėją. Nors dabar vidurdienis, ir saulė leidžia šėlti savo spinduliams ir šešėliams, kapas pilnas godžios tamsos tartum kaimo šulinys. Ko jis sulauks? Vyro, moters, vaiko ar senio? Ar naujasis gyventojas per visą savo mirtį taip ir nebepakeis šio būsto? Neišvažiuos į Londoną arba Paryžių? Bet ar galima įsivaizduoti, kad žmogaus dvasia štai šitaip duotųsi amžiams paguldoma ant menčių? Kad judėjimas leistųsi nugalimas ramybės? O gal šitas būstas gyventojui bus reikalingas tik kokį tūkstantį metų? Tiek metų mirusiajam – taškas su dulke. O paskui? Paskui jis persikels kitur, į tobulesnį rūmą. Prisimenu išmintingą Senekos posakį: ne mirties bijome, o savo minčių apie mirtį.

Iš atminties, iš labai tolimų jos užkaborių man iškyla dar vienas vardas: kaimynas Aizikas. Aizikas Besmegenis. Kaip jį pravardžiavo, taip jis ir atrodė. Jam buvo gal aštuoniasdešimt, man – vienu nuliu mažiau, bet mūsų abiejų ūgis buvo vienodas.

Aizikas Besmegenis turėjo žmoną – aršią kaip ugnis. Net keista, kad ji jo paties neištirpdė į vandenį. O kadangi Aizikas savo žmoną labai mylėjo, tai mėgdavo porinti jai gražias pasakas. Visos pasakos būdavo apie rojų: kaip ten bus gera, gražu ir erdvu. Jai ten nebereikėsią plauti grindų, lopyti jo drabužių, iš paskutinių jėgų pūsti liepsną suskilusioj krosny – lauke visada bus šilta.

Kartą šaunioji Aiziko sutuoktinė išklausė vienos tokios pasakos ir piktai sušnypštusi atrėžė:

– Aišku, mano vyreli, kad bus ten gražu ir gera. Bet rojaus vartai – kapo duobė – man labai nepatinka.

Dabar aš pats stoviu prie rojaus vartų. Jie nekantriai laukia, kad naujas žmogaus sūnus juos atidarytų. Gal už jų tebežydi Gyvybės ir Pažinimo medžiai. Tačiau naujas žmogaus sūnus neateina ir neatveria vartų todėl, kad streikuoja duobkasiai.

Mąstau apie tuodu medžius už juodų rojaus vartų: reikėtų atrasti kokį nors sumanesnį būdą paragauti jų vaisių.

ו

Staiga drėgnas vėjas, atsiplėšęs nuo netolimos jūros bangų, smulkia dulksna apipurškia ir išsklaido kapinių tvankumą. Skėrių apgraužtos akacijos atitiesia šakas. Nuo jų vėl svyra žiedai tarsi purpurinės sruogos.

Kas iš tikrųjų yra gyvenimas, kas – mirtis? Jeigu gyvenimas – saulė, tai mirtis – tamsus mėnuo. Jį apšviesti galėtų tik žmogus, sutapęs su saule, gal netgi jos sukurtas. Kada nors dar gims toks saulės poetas, ir tada jo kalbą supras mirusieji. Plos jam kapuose. Kol poezija skirta tik gyviems skaitytojams – ji nieko nereiškia. Tiesą sakant, toks poetas kadaise jau buvo: tai Ezechielis. Kai jis pranašavo mirusiųjų slėnyje, į juos įėjo dvasia ir jie atgijo. Beje, ir Bodleras bylojo seniems dulkėtiems šešėliams. Savo bičiulei, kuriai dedikuota knyga *Dirbtinis rojus,* jis prisipažįsta: *aš mielai rašyčiau tik mirusiems* – – –

ד

Lengvutė melodija nutraukia mano mintis. Jos atitrūksta nuo pagrindo ir nuskrieja it muilo burbulai. Kažkas nejučia man atliko operaciją. Vienos detalės manyje trūksta, kita – atsirado.

Man virš galvos ant rojaus gražumo medžio kone ranka pasiekiamas supasi giesmininkas, ne ką didesnis už antpirštį. Atlieka tokį koncertą, kad galėtų pavydėti pats Jaša Heifecas. Kaip tokiame paukštelyje telpa Stradivarijaus smuikas kartu su visu maestro?

Bet kapinėse mėgautis uždrausta. Man besiklausant, muzikantas apsigręžia ir lyg palaiminimą drėbteli ant manęs truputį savo paguodos – –

1970

א

Gal ir čia suveikė gravitacijos dėsnis: staiga mane pritraukė svetimas, nepažįstamas miestas. Jo nebuvo mano skrydžio aplink pasaulį planuose. Anksčiau net nežinojau miesto vardo ir kad jis apskritai stūkso ant mūsų žemės paviršiaus.

Nutiko štai kas:

Kai lėktuvas nuslydo nuo šilkinio, siauraakio oro ant plokščiai kaip pjaustymo lenta išlyginto nusileidimo tako, kad tarpinėje stotyje atsikratytų keleto keleivių ir prisisiurbtų benzino ar kokio kito gėralo, reikalingo tolesniam kankinamai ilgam skrydžiui per vandenyną – aš staiga nei iš šio, nei iš to čiupau savo kuprinę ir lyg apimtas transo nusivijau lipančius iš lėktuvo keleivius.

Kažkaip stebuklingai ištrūkau iš aukšto permatomo oro uosto, kuriame žmonės atrodė lyg musės, apvožtos milžiniška stikline.

Lėktuve neatsisveikinęs palikau savo skrydžio seserį, gražią Bengalijos dukrą su žibančiu rubinu virš dailiai suaugusių antakių.

Palikau lėktuve pusę savo gyvenimo dienos, ir kas žino, ar amžinybė man kada nors atlygins šį nuostolį.

Įšokau į pirmą pasitaikiusį taksi ir ištariau vairuotojui, kinui aštriais tarsi mumijos skruostikauliais:

– Važiuojam į pagrindinę gatvę!

Kai automobilis yrėsi pagrindinės gatvės link (beje, pagrindinių gatvių niekur nebūna, kaip nebūna ir pagrindinių žmonių), dangų perrėžė du juodi saulės nusvidinto lėktuvo ašmenys. To paties lėktuvo, kurio viduje liko trokšti pusė mano gyvenimo dienos.

Siauroje niekaip nesibaigiančioje gatvėje, lyg melsvoje pritvinkusioje gysloje, paliepiau vairuotojui sustoti ties paštu.

Buvo kalendorinis pavasaris. Bet man atrodė, kad tai penktas metų laikas. Keturi metų laikai, lyg keturi vežimo ratai, nulėkė nuo ašių ir nuriedėjo velniop. Liko penktasis: nuvarytas arklys.

Tvankiame ore tarp miesto mūrų tvyrojo tarpinis dienos metas, kai mėnulis pamažu perima iš saulės sargybą virš žemės.

Ilgoji gatvė buvo apsodinta medžiais, o jos šaligatviai, pilni tiršto žmonių kirbėjimo, buvo papuošti sutrupintų kriauklių mozaikomis. Ant medžių kabėjo vaisiai, kuriuos apsirikęs galėjai palaikyti prisirpusiais paukščiais.

Įėjau į paštą ir pradėjau galvoti apie neįprastą savo padėtį. Išsiųsti telegramą manęs laukiantiems draugams, kad teko sustoti tokiam ir tokiam mieste? O gal pirmiau susirasti viešbutį ir pakišti galvą po šaltu dušu?

Kišenėje užčiuopiau adresų knygelę. Ji tartum pati atsivertė. Mano akis, o gal paakys, užkliuvo už pavardės Bukas. Viljamas Bukas. Kažkoks pamirštas vardas. Jo adresas: betgi tai tas pats miestas, kuriame dabar atsidūriau. Bukas... Bukas... Taip, atsimenu: prieš metus, o gal ir daugiau, gavau laišką nuo man nepažįstamo Viljamo Buko. Rašė, kad leidžia moderniosios pasaulio literatūros žinyną, ir prašė manęs atsiųsti biografinius duomenis. Išpildžiau jo prašymą ir gavau gražų padėkos laišką.

Nusprendžiau išbandyti laimę ir paskambinti.

Iš telefono ragelio pasigirdo minkštas balsas, lyg raitytųsi dūmas iš Havanos cigaro. Kai ištariau savo vardą, net per ragelį pajutau dūmais kvepiančią kalbėtojo šypseną.

– Kokiame viešbutyje jūs apsistojote?

– Kol kas jokiame.

– Tai iš kur skambinate? – paklausė vis toks pat globėjiškai minkštas balsas.

– Iš pašto, iš to, prie kurio šaligatviai išdėlioti kriauklėmis.

– Aš tuoj atvažiuosiu. Mano išvaizda: trumpa barzdelė, cigaras, plačiakraštė oranžinė skrybėlė ir juoda lazdelė rankoje.

Nepraėjo nė dešimt minučių, kai pajutau draugišką plekšnojimą per petį – lyg ne jis, o aš būčiau telefonu išvardijęs savo skiriamuosius bruožus.

– Viljamas Bukas. Nuo šiol jūs – mano svečias. Užsakiau jums kambarį „Gongo" viešbutyje.

Prie pašto stovėjo naujutėlaitis kadilakas. Panirome į minkštą sėdynių pliušą lyg į drungną malonų vandenį.

– Turiu jus įspėti dėl šio miesto, – tarė Viljamas, vaišindamas mane tokio ilgumo cigaru, kad sudėjus du būtų išėjusi visa pasivaikščiojimo lazdelė. – Tiesą sakant, tai mano gimtasis miestas. Čia baisoka vaikštinėti vienam. Gyventojų, tiesa, ne visų, akys čia viską skrodžia kiaurai kaip rentgenas. Galite paslėpti savo pinigus kad ir aklojoje žarnoje, o jie vis tiek pastebės ir ištrauks.

Jo veide vėl pasirodė nenusakoma šypsena, tarsi dūmų kaukė.

– Akląją žarną man jau seniai išpjovė, – nusišypsojau jam atgal per dūmų uždangą.

– Tuo labiau prašau nepamiršti, kur esate. Malonėkite apsigręžti ir pasižiūrėti pro galinį langą. Matote raudoną automobilį, kuris važiuoja mums iš paskos? Ten mano asmens sargybiniai. Negaliu sau leisti prabangos šiame mieste važinėti vienas. Esu panašus į beprotnamio direktorių, neturintį pavaduotojo.

Abu nusikvatojome kaip du vienas kitam pavydūs bičiuliai. Juokas nutrūko, nes privažiavome „Gongo" viešbutį.

Viljamas Bukas paėmė mane už parankės:

– Nusiprauskite, pailsėkite. Vėliau atvažiuosiu ir paimsiu jus vakarienės.

ב

Viljamas jau čia. Kitas Viljamas. Veidas – rausvas, morkinis, be raukšlių, kaip šviežutėlio ką tik išgražinto numirėlio.

– Man neatėjo į galvą paklausti, kiek laiko ketinate pabūti mūsų mieste, – jis vėl mane paėmė už parankės ir nusivedė į kadilaką. – Kiek tik bebūtumėt, jūs – mano svečias. Aš jau suorganizavau banketą jūsų garbei – rytoj, savo viloje. Galėsite ten susipažinti su ypatingais asmenimis. Pakalbėjau su miesto meru, jis taip pat dalyvaus.

Buvo jau gerokai sutemę. Raudonas automobilis nardė paskui kadilaką kaip dresuotas ruonis. Mano laikrodis rodė neegzistuojančią valandą.

Pro šalį lėkė rikšos. Nuogi, liesi arkliažmogiai plunksnomis puoštomis galvomis, su skambalais ant kaklų, bėgo pasišokėdami, skambindami savo varpeliais, stengdamiesi suvaidinti tikrus arklius, kad palinksmintų vežimaičiuose susiglaudusias poreles. Virš aukštų pastatų įsižie-

bė raudoni ir mėlyni neoniniai drakonai. Pro automobilio langą mirgėjo ryškūs reklamų užrašai, galintys pakerėti kaip mikrobų knibždėjimas po mikroskopo stiklu.

Kadilakas sustojo. Išlipome ir nuėjome žemyn besileidžiančia, trešnėmis apsodinta alėja. Viljamas nusilaužė trešnės šakelę, pirmiausia pakėlė ją man prie burnos, o likusias uogas prarijo pats.

Alėjos gale pasirodė žemos durys. Turėjome pasilenkti, kad įeitume. Viduje sklido šviesa, primenanti saulėlydį audringoje jūroje.

Dvi porcelianinės merginos ilgom it plaštakių sparnai blakstienom, vos prisidengusios virpančiu rausvu šilku, pribėgo su dubenimis vandens, atsiklaupė prieš mus, numovė batus, kojines ir nuplovė mums kojas. Tada nušluostė rankšluosčiais (ar kojašluosčiais) ir apmovė purpurinėmis šlepetėmis. Viskas įvyko taip greitai, kad akimirką pamaniau, jog mano senas pėdas visai nusuko nuo kojų ir pakeitė naujomis. Viljamas mane nuramino:

– Tai vietinis paprotys. Europoje prieš valgį plaunasi rankas, o čia – kojas. Specialiai jums išrinkau tokį restoraną, kuriame patiekalai ne tik egzotiški, bet ir tiesiog skanūs. Prisikimšti pilvą bet ko galima ir Paryžiuje arba Londone.

Buvo lengva suprasti, kad Viljamas čia jaučiasi kaip savas. Visi jam lankstėsi iki juosmens. Jam einant pro šalį, sustodavo į eilę. Jis vos spėjo atsakinėti į perdėtai lipšnias padavėjų ir svečių šypsenas.

– Žinote, kodėl visi čia taip šypsosi? – jis paslaptingai pažvelgė į mane, kai vyriausiasis kelneris, panašus į kinų Napoleoną, atvedė mus prie staliuko. – Todėl, kad nori parodyti, jog turi krūminius dantis.

Ir tuojau pats tai įrodė plačia ir nerūpestinga šypsena.

Į kairę akį įsistatęs monoklį, Viljamas žaibiškai peržvelgė meniu ir profesionalo balsu nusprendė:

– Pradėsime nuo gyvatės akiniuotės. Labai delikatus užkandis. Tiesiog menas menui. Noriu pasakyti, kad kulinarijos menas šiuo atveju turi ypatingos reikšmės. Gyvatė akiniuotė verdama kartu su jos mirtinais nuodais. Bet karštyje nuodai neutralizuojasi. Mirtinas geluonis nebeduria, o tampa švelnus it mergaitės liežuvėlis. Valgant akiniuotę, labai tinka užsigerti kolibrių vynu. Štai jo butelis.

Viljamui begiriant egzotišką patiekalą, man ant liežuvio galo jau sukosi elegantiškas pasiteisinimas, kad – niekam to nelinkėčiau – po kelionės man skauda pilvą, todėl, deja, turėsiu pasitenkinti... na, nežinau, gal dubenėliu ryžių ar puodeliu rūgpienio.

Tačiau Viljamas sugebėjo užuosti melus ir pasiteisinimus dar iki jiems pasigirstant. Todėl iš karto taikliai užmetė kilpą:

– Beje, šis patiekalas – tai vaistas visiems, kas skundžiasi pilvo negalavimais. Kaip galvoje nušvinta nuo genialių minčių, taip, mano mielas, nušvinta pilve suvalgius gyvatę akiniuotę.

Mano bičiulis spragteli pirštais it kastanjetėmis ir jau kažką murma vyriausiajam kelneriui, panašiam į kinų Napoleoną:

– Čiu, čiu, čiu...

Mano laikrodis teberodo neegzistuojančią valandą. O gal jinai egzistuoja, tik ne man.

Virėjas su baltu apverstu batu ant galvos atnešė prie mūsų staliuko žalio tibetietiško stiklo vazą. Vazoje rangė-

si gyvatės akiniuotės. Atrodė, lyg žiūrėtum į reklamą optikos parduotuvės vitrinoje, tik akiniai už stiklo plaukiojo kartu su slidžiais šlakuotais veideliais. Už akinių blykčiojo mažų akučių zigzagai.

Viljamas cigaru parodė jam patikusias gyvates, ir virėjas greitai pačiupo jas už kaklų ilgomis sidabrinėmis žnyplėmis.

Salėje pritemo. Saulės dagtis pamažu nulinko žemyn. Priešais mus nušvito nedidelė scena. Kažkoks neūžauga atitraukė jos uždangą.

Scenoje stovėjo violetinis akvariumas. Jo dugne atsivėrė didžiulė kriauklė, iš kurios išniro perlas, tuojau pavirtęs į šokėją pramotės levos kostiumu. Ji išlipo iš akvariumo ir ėmė šokti tarp žiūrovų, grodama fleita. Jos pilvas raivėsi ir kilnojosi pagal stipresnį ar švelnesnį fleitos toną.

Kai šokėja atvirto į perlą ir sugrįžo atgal į kriauklę, mūsų lėkštės jau buvo pilnos gyvačių akiniuočių. Ištroškintos pragare gyvatės buvo įgijusios raudonųjų pipirų spalvą. Tik akinių rėmai, jau be stiklų, dar tamsavo aplink jų gilias akiduobes kaip amžina tatuiruotė.

Viljamas mėgavosi skoniu. Kiekvieną kąsnį užgerdavo kolibrių vynu. O aš, iš mandagumo nuduodamas, kad valgau, kaip biblinis angelas maloniai judinau lūpas...

Scena vėl nušvito, neūžauga atitraukė uždangą. Šįkart lankytojų apetitui paskatinti pasirodė Siamo dvynės. Dvi sesutės viena suknele. Abi vienodais veideliais, suaugusiais aštuoniukės pavidalu. Jos dainavo. Tiksliau, spiegė lyg imituodamos elektroninę muziką. Patenkinti rajūnai krizeno prie savo staliukų.

Man suspaudė gerklę. Bet Viljamas neleido atsiriboti net mintyse:

– Abi sesutės jau ištekėjusios. Aš pats buvau jų vestuvėse. Žmonės kalba, kad abi savo vyrams neištikimos. Viena su kitos vyru. Jų vyreliai vienas kitam pavydi. Kas žino, kaip baigsis visa ši tragedija.

– Juk jos abi galėtų išsiskirti ir kiekviena susituokti su savo mylimuoju, – norom nenorom įsitraukiu į šią istoriją.

– Atrodo, kad mudu abu – tokie pat išminčiai. Aš irgi joms daviau tokį patarimą. Bet sesutės nenorėjo nė girdėti: atseit, ką mes išlošim iš tokių skyrybų ir vedybų? Mes tik prarasim: ir vyrus, ir meilužius.

Uždanga užsivėrė. Koncertą pratęsė lėkščių muzika. Mums atnešė sriubą. Viljamas man paaiškino:

– Mėlynųjų kregždžių lizdai – taip vadinasi šita sriuba. Labai poetiškas pavadinimas. Žmonės lipa į medžius, vagia mėlynųjų kregždžių lizdus ir deda į šitą sriubą, kad ji įgytų Chanel kvepalų aromatą. Ji ne tik puikaus skonio, bet ir labai sveika širdžiai. Netgi sakoma, kad ji gali apsaugoti nuo infarkto. Nesistebėkite. Visas gyvenimas – tai nepaliaujamas virsmo procesas. Kadaise lankiausi Čikagos skerdyklose – žinote, kas nutinka su paskerstų galvijų akimis, milijonais akių? Iš jų gaminamos brangiausios moteriškos kojinės.

– Aš irgi esu lankęsis Čikagos skerdyklose, – pabandžiau pasigirti Viljamui, – bet nieko panašaus nemačiau. Žinote, kodėl? Nes man iš karto ten pasidarė bloga.

– Ateis toks laikas, kai moteriškas kojines perdarinės atgal į galvijų akis, – Viljamas pakėlė prie lūpų šaukštą, pilną mėlynųjų kregždžių lizdų nuoviro.

– Atleiskite, kad pakeisiu šią įdomią temą, – drįsau ištarti. – Ar jau pasirodė jūsų parengtas moderniosios pasaulio literatūros žinynas?

– Ak taip, – prisiminė Viljamas, – jeigu pasiliktumėte čia dar dvi savaites, galėtumėte parsivežti namo egzempliorių. Žinyne jūs pristatytas labai garbingai. Bet turiu jums prisipažinti: žinyno rengimas – tik mano hobis. Kiekvienas privalo turėti savų keistenybių, kad pajėgtų būti normalus. Mano tikroji aistra – politika. Politiku tapau turbūt jau mamos pilve. O būti juo tokioje vietoje, kaip ši, reikia didžiulio talento. Ne mažesnio nei Hemingvėjaus ar Pikaso.

Išbaigęs lėkštę mėlynųjų kregždžių lizdų sriubos, jis parodė man ilgą užrašą palei sceną:

– Žinote, kas ten parašyta? „Griežtai draudžiama į restoraną atsinešti: pistoletus, granatas, bombas. Gerbiamųjų klientų prašome palikti visus paminėtus ginklus rūbinėje.“ Na, tai jums įrodo, kaip nelengva būti politiku šitame mieste.

7

Staiga jo šypsena tarsi balta pelytė nuvirveno į slėptuvę gilioje kaktos raukšlėje. Jis pagarbiai pasisveikino su drūtu vyriškiu, atsisėdusiu prie gretimo staliuko.

– Tai kultūros ministras, – mirktelėjo mano globėjas su azijietiška ironija. – Kitaip tariant, jam suteiktas toks titulas. Vieną gražią dieną jį išsikvietė ir pasakė: pone Ničnieke, nuo šiandien jūs būsite mūsų kultūros ministras. Jis neturėjo kito pasirinkimo ir tapo ministru. Mes visi esam įtikinėjimo aukos. Idiotai plyšauja mums į ausis visokias kvailystes, o mes, kinkadrebiai, tik pritariamai linkčiojame galvomis. Pasakykite man, kas tai yra didis menininkas? Tas, kurį taip vadina. O tikrai didis menininkas

dažniausiai nė nenutuokia savo vertės. Vis dėlto tam pašlemėkui, kurį dabar vadina kultūros ministru, teko šuniška laimė. Matote tą gražią damą su vėduokle prie jo staliuko? Jauna našlė. Vos prieš dešimt dienų džiunglių vaikinai nušovė jos vyrą – generolą.

Viljamo šypsena vėl išplito iki ausų:

– Tik pažiūrėkite, kokį patiekalą jis užsisakė. Tikras šunsnukis, puikiai žino, kad dabartinė liberali vyriausybė uždraudė šitą delikatesą. Nušauto generolo našlė šiąnakt bus ypatingai pamaloninta.

Grįžtelėjau galva, tada pasisukau šonu, kad galėčiau geriau juos stebėti.

Pirmas atėjo vyriausiasis kelneris, kinų Napoleonas, o paskui jį – du filipiniečiai maskuojančiomis leopardinėmis uniformomis. Laisva eile tarp apsėstų staliukų jie atnešė keturkampį narvą tankiai supintomis grotomis. Tempė jį už dviejų žalvarinių rankenų lyg sunkų lagaminą. Tik tada, kai pastatė ant grindų prie kultūros ministro ir jo damos staliuko, pastebėjau, kad pro narvo uždangalą kyšo paklaikusios beždžionės galva – išlindusi pro apvalią narvo skylę, apklėsta suveltų plaukų vualiu.

O gal tenai ne beždžionės galva, tik didelis kokoso riešutas? Kartą mačiau tokius gauruotus kokosus zulusų krašte. Norėčiau, kad taip būtų, bet kas iš to. Tarp suveltų kokoso plaušų pastebiu dvi drėgnas, mirksinčias akutes. Jų siaubas susminga į mano atmintį. Jos meldžia pasigailėti. Galva bejėgiškai sukinėjasi ratu it sūkuryje, bet negali nunirti žemyn į narvą, kur įkalintas kūnas. Norėtų išsiplėšti iš narvo su visom rankom ir kojom – bet irgi negali.

Kultūros ministras tebeflirtuoja su jaunąja našle. Narvas su beždžione stovi jam iš dešinės. Rodos, jis baigia

pasakoti kažkokią riebią istoriją. Našlė koketiškai prisidengia veidą raudona vėduokle, erzindama jį tartum jautį raudonu audeklu. Tada kultūros ministras paima ilgą specialų plaktuką ir stipriai, profesionaliai smogia beždžionei tiesiai į pakaušį.

Pasigirsta gaili aimana. Lyg silpnapročio vaiko dejonė. Drėgnos akutės panyra į kosminio siaubo prarają. Bet kultūros ministras nei mato, nei girdi. Jis alkanas, ir tuo pat metu savo vaizduotėje jau sotus našlės grožybėmis. Jis paima iš dubens žiupsnį virtų ryžių, suvolioja juos tarp sunkiais žiedais apmaustytų pirštų, pamirko ryžius į skylę beždžionės galvoje, pabarsto šiltas smegenis druska ir pipirais ir dedasi sau į burną, užgerdamas iš aukštos taurės.

Į sceną įšuoliuoja orkestras ir nustelbia beždžionės aimaną.

– Matau, kad jūs jau pavargęs. Turbūt padauginom kolibrių vyno, – bando Viljamas išsklaidyti košmarą. – Jeigu iš tiesų taip, tai eikim. Čia darosi pernelyg tiršta. Renkasi žmonės su rentgeno akimis. Matote tą prie įėjimo – pusė veido apdegusi, lyg pelės kailiu aptraukta? Tai Zuzupa Kandalis. Prieš jį dreba ir lankstosi opiumo prekeiviai. Na, einam. Aš jus nuvešiu atgal į viešbutį. Nepamirškit, kad rytoj mano viloje – banketas jūsų apsilankymo proga.

ה

Parsiradau į viešbutį visai apkvaišęs. Vos sugebėjau nusitraukti drabužius. Geležinės lovos galvūgalio ir kojūgalio grotos ištįso, išlinko ir virš manęs susijungė. Lova pavirto į narvą. Liko kyšoti tik mano galva, išlindusi pro varinį žiedą. Negaliu nei ištrūkti išorėn, nei įtraukti galvos vidun.

Pamažu atsidaro durys. Viljamas. Cigaras burnoj pusiau surūkytas, tik užgesę pelenai dar kaba lyg ant voratinklio. Kaip saulėlydžio dėmė ant drėgno medžio kamieno, kai pati saulė jau anapus ribos. Viljamo rankoje – sidabrinis plaktukas. Iš vieno Viljamo pasidaro du, trys, ir štai jau visas kambarys pilnas Viljamų. Visi vienodais veidais. Visi įsikandę tokius pačius cigarus, su pakibusiais ant voratinklio gijų šaltais pelenais. Kiekvieno rankoje – po sidabrinį plaktuką.

Girdžiu, kaip mano galvoje stuksi mintis: ar gali būti daugiskaita tokia panaši į vienaskaitą? Juk kiekviena dulkė, kiekvienas atomas turi skirtingus veidus. O gal aš apstatytas veidrodžiais, kaip senojoje mano kirpykloje?

Norisi rėkti. Maža ko norisi. Liežuvis pavirtęs į šlapią akmenį. Beždžionei irgi norėjosi rėkti, bet ji tik aimanavo kaip silpnaprotis vaikas.

Visi Viljamai priartėja prie narvo. Prie manęs. Visi kartu pakelia plaktukus ir smogia man į pakaušį. Nuo smūgio nubyra ant visų cigarų pakibę pelenai. Jaučiu, kaip į mano smegenis pamirkomi ryžių žiupsniai. Tuoj suris mano sielą.

– Bėk! – maldauju sielos. – Greičiau!

– Kur? – klausia ji, kalendama dantimis. – Kur man bėgti, noriu likti kūne!

– Slėpkis kulnuos, ten tavęs nepasieks.

Kai pabudau lyg iš mirties patalo, buvo jau įdienoję. Narvas vėl atvirto į lovą. Man ant kaktos tupėjo uodas ir kalinėjo ją savo plaktuku. Be jo virš galvos smuikavo dar visas tuntas uodų, apimtų šilkinio žiaurumo. Kambarys buvo pilnas melsvos, trapios pelenų spalvos.

– Būk pagarbintas, Sutvėrėjau, kuris atskyrei sapnus nuo tikrovės, – tyliai sukalbėjau maldelę.

Tada ta pati jėga, kuri išplėšė mane iš lėktuvo ir pritraukė prie svetimo miesto, pakėlė ir bloškė atgal į oro uostą.

ו

„Net jeigu turėčiau laukti parą – kantriai sėdėsiu oro uoste“, – kalbėjau sau važiuodamas pakeliui. Tačiau laimė man nusišypsojo. Gal ne tiek laimė, bet Tas, kuris suplanavo visą šią avantiūrą: atsiradau oro uoste tuo pat metu kaip vakar. Ir kaip vakar žemyn jau leidosi lėktuvas, kuris po pusvalandžio pakilo ir tartum erelis nusklendė virš sauso okeano, į tą žemę, kur iš tiesų turėjau išlipti, kur jau nerimavo pavargę nuo laukimo mano draugai.

Kas atsitiko? Kodėl taip staiga pabėgau? Kodėl įžeidžiau Viljamą, neatvykęs į banketą, skirtą man pagerbti? Kas diriguoja visam šiam spektakliui?

Gerklę užspaudė ašaros, bet jas prarijau. Pasidarė lengviau. Gal ašaros pamatė tai, ko neregi mano akys? Taip, ašarų aiškiaregystė atvėrė man priežastį, dėl kurios pabėgau. Gal paskambinti Viljamui ir telefonu paprašyti atleidimo? Bet aš nepajėgsiu jam paaiškinti savo beprotiško elgesio. Nusprendžiau: parašysiu laišką.

Kadangi tokio laiško dar niekam niekad nebuvau rašęs, atsimenu jo turinį taip, lyg atsiminčiau pažįstamą veidą. Pateikiu jį skaitytojui, kad ir jis atsimintų tol, kol užmirš:

„Didžiai nuostabus pone Bukai,

rašau Jums šiuos žodžius lėktuve. Po akimirkos išskrisiu. Taip sakant, pabėgu oru.

Nė vienas iš mūsų nekaltas, kad neatėjau į banketą (tikriausiai jame buvo net Zuzupa Kandalis!). Dėl manęs

Jums teko apsikvailinti miesto mero ir fantastiškojo elito akyse.

Leiskite trumpai paaiškinti tokio nedėkingo mano elgesio priežastį.

Kai sėdėjome restorane ir matėme, kaip kultūros ministras skaldo beždžionei kaukolę, mano žvilgsnis vieną akimirką nuslydo Jūsų veidu. Nežinau, ar pamenate, bet Jūs tada nusišypsojote – kad parodytumėte savo krūminius dantis. Iš tos šypsenos, mano pone, aš staiga supratau, kad Jūs, ir niekas kitas, esate mano žudikas.

Nusiraminkite. Jūs manęs nei korėte, nei į mane šaudėte. Priešingai, buvote man labai malonus ir parodėte draugišką svetingumą. Be Jūsų šiame mieste mane būtų ištikęs beždžionės likimas. Bet jeigu būtume susitikę Aušvice – tikriausiai žinote apie tokį modernaus pasaulio kampelį – tai Jūs tikrai būtumėte mano žudikas. Nuojauta manęs neapgauna.

Žinau, kad Jūs dėl to nekaltas. Jūs niekada nebuvote Aušvice ir mes ten nesusitikome. Tikiu, kad Jūs tapsite premjeru, ir jeigu džiunglių vaikinai jūsų nenugalabys, nugyvensite savo amžių visų gerbiamas, o po mirties Jums surengs gražias laidotuves ir pastatys granito paminklą. Tačiau net ir tada nenustosite buvęs mano žudikas. Tai ir yra priežastis, kodėl turėjau kuo greičiau nuo Jūsų pabėgti.

Iki nepasimatymo!“

1970

א

Tai nutiko senosios Jafos kavinėje „Aladinas“ ant stataus, uolėto jūros kranto. Kavinėje su dideliu tamsiai mėlynu kupolu, su senamadiškais vitražais, įstatytais siaurose langų kiaurymėse, su marmuriniais laiptais, priklausiusiais visai kitam laikui ir kitam pastatui, įkastais ir vėl iškastais, o dabar vedančiais per išraustą kalno ertmę net pora aukštų žemyn iki stiklinės terasos, prikabintos uolų pašonėje.

Kartais leidžiu sau čia pasislėpti, kai noriu pabėgti nuo rašomojo stalo, nuo darbo, nuo žmonių ir nuo dvasių. Ypač dieną, kai kavinė beveik tuščia ir niekas netrukdo man klausytis jūros verksmo, suausti jo su savo tylėjimu.

Iš čia, nuo šitos pakrantės pranašas Jona pabėgo į Taršišą – –

ב

Šiandien aš vėl „Aladine“. Diena tvanki ir slegianti. Vėjas nuo jūros – be raumens. Jis plūduriuoja aukštielninkas ant smulkių pabirų bangelių, o visa erdvė blizga perlamutrinė kaip kriauklės vidus.

Toks oras ypač tinka skėriams perėtis.

Man dingteli mintis, kuri netrukus pavirsta regėjimu. Bangos priešais mane – visai ne bangos. Tai senovinės bangžuvės, prarijusios Joną, palikuonės.

Man besikalbant su tomis žavingomis palikuonėmis, stiklinė terasa pati staiga pavirsta į bangžuvę. Grėsminga tamsa nupuola ant jūros ir ima raižyti jos paviršių blyksinčiais deimantais. Užverda bangų kautynės, o per mūšio lauką šuoliuoja lietus. Ir aukštai, ir žemai užgęsta dulsvi vidurdienio šviesos kandeliabrai.

Viskas pasikeičia taip greit, kad balti vandens paukščiai, nebaigę rašyti savo laiškų ant vandens, blaškosi pagauti tarp lietaus grotų.

Nors pagal laikrodį dar tik vidurdienis, ir stikliniame bangžuvės pilve sėdi vos keletas lankytojų – snūduriuojantis senis su laikraščiu nugeibusiose rankose; susiglaudusi porelė lyg dvi tankaus medžio, tarkime, meilės medžio šakos; moteris su juodu šydu ant veido; ir aš, visos šios scenos stebėtojas – kavinės šeimininkas toks malonus, kad liepia uždegti šviesą. Bet elektros lemputės vos švyti lyg nukirstos žalčių galvelės, šnypšdami vos blėsuoja jų liežuvėliai.

Už langų – jų stiklai jau kalena dantimis – plaukia tamsus debesis, dangiškos žemės luitas. Jo krūtinėj stirkso ugninis arklas, kuriam blyksint matau: moteris su juodu šydu atsidūrė prie mano staliuko. Audra krestelėjo stiklinę bangžuvę ir pristūmė moterį su visa kėde.

Kairė moters ranka apnuoginta. Pastebiu, kad ant jos išgraviruoti šeši skaičiai. Gale – vienetas ir trejetas.

ג

Trylika. Tas skaičius keistai su manim susijęs. Vienetu ir trejetu baigiasi mano gimimo metai. Namas, kuriame gimiau, buvo pažymėtas tryliktu numeriu. Vėliau tas pats

skaičius sekė man iš paskos per visus butus, užeigas, viešbučius. Jis įsigaudavo ir pasislėpdavo tarp įvairiausių skaičių ir datų, susijusių su mano klajonėmis po pasaulį. Kartais jis sudvigubėdavo, dalindavosi kaip ameba. Kartais, žiūrėk, kone visai pranyksta, nors imk ir kadišą sukalbėk, bet staiga vėl išnyra nauju pavidalu. Ir visad – pačiu laiku. Man būtų lengviau išsilaisvinti nuo savo paties šešėlio, nei nuo šios užkerėtos sutuoktinių porelės. Kita vertus – kodėl turėčiau nuo jos išsilaisvinti, ar tuomet man būtų geriau?

– Ne, geriau nebūtų, – įsiterpia į mano mintis moteris su juodu šydu ant veido: debesis ant debesies su tamsiais mirguliuojančiais dryžiais. – Nebūtų geriau, bet nebūtų ir blogiau, būtų visai kaip tame tavo eilėraštyje:

Kito gyvenimo aš neparagavau.
Ir nežinau, ar siaubas jo saldesnis – –

– Kas tu? – stveriu ją už riešo, ties kuriuo išgraviruoti šeši skaičiai su vienetu ir trejetu gale. Mūsų rankos susigrumia, viena bando nulenkti kitą. Kartu su rankomis susigrumia ir mūsų kvapai. Moters kvapas – saldžiai sūrus, su šiltu liežuvėliu. Audringa jūra blyksi kaip sudaužytas veidrodis.

– Kas esu? – subanguoja veidas už šydo. – Geras klausimas. Daugybę metų uždavinėju šį klausimą Jam, Vienatiniui. Tegu Jis man atleidžia: rodos, kalbu su siena. Gal kitapus sienos ir yra atsakymas, bet mano galva ir širdis jau pavargo ją daužiusios. O tu, nekantrusis, nori iš karto sužinoti, kas esu.

Staiga moteris su šydu nusijuokia, ir deginančios to juoko žiežirbos nurieda į mano gerklę.

– Vis dėlto papasakosiu tau, kas esu. Tas Vienatinis turbūt jau ir pats pamiršo, bet mano, jo kūrinio, prisi-

minimai dar neišblėsę. Ką gi, žinok, kad ieškojau tavęs ir galiausiai suradau šitoje kavinėje prie jūros tik todėl, kad pasakyčiau tau, kas esu.

Klausau tebejausdamas, kaip jos netikėtas juokas ridinėjasi po mano gerklę. Dabar jo atgarsiai jau susilieję su putotų jūros bangų ir lietaus šniokštimu.

– Ar atsimeni tokį vardą: Mironas Markuzė? T u r i jį atsiminti, nes Mironas Markuzė buvo tavo kaimynas. Tu gyvenai Ukmergės gatvės tryliktame name, o jis – kaip tik priešais. Jeigu ne jį, tai turi atsiminti dvi jo dukteris, kurias visa gatvė vadindavo tik Dvynukėmis, nors kiekviena turėjo savo vardą ir savo atskirą sielą. Jaunesnioji vadinosi Chadasa, o vyresnioji, gimusi trylika minučių anksčiau – Grunia. Tai štai – aš esu Grunia, vyresnėlė dvynukė.

Aš Grunia, nors nesu tuo visai tikra. Nuo pat ankstyvos vaikystės buvom panašios viena į kitą kaip dvi tos pačios akies ašaros. Kad nesumaišytų, mums į kasas pindavo skirtingus kaspinus, Chadasai – mėlyną, o man – raudoną. Gimnazijoje krėsdavom pokštus berniukams: kai Chadasą pakviesdavo į pasimatymą mėnesienos naktį, nueidavau aš, Grunia. Ir atvirkščiai. Retas kavalierius susigriebdavo, kad meilinasi kitai. Dažniausiai pačios nutraukdavom žaidimą. Vaikinų kvailinimas virto mūsų įpročiu, įaugo į kraują. Bet sykį, kai žaidimas pasidarė pernelyg rimtas, tuoj pat nutraukėm savo spektaklį: sustojom tada, kai vienas Chadasą įsimylėjęs vaikinas vos nenusižudė – dėl manęs.

Tačiau mudviejų sielos buvo visiškai skirtingos, nereikėjo pinti į jas kaspinų. Chadasa buvo apsigimusi smuikininkė. Būdama šešerių, kaip Mocartas, ji jau griežė per koncertą miesto filharmonijoje. Kažkas tuomet pasakė,

kad Chadasa griežė ant peties užsidėjusi baltą nosinaitę, nes smuikas iš tiesų verkė. Jos muzikos mokytojas aiškino, kad šitos mokinės kraujyje teka raudoni smuikeliai. Užtat mano kraujyje tekėjo revoliucijos muzika. Būčiau leidusi išdurti sau akis, kad tik prašviesėtų liaudies gyvenimas. Kam ta abstrakti šviesa, jeigu pats liksi aklas – tokiam elementariam klausimui anuomet dar nebuvau pribrendusi. Laikant paskutinį realinės gimnazijos egzaminą, mane suėmė ir patupdė už geležinių grotų. Buvau apkaltinta prisidėjusi prie vieno provokatoriaus nudaigojimo Belmonte – ant tų pušimis apaugusių kalvų, kurioms davė vardą Napoleonas, kai lankėsi mūsų mieste. Ten, Belmonte, išgyvenom savo jaunystės meiles ir antimeiles.

Mironas Markuzė buvo mūsų patėvis. Po nelaimės, nutikusios tėčiui – jį rado žuvusį po traukinio ratais – motina ištekėjo labiau dėl mūsų, nei dėl savęs. Dieną Mironas Markuzė būdavo auksakalys, o naktį pavirsdavo mąstytoju, filosofu. Jį buvo apsėdusi teorija, kad visų nelaimių, asmeninių ir tautinių, priežastis – pavydas. Jei žmogų apima pavydas, jis gali ryžtis bet kam. Kai *homo sapiens* bus išgydytas nuo ligos, vadinamos pavydu, jis dar šioje žemėje pavirs angelu. Daugelį metų Mironas vykdė psichofizinius eksperimentus su ožkomis, šunimis, gyvatėmis, šarkomis ir netgi su dviem beždžionėlėmis, kurias nusipirko iš vieno čigono. Mūsų kiemas atrodė kaip zoologijos sodas. Galų gale po visų bandymų Mironas išgavo ir ištobulino serumą, kurį pavadino „Antikininu“. Taip pat vadinosi ir brošiūra, kurioje jis išdėstė savo teoriją, išleista trimis kalbomis: jidiš, hebrajų ir lenkų.

Kai Chaimas Nachmanas Bialikas atvyko pasisvečiuoti į mūsų miestą, Mironas Markuzė nusiuntė jam savo brošiūrą

ir paprašė audiencijos. Poetas priėmė jį viešbutyje *Palace*. Pokalbis truko net keletą valandų. Vėliau Mironas Markuzė pasakojo, kad Bialikas be galo susižavėjo antikinino teorija. Jis pažadėjo grįžęs į Izraelio žemę tapti Markuzės mokymo skelbėju. Jis skaitysiąs apie tai paskaitas, skatinsiąs antikinino susišvirkšti tiek žydus, tiek arabus, kad tarp jų įsivyrautų taika. Bet pirmiausia antikinino susišvirkšiąs pats, kad daugiau nebepavydėtų jauniems įžūliems poetams.

7

Debesys ima sklaidytis, ir stiklinėje bangžuvėje kiek prašvinta. Jau galiu pastebėti pro šalį prazvimbiančios musės meteorą. Jūros paviršius, lyg išversta į blogąją pusę rankovė, pamažu vėl atvirsta į gerąją. Darsyk įsismarkavus lietui, Grunia trumpam nutyla: tegu jis išsiverkia, gal palengvės. Kai ji įsideda tarp lūpų cigaretę, į pagalbą iš karto atskuba žaibas ir pasiūlo ugnies.

Blyškiai gelsvi dūmų ratilai, lyg vestuvių žiedai mirusioms nuotakoms, plaukia į mano pusę ir kliūva man už blakstienų. Seno Paschos midaus kvapas ir skonis prasiskverbia į mano gomurį.

Juodas šydas pradingsta. Dabar Grunios veidą dengia tik svaiginančių dūmų audeklas. Tačiau jo gijos skysta, darosi vis plonesnės, kol pavirsta į veido raukšles. Moteris tyli. Bet pagaliau baigia traukti cigaretę ir pasisotinusi jos dūmu gali pasakoti toliau:

– Tas jo antikininas nepajėgė išgelbėti žmonijos, bet jį patį – taip. Kai žydus pradėjo bizūnais varyti į getą, Mironas Markuzė susišvirkštė sau geroką dozę dieviškojo serumo ir amžiams išsilaisvino nuo bet kokio pavydo. Mūsų

motinai nereikėjo jokio antikinino. Ji niekam nepavydėjo – nebent numirėliams. Ir Viešpats jos pasigailėjo, ir priėmė į savąją karalystę.

Chadasai pavyko tapti žymia smuikininke. Ji griežė smuiku, aš skambinau kalinės grandinėmis. Kai patekome į mirties lagerį, jos stygos irgi pavirto grandinėmis. Čia vėl pasidarėm panašios, Chadasa į mane ir aš į Chadasą, kaip dvi vienos akies ašaros. Keletas tų, kurie atpažino mus lageryje ir atsiminė dar iš vaikystės ar jaunystės laikų, vėl pradėjo mus vadinti tuo pačiu titulu – Dvynukės, lyg norėdami įrodyti, kad pasaulis dar nesugriuvo ir kas buvo – dar nepražuvo.

Nors lageryje visi buvo pavirtę dvyniais, krematoriumo dvyniais, šimtais ir tūkstančiais dvynių, nors nebebuvo galima atskirti vyro nuo moters, o vaiko nuo senio, nors visi nešiojo vienodus dryžuotus skarmalus ir buvo vienodai nuskustom galvom, ir visų skeletų – juk pats tai žinai – šypsenos visiškai vienodos, kažkodėl kaliniai Dvynukėmis vadino tiktai mus su Chadasa.

Lageryje supanašėjo ne tik mudviejų veidai ir kūnai, bet ir sielos. Chadasa ir aš tapome tikromis dvynėmis, jei ir ne tokiomis, kaip dvi vienos akies ašaros, tai tokiomis, kaip dvi to paties krematoriumo žiežirbos. Jei turėjome savų jaunystės paslapčių, meilės paslapčių, neišsakytų svajonių – tai dabar dalijomės jomis taip, kaip duonos trupiniais ar plikais kauleliais. Turbūt nesąmoningai vylėmės išsaugoti paslaptis, patikėdamos jas viena kitai. Paslaptys irgi nori gyventi, išgyventi tol, kol bus atskleistos. Jei viena iš mūsų išsigelbėtų, tai išgelbėtų ir antrosios paslaptis.

Dabar priartėjau prie savo pasakojimo esmės, o tiksliau – priežasties, kodėl ieškojau tavęs, kuo tu susijęs jei ne su abiem, tai bent su viena iš dvynukių.

Mes buvom tikrai artimi kaimynai. Užaugom toj pačioj gatvėj, mus merkė tas pats lietus, ant mūsų krisdavo tas pats sniegas. Ta pati paukščio giesmė pakildavo nuo mūsų ir leisdavosi ant jūsų stogo. Užeidavai pas mus į namus. Dairytis į mane tavęs niekad netraukė. Mano grožis tavo akyse neturėjo pasisekimo. Buvau tau pernelyg žemiška. Ateidavai neva paklausyti, kaip tuksi auksakalio Mirono Markuzės plaktukas, arba pasikalbėti su juo apie antikininą. Nedrįsdavau įsiterpti į jūsų pokalbius. Bet tavyje tuksėjo ir kažkoks kitas plaktukas, kuris keistai rezonavo su plaktuku, tuksinčiu mano sesers širdy. Ne, tu niekad mūsų nesumaišydavai.

Tarp tų paslapčių, kurias manyje išsaugojo Chadasa, buvo ir judviejų plaktukų paslaptis.

Vis dar nesupranti, kodėl aš tavęs ieškojau, kol suradau? Dabar man beliko vienintelis troškimas: keliauti po pasaulį ir bučiuoti tuos pėdsakus, kuriuos jame dar yra palikusi Chadasa. Gal kas nors išsaugojo jos nuotrauką? Gal kas nors dar atsimena, kaip ji grojo? Gal dar plaka širdis, kuri kadaise plakė vienu ritmu su jos širdimi? Net į Paryžių nuskridau visai ne dėl Luvro. Aš pati savyje nešiojuosi Luvrą, kuriame išprotėjęs Dievas iškabinėjo savo paveikslus. Nuskridau į Paryžių tam, kad padėčiau rožių puokštę ant Chadasos muzikos mokytojo kapo.

ה

Muzika. Nėra jokio kito vardo jai pavadinti. Žmogus – irgi vienintelis vardas pavadinti visiems žmonėms. Žmogumi gimė Albertas Einšteinas, bet gimė ir Zigfridas Hochas. Lagerio komendantas Zigfridas Hochas. Jau iš-

ragavęs visus žmogiškus ir gyviuliškus malonumus, kaip virtuvės šefas gerame viešbutyje ragauja visus svečiams nešamus patiekalus. Naujųjų Metų proga jam betrūko tiktai orkestro. Tad suvarė minią sunumeruotų skeletų ir jiems paskelbė, kad ieško muzikantų savo karalystės orkestrui. Pažada darbą mažiausiai vieneriems metams.

Tuojau pradėjo siūlytis muzikantai. Žymūs muzikai iš Lenkijos, Vengrijos, Austrijos, Olandijos. Zigfridas Hochas atvėrė jiems pagrobtų daiktų sandėlius, ir tarp plonų kaip stygos pirštų bei sudžiūvusių lūpų atgijo violončelės, smuikai, klarnetai ir fleitos.

Chadasa nenorėjo atskleisti savo profesijos. Ir dėl to, kad bijojo nuo manęs atsiskirti, likti vieniša dvynuke, ir dėl to, kad nenorėjo griežti Mirties angelui. Maldavau jos prisijungti prie to orkestro. Gal tokiu būdu jai pavyks išsigelbėti.

Buvo 1944-ųjų Naujųjų Metų išvakarės. Zigfridas Hochas, apsisiautęs baltais puriais kailiniais, užsimaukšlinęs kailinę kepurę taip, kad paslėptų kairiąją ausį – ją nukando viena mergina iš Varšuvos, varoma į dujų kamerą – sėdėjo ant pakylos, lupo apelsinus ir dėjosi sau į burną. Žieveles metė į šalia pastatytą šiukšliadėžę.

Priešais plytėjo sporto aikštė su kartuvėmis, kurių kilpoje tabalavo oras, iškišęs mėlyną šaltą liežuvį. Kartuvių ir juodo sniego fone – o pustė taip, kad atrodė, jog kažkas tarp dangaus ir žemės peša varnas – basi, dantyto kaip pjūklas šalčio pjaunami muzikantai užgrojo Bethoveno *Herojiškąją*. Dirigentas, Vienos filharmonijos maestro, mosikavo per ilgomis rankovėmis, įsitvėręs batutos lyg skęstantis – paskutinio šiaudo.

Muzikantų ansamblio, kuriame Chadasa griežė pirmuoju smuiku, garsai raižė užšalusį dangų. Koncerto pub-

lika vis gausėjo, virsdama iš kamino peleniniais veidais. Kai maestro nusilenkė, pasigirdo dejonių aplodismentai. Matyt, komendanto širdis irgi buvo sujaudinta. Jis pasėmė saują apelsinų žievelių ir švystelėjo jas muzikantams.

Žievelėms dar nesuspėjus nukristi į sniegą, muzikantai tartum paukščiai sulaužytais sparnais visu būriu pašoko ir puolė ryti jiems mestą dovaną. Taip pat ir Vienos filharmonijos maestro su batuta tarp suledėjusių pirštų pademonstravo virtuozišką miklumą, lėkdamas prie delikatesų.

O Chadasa? Ji, tik ji viena liko stovėti sporto aikštėje it suakmenėjusi, spausdama prie širdies savo smuiką. Ji gėdijosi peleninių veidų, savo smuiko ir *Herojiškosios* akivaizdoje pulti ant kelių prieš baltus žmogžudžio kailinius ir jo apelsinų žieveles.

Vidurnaktį, atsiskiriant seniesiems ir naujiesiems krikščionių metams, į mūsų bloką svirduliuodamas įžengė komendantas ir suriko Chadasos numerį. Aš pirmoji nušokau nuo narų ir prisistačiau. Juk mudvi su Chadasa vėl buvome tikros, neatskiriamos dvynės. Meldžiausi, kad mano sesuo savo absoliučia klausa nebūtų išgirdusi šito riksmo. Kad būtų apkurtusi per miegus. Mane išvedė iš bloko ir nuvarė į sporto aikštę. Tai šliaužiantis iš paskos, tai sustojantis komendanto šešėlis priminė aikštėje styrančių kartuvių siluetą. Ledinis oras tirpo nuo mano alsavimo, ir man buvo lengva eiti.

Deja, mano malda nebuvo išklausyta. Palikta dvynukė skubiai prisivijo savo dingusią pusę. Chadasa atsiraitojo rankovę ir parodė komendantui ant rankos išgraviruotą tikslų numerį. Jos skaičiai sužibo tamsoje tartum žvaigždės.

Visos žvaigždės danguje tebešvyti, tačiau Chadasos skaičiai užgeso amžiams. Kartu su ja pačia.

ו

Nuo senos cigaretės žiežirbos Grunia prisidega naują. Regis, šį kartą jos tikslas vienas: vėl nuausti tarp mūsų tankią dūmų užuolaidą.

Kodėl ji nenori, kad putojanti jūra pagaliau atsikratytų savo tamsybių? Kodėl ji taip vengia saulės spindulių?

Noriu jos apie tai paklausti. Noriu paklausti daugybės kitų dalykų, bet mano žodžiai užgęsta kaip žvaigždėti skaičiai ant Chadasos rankos. Į mano gomurį vėl prasiskverbia seno naminio Paschos midaus aromatas:

– Jau sakiau, kad man beliko vienintelė aistra – klajoti po pasaulį ir bučiuoti Chadasos atminties pėdsakus. Priglusti prie tų, kurie kadaise mylėjo mano seserį. Tiesą pasakius, tai antrasis mane apėmęs troškimas, turbūt paskutinis. Pirmasis troškimas po vadinamojo išlaisvinimo buvo kitas – nieko daugiau netroškau, tik susekti Zigfrido Hocho pėdsakus. Nėra pasaulyje tokio kampelio, kur nebūčiau stačiusi jam savo kilpų.

Kai komendantas su baltais puriais kailiniais išgaravo, lagerio kaliniai atrodė kaip vos dvėsuojančios žuvys, paliktos ant dugno tvenkinyje, iš kurio išleistas vanduo. Kad galėtum gyventi toliau, pajusti savo žaizdas ir jų kankinantį malonumą, buvo per maža kvėpuoti laisvės oru. Kad galėtum gyventi, reikėjo toliau kvėpuoti mirtimi. Jaučiau, tarsi magnetinė adata man rodytų, kur reikia keliauti. Pirmoji adatos nurodyta vieta buvo mūsų gimtasis miestas. Nuvykusi suradau auksą, kurį Mironas Markuzė buvo užkasęs mūsų sode po vyšnios medžiu. Auksas buvo sudėtas sakuočio skrynelėje kartu su keliomis antikinino ampulėmis ir Markuzės brošiūra tuo pačiu nuostabiu

pavadinimu. Vyšnios šaknys stipriai laikė skrynelę, suėmusios ją nukapotais pirštais, tarsi būtų siurbusios iš paslėpto aukso sultis ir spalvas, reikalingas savo vaisiams ir lapams.

Ar atsimeni tokį Zvuliką Podvalą? Jo tėvas buvo Calė Kaminkrėtys. Gyveno prie vandens kolonėlės, ties pirmąja plytine. Kai sėdėjau kalėjime dėl to nutikimo su provokatoriumi, Zvulikas buvo ir mano bendrininkas, ir kaimynas. Būtent Zvulikas surado buvusio komendanto žmoną Linco mieste, kažkuo apsimetęs tapo jos meilužiu, aptiko vyro laiškus ir atsiuntė man jų kopijas su adresais.

„Pasaulis didelis, bet Amerika dar didesnė", – šitas naivus močiutės posakis man iki šiol įstrigęs atmintyje. Išieškojau ir visą pasaulį, ir visą Ameriką. Išmokau birmiečių kalbą ir ieškojau komendanto Birmoje, tenykštėse Budos šventyklose. Ieškojau jo Mozambike tarp dramblio kaulo prekeivių. Išmokau pilvo šokio ir tikėjausi jį privilioti į Bagdado kabaretus. Kalbu arabiškai, turkiškai, ispaniškai ir portugališkai. Suprantu indėnų kalbas.

Daugybę kartų abudu mainėme savo veidus ir išvaizdą. Vienu metu jis dėjosi donu Rikardo Alvarezu, o aš – dona Tereza. Tykojau jo Amazonės džiunglėse ir Ramiojo vandenyno Galapagų salose. Tikėjausi jį surasti Ekvadoro sostinėje Kite ir Andų kalnuose, ugnikalnių Kajambės ir Čimboraso apylinkėse, kur gyvena tokie ereliai, kad gali nagais pačiupti ir nusinešti jauną telyčią.

Kaip manai, kiek metų truko šis pasaulinis katės ir pelės žaidimas? Trylika! Bet visus tuos trylika metų aš buvau katė, o jis – pelė. Padariau fatališką klaidą manydama, kad vienas pagrindinių jo tapatybės bruožų – nukąsta kairioji ausis. Ne kiekvienam Kainui lemta išsiskirti savo ypatin-

ga žyme. Jeigu galima susikurti dirbtinę sielą, tai kodėl negalima prisilipdyti dirbtinės ausies?

Dabar paklausyk, koks buvo mūsų katės ir pelės žaidimo finalas. Tuo metu klaidžiojau Ekvadoro sostinėje Kite. Jau porą mėnesių mano pelė buvo sėkmingai pasivertusi nesusekamu šikšnosparniu. Ir štai gaunu žinią iš Linco nuo Zvuliko Podvalo, kad madam Hoch rengiasi vykti į Peru.

Keliaudama iš miesto į miestą, iš valstybės į valstybę dažniausiai skrisdavau lėktuvu. Ore būna kažkaip gryniau nei ant žemės. Bet dabar užsimaniau vykti traukiniu. Pakeliui turėjau susitikti su vienu iš savo žmonių. Rytą traukinys sustojo nedidelėje stotyje. Išlipau ko nors atsigerti. Prie manęs priėjo basas indėnas, išsitraukė iš užančio keistą figūrėlę ir pasiūlė ją pirkti.

Iškart jį atpažinau. Jo akys, du melsvi nuodų lašai ant adatos smaigalio, buvo visai nepasikeitusios. Kairė ausis atrodė sveika, tačiau odoje aiškiai matėsi siūlės, kuriomis ji buvo prisiūta. Trūko tik baltų purių kailinių, kailinės kepurės, ir jis vėl būtų tapęs lagerio komendantu. Viską akimirksniu supratau. Zigfridas Hochas pavirto canca.

Ar žinai, kas yra canca? Vietinėse džiunglėse, Andų kalnų papėdėse, gyvena indėnų gentis, vadinama dživarais. Jie yra karo ir keršto žmonės. Kai dživarai sugauna savo priešą, policininką ar šiaip jiems įtartiną žmogų, nuklydusį į džiungles, nukerta jo galvą, įmeta į katilą, pilną visokių paslaptingų nuovirų, žolių ir įkaitintų akmenų, mirko ir verda, kol nukirsta galva susitraukia iki kumščio dydžio. Ant jos lieka plaukai, raukšlės, strazdanos, ūsai. Tokia preparuota žmogaus galvelė vadinasi canca. Prekiauti cancomis uždrausta, bet argi neuždrausta prekiauti opiumu? Šiuolaikiniam žmogui patinka viskas, kas

uždrausta ir egzotiška. Už tokias galveles turistai moka didelius pinigus. Paprasto, nekilmingo žmogaus canca pigesnė. Policininko ar budelio canca – kur kas brangesnė. Man pasakojo, kad už vieno ministro cancą suinteresuota šeima paklojo dešimt tūkstančių dolerių.

Ţ

Didžioji bangžuvė, pasipuošusi vaivorykštės uodega, grįžta į senąją Jafą. Veltui jūra mėgino įveikti bangolaužius, ištrūkti iš savo krantų. Galiausiai teko pasiduoti visatos feldmaršalui. Lietus irgi jau sprunka šalin ant plonų tartum stygos kojų.

Nubunda senis. Laikraštis prilipęs prie jo akinių. Skaitydamas užmigo, o dabar, kai pabudo, visos naujienos – pasenusios.

Susiglaudusi porelė saldžiai atsiskiria, bet meilės medžio šaknys, kurių paviršiuje nesimato, toliau jungiasi, minta iš bendro šaltinio.

O Grunia? Ji ir vėl užsidengė veidą šydu. Tik ant jos rankos, kur ištatuiruotas skaičius trylika, krenta šiltas popietės spindulys.

Ugniaspalviai debesys draikosi ties horizontu, o už jų supasi virš vandens apvali kaip vaisius saulelė.

Staiga Grunia pašoka nuo staliuko, ir juodą šydą perplėšia gailus riksmas:

– Ir vėl jis lupinėja tuos savo apelsinus, ir vėl mėtys į sniegą žieves muzikantams! Maloningasis! Chadasa nesilenks prieš jį, Chadasa niekada nesilenks!

1973

א

...Ir tada miestas pavirto saulėlydžiu.

Abejų kapinių, senųjų ir naujųjų, antkapiai, kuriems pavyko stebuklingai išsigelbėti, prisidengus nukritusiais klevų lapais arba kimiu supelijusiu sniegu, tie apžėlę, nugrimzdę ir suzmekę antkapiai ir antkapėliai atrodo kaip skęstančiųjų rankos: žmonės jau paskendę kunkuliuojančiuose akivaruose, tik jų rankos, jų šaukiantys pirštai vis dar ieško pagalbos ir niekaip nepaleidžia sunaikinto, išgrobto pasaulio. Jie stvarsto ir čiupinėja tuštumą. Vasarai mirštant, dar mėgina užčiuopti spindulio šiaudą – ir nusitverti.

Tai buvo pirmoji vasaros pabaiga po saulėlydžio ir pirmosios vestuvės mieste, išauginusiame kartų kartas.

ב

Iš tiesų tai ji, Roitelė, prikalbino savo sužadėtinį Dondelę atšvęsti vestuves, o paskui pernakvoti ir apsigyventi sename giminės mūrelyje, kur ji gimė: priemiestyje kitoje Vilijos pusėje, pačiame gatvės gale, kur stūkso aukštas kalnas. Nuo jo leisdavosi vežimėliai su moliu paupio plytinėms, o ji galėdavo valandų valandas pasinerti į tylą kalno papėdėje, kur vėjas šiurendavo mažo užžėlusio tvenkinėlio plaukus ir juose įsisegusias vandens lelijas.

Nors Dondelė gimė toje pačioje gatvėje, o dabar buvo visiškas padegėlis, kaip ir Roitelė, vis dėlto kažkodėl jo netraukė patirti laimingiausią gyvenimo naktį tame senąme giminės name molinio kalno papėdėje, kur nebebuvo justi nė vieno gyvo atodūsio.

Dondelė būtų mieliau sutikęs pastatyti vestuvių padangtę kur nors eglyne, mėlyną audeklą tarp gauruotų eglių šakų tenai siuvinėtų paukščių giesmės ir auksinių spindulių gijos. Bet prisiminė, kad ilgaamžės eglės stovėjo ir per saulėlydį – –

ג

Dondelė buvo kaminkrėtys. Labai svarbi profesija, beveik be išimties žydiška. Tame mieste ji buvo paveldima iš kartos į kartą: tėvai pradėdavo savo sūnus mokyti amato nuo pat vaikystės, kartu su pirmosiomis abėcėlės raidėmis. Tiktai vienas berniukas iš visų šeimos vaikų turėdavo teisę gauti šį patepimą suodžiais. Buvo manoma, kad kitiems pakanka tapti kalviais, staliais, sielininkais ar plytinių darbininkais. Vienas kaminkrėtys, vardu Meiremas, savo juodojo amato nusprendė išmokyti netgi dukrą, kai žmona jam nepadovanojo nė vieno berniuko.

Rūpestis perleisti amatą tik savo paties palikuonims atsirado dėl to, kad šis darbas, kaip žmonės šneka, visai ne toks prastas, koks atrodo iš pirmo žvilgsnio. Jis kupinas paslapčių ir mįslingų žinių, perduodamų iš lūpų į lūpas. Palėpėse, o ypač tarp kaminų plytų, guli užmūryti tokie lobiai, kokių pasaulis dar neregėjo. Ten būna paslėptos ir karalių karūnos. Pasitaiko, kad jų deimantai ar kiti briliantai sužiba kaminuose tamsią rudenio naktį. Tik bėda

ta, kad brangakmeniai atrodo labai panašūs į kibirkštis ar žaibo blyksnius ir reikia būti tikru žinovu, kad neapsigautum.

Dauguma miesto gyventojų, žydų ir nežydų, žiūrėjo į kaminkrėčius iš aukšto, kaip į žemesniojo rango žmones. Bet iš tikrųjų kaminkrėčiai buvo iškilę aukščiau už kitus. Tačiau būdami viršuje jie patys stengėsi į nieką nežiūrėti iš aukšto.

Šios istorijos autorius dabar gyvena mieste, kurio namai neturi palėpių ir dažniausiai būna be kaminų. Jei nėra kamino, tai namuose nėra nei molinės ar koklinės krosnies; nėra nei linksmos ugnelės; nėra nei beržinių malkų, kurioms suliepsnojus ugnyje pasirodo vaivorykštės; nėra nei žarsteklio, nei šluotelės, nei sklendės, kurią reikia suimti pirštine, kad uždarytum kaminą; o virš stogų nėra dūmų – pilkųjų kopėčių į žvaigždes.

Jei nėra kaminų, tai nebėra nei juose žibančių lobių, nei patyrusių kaminkrėčių.

7

Dondelei buvo tik šešiolika, kai jį kartu su motina nuvarė į septynių gatvelių kalėjimą. Jis nešėsi ant peties savo kibirėlį, primenantį pusmėnulį, su virve, šepečiu ir švininiu svambalu, o jo motina, Asna, po pažasčia įsinešė moterims skirtą maldaknygę, gerte prisigėrusią ašarų ir pilną saldžiausių, maloniausių Dievui maldų.

Kalėjime Asna į suknelės kraštą ties kaklo duobute įsisegė išsaugotą sidabrinį smeigtuką, kurį jai per sužadėtuves buvo padovanojęs jaunikis, būsimasis Dondelės tėvas.

Sidabro smeigtukas tapo jos atpažinimo žyme. Septynių gatvelių kalėjime tik iš jo bebuvo galima atpažinti, kad tai Asna, o ne kas kitas.

Prasidėjus senių gaudynėms, Dondelė paslėpė motiną, užmūrijęs ją vieno skersgatvio kamine. Kai vėliau ją iš ten ištraukė, Asna buvo tokia susitraukusi ir pajuodusi, kad atrodė kaip nuodėgulys. Dondelė vos ją atpažino. Po keleto dienų vėl ją turėjo užmūryti, nes prasidėjo vaikų gaudynės, o mama buvo tapusi visai panaši į vaiką.

Nors maldaknygėje ir nebuvo tokios maldos, septynių gatvelių kalėjime Asna meldėsi šitaip: „Dievulėli, suteik malonę išgyventi tol, kol sulauksiu mirties savo lovoj."

O jos nuosava lova stovėjo toli už kalėjimo sienų. Tai ir buvo slapta jos maldos mintis.

Dondelė, priešingai, gyveno ir norėjo gyventi toliau visai ne tam, kad ramiai numirtų. Jis troško gyventi ir dėl savo motinos, ir dėl savęs paties. Dėl paties gyvenimo.

ה

Kadangi naujieji miesto valdytojai dabar įsikėlė į senųjų gyventojų butus ir pastatus, tai kaminai virš jų galvų, kurį laiką nevalomi, jau buvo prisikaupę suodžių ir užsikimšę, šen bei ten užsidegė namo stogas. Miesto valdytojams neliko kitos išeities, kaip tik surasti septynių gatvelių kalėjime dar išlikusius kaminkrėčius ir išduoti jiems leidimus laisvai išeiti į miestą, kad valytų užsikimšusius kaminus. Nakvoti kaminkrėčiai ir toliau turėjo kalėjime, kartu su kitais savo broliais.

Dondelė buvo tarp tų nedaugelio, kurie nuo ankstaus ryto iškeliaudavo į miestą. Iki pat sutemų su savo šepečiu

ir kibirėliu jis skrajojo virš senų išdegto molio stogų ir varinių jų čerpių. Aptrupėjusios ir suskilusios čerpės iš tolo atrodė kaip šukės ant mirusio miesto akiduobių.

Skrajodamas virš stogų ir palėpių, Dondelė nuodugniai ištyrė visus apleistus užkaborius ir slėptuves, visokiausius perėjimus iš vienos palėpės į kitą. Jis pasiekė ir senuosius savo kaimynus, paupio plytininkus, su kuriais susiderėjo gauti maisto – jį vogčiomis įsinešdavo į kalėjimą, paslėpęs kibirėlio dugne.

Per visą skerdynių laiką Asna pirmąkart nusišypsojo. Tai nutiko tada, kai Dondelė sutemus grįžo iš miesto ir iš po suodžių kibirėlio dugne ištraukė šviežią baltą sūrį. Jos drėgna šypsena vos švytėjo, kaip rasos lašelis ant voratinklio rudeniniam sode. Netrukus ji pastebėjo, kad sūnaus vogčia parneštas baltas sūris nučiupinėtas suodinais pirštais, ir rasos lašelis nuriedėjo žemyn.

Jei Dondelės kibirėlis būtų turėjęs liežuvį – oi, kiek jis būtų galėjęs papasakoti. Pavyzdžiui, apie tai, kaip Dondelė, valydamas kareivinių kaminus, pavogė pistoletą ir to paties kibirėlio dugne slapta atgabeno jį į kalėjimą. Arba apie tai, kaip vieną kartą sargybiniai prie vartų puolė tikrinti kibirėlį ir net susirietę juokėsi iš bepročio, kuris vakarienei iš miesto parsineša tik pilkus židinio pelenus. Tie kvailiai nesuprato, kad tai jokie pelenai, o tikras parakas.

Ginklus ir paraką Dondelė gabeno ne sau pačiam. Atiduodavo juos savo draugui Zvulikui Podvalui. Jie buvo skirti karštakraujams, pasiruošusiems gintis vaikinams ir merginoms.

...Laiko kalvis nukalė šaltą žiemos naktį septynių gatvelių kalėjime. Ore kaba raudonos suledėjusios žiežirbos, tįso prišalę prie sniego šešėliai.

Stogai su styrančiais kaminais – lyg apsnigta giria. Girioje klaidžioja Dondelė su kibirėliu ant peties. Kibirėlyje – kūdikis. Tą mažą vaikelį Dondelė rado susprogdintame rūsyje. Turi jį išgelbėti. Paslėpti kur nors mieste. Plytininkas Fedka – geras žmogus. Neišvarys.

Rogėmis, pakinkytomis sidabro žirgeliu, virš stogų prašliuožia mėnulis. Dondelė liuokteli tiesiai į jo roges. Mėnulis irgi geras, neišvarys. Jie jau beveik pralėkė virš gatvės bedugnės. Bet kas gi ten, it varpelis, suskamba kaminkrėčio kibirėlyje? Naktinio sargybinio kulka švysteli ir nutildo kibirėlyje pasigirdusį verksmą. Jis išvarva greit tarsi gyvsidabris.

Dondelė griūva į bedugnėje pūpsančias pusnis. Stebuklingoje girioje pradingsta tuščios mėnulio rogės.

Kai kalėjimas ėmė skęsti į nebūtį kartu su visais kaliniais, Dondelei pavyko išgabenti iš jo savo motiną.

Jis nešė ją ant pečių iš vienos palėpės į kitą, slinko nuošaliais skersgatviais, vidiniais kiemais ir sodeliais, pilnais pernokusių kriaušių ir obuolių. Sodeliuose kniaukė našlaitėmis likusios katės, apimtos beprotiško ilgesio dingusiems šeimininkams.

Su motina ant nugaros Dondelė perplaukė Viliją ir įsmuko į apgriuvusį pastatą, kuris kadaise vadinosi Faivos Pekerio plytine.

Ten, kur Faivai Pekeriui dar esant gyvam buvo plytų degimo cechas, po užgesusia krosnimi Dondelė įrengė motinai gerą slėptuvę. Meistriškai ją užmūrijo ir užmaskavo, patariant ir padedant plytininkui Fedkai, andainykščiam kaimynui, kurį Dondelė kadaise išmokė kito meno – gaudyti balandžius.

Fedka netgi padėjo Dondelei iš namų atitempti ir pastatyti slėptuvėje motinos lovą. Dondelė tai padarė visai ne tam, kad jo motina, neduokdie, išgyventų tik tol, kol sulauks mirties savo lovoje, kaip ji prašė Viešpatį kalėjimo maldose. Jis tai padarė visiškai įsitikinęs, kad nuosava lova padės Asnai išgyventi tam, kad gyventų.

ו

Plytinėje įrengus slėptuvę Asna susigriebė, kad Dondelės paskubom nešama iš septynių gatvelių kalėjimo per sumaištį pamiršo, o gal pakeliui pametė savo maldaknygę. Kai sūnus grįžo atgal į žvėries nasrus surasti ir parnešti motinos ašarų prisigėrusią maldaknygę, bestija kaip tik ėmė ir sučiaupė savo aštrius dantis. Dondelė liko viduj – bejėgis, be savo dangaus ir be žemės.

Jo paslaptingasis kibirėlis prarado magišką galią. Dingo suodžiuose nardantis šepetys; dingo virvė, galėjusi permesti svajones nuo vieno stogo ant kito.

Iš pradžių Dondelei dingtelėjo: turbūt įkritau į kaminą. Taip yra pasitaikę. Užsisvajoja kaminkrėtys ant stogo – ir šmūkšt visa galva į juodą kamino skylę. Jeigu šitaip ir jam atsitiko, tada nesupranta tik vieno: kodėl taip ilgai tenka kristi.

Jau nebekrenta. Važiuoja. Po juo sukasi ratai. Atrodo, lyg juos bėgdamos suktų pelės. Pelių karuselė sustoja. Jos tampa dvikojės ir išvaro jį į kažkokią požeminę rankovę.

Staiga į šnerves trenkia stiprus lavonų tvaikas. Dondelės galvoje galutinai sudūžta visi suskilę miesto palėpių veidrodžiai. Tūkstančiai skeveldrų akimirką blyksteli ir užgęsta. Lieka tik smegenis raižantys šukių ašmenys.

Dabar atrodo, kad jis kape. Užkastas kartu su saule. Abudu jau mirę. Tik jis dar – leisgyvis numirėlis, todėl gali užuosti pūvančios saulės tvaiką.

– Kur aš esu? – jam iš lūpų išsprūsta balsas, o gal tik atbalsis.

Staiga jį išblaivo aiškūs žydiški žodžiai:

– Vaikine, čia pragaras.

Dondelė stveriasi už ausų, negalėdamas jomis patikėti:

– Tai nuo kada pragare kalba žydiškai?

Kitas balsas, pelenų spalvos balsas, jam atsako:

– Nuo tada, kai čia karaliauja Frankenšteinas.

ד

Ar dabar diena, ar naktis? Dvi stiprios rankos pakelia Dondelę, ištraukia jį iš požeminės rankovės ir išstumia lauk. Jam taip sunku judėti, tartum pečius slėgtų naščiai su švino pilnais kibirais. Jį nuvaro į kalvę. Ten kažkoks skeletas variniais šonkauliais sukausto jam kojas grandinėmis. Grandinės ilgos, nukarusios, kad galėtų eiti jas vilkdamas. Žingsniuojant grandinės turi skimbčioti. Taip įsakyta pragaro karaliaus – Frankenšteino.

Kokia laimė! Grandinės skimbčioja. Dabar Dondelė jau žino, kad požeminė rankovė – tai gilus urvas, kuriame jis nuo šiol gyvens. Jis suvokia ir dar vieną savo klaidą. Saulė, su kuria manė esąs palaidotas – visai ne saulė, o didžiulio laužo liepsna. Tai deginamų žmonių piramidė. Jų rankos ir kojos – ugniniai paukščiai, kylantys virš šito miško. Teisus buvo tas, kas pasakė: „Vaikine, čia pragaras."

Taip Dondelė tapo lavonų degintoju. Vienu iš degintojų komandos. Tie kiti – ir kiti, ir tokie patys. Visi – su grandinėm ant kojų.

Dondelė pamena: atkasus vieną lavonų duobę, jis pastebėjo tarp kūnų mezuzą. Ištraukė ją ir parodė kitam sukaustytam likimo bendrui. Tas buvo mokęsis ješivoje, visą naktį nesumerkė akių, daug kartų apmąstė, dar ir dar atminty pasitikrino, ar tokia mezuza būtų laikoma suteršta, ar ne. Rytą paskelbė, kad nebūtų, ir pritvirtino ją prie durų staktos, kur reikėdavo pasilenkti įeinant į požeminį urvą.

Vienas iš jų deginant kūnus atpažino savo vaiką. „Aš laimingiausias iš lavonų!" – suriko ir, pagriebęs vaiką ant rankų, įšoko į laužą.

Tarp degintojų buvo ir vienas juokdarys. Jis juokaudavo šitaip: „Įdomu, kokį romaną dabar spausdina dienraštis *Forverts*?"

Naktį savo urve lavonų degintojai kasė slaptą tunelį pabėgimui. Planą parengė Kostia. Jis greitai įvertino Dondelės sugebėjimus, ir jaunasis kaminkrėtys tapo jo dešiniąja ranka. Kaliniai rausė tunelį stiklo šukėmis, mediniais šaukštais, dantimis ir nagais. Vėliau bekasdami žemėje atrado dildę, kirvį ir peilį, kuriuos tikriausiai nešėsi pasmerktieji, varomi ten, kur baigdavosi visi keliai. Iškastą žemę supildavo po narais arba į gretimą šulinį.

Tunelis buvo jau beveik baigtas. Dar šiek tiek ir pasieks pušis už tvoros. Kostia ir Dondelė jau buvo paskyrę naktį ir valandą suplanuotam kalinių pabėgimui. Tačiau berausiant paskutinius porą sieksnių kasėjai atsirėmė į milžinišką, nepajudinamą akmenį.

Kostia jau norėjo atsisakyti plano. Dondelė daužė galvą iš nevilties. Bet tada atsitiko tai, dėl ko grandinės jam staiga palengvėjo, o pragaras pasirodė ištveriamas. Urve prie jo prisislinko viena žmogysta ir palinkusi tiesiai virš veido sušnabždėjo:

– Dondele, ar pažįsti?

Klausimas jį priblokšė. Be abejo, jis visus čia pažįsta. Tačiau balsas atrodė pažįstamas labiau negu veidas.

Tada toji žmogysta paėmė jo delną, užsikišo sau už drabužių ir priglaudė prie širdies, prie virpančio kūno:

– Jeigu dar nepažįsti, tai pasakysiu – –

Staiga Dondelės pirštuose atgijo atminties šiluma. Jis ir vėl pajuto pirmą berniukišką džiugesį. Toks švelnus ir virpantis tegali būti vos gimusio balanduko kūnas:

– Tu? Ne...

– Taip, tai aš, vakarykštė Roitelė. Dabar vadinuosi kitaip. Išskyrus mano gelbėtoją niekas čia nežino, kad aš – mergina. Jeigu sužinotų Frankenšteinas, jau seniai būčiau danguje. Jis pats į mane šovė. Lavonų degintojas jau buvo šakėmis išvertęs mane iš duobės ir pristūmęs prie laužo, bet turbūt sujudėjau ar sudejavau „mama“. Tada jis nustūmė mane į griovį ir užpylė pelenais. Vakare atitempė čia ir paslėpė. Tuo metu numirė vienas degintojas, ir aš juo apsimečiau. Svarbiausia, kad atitiktų skaičius.

Dondele, nenorėjau, kad mane atpažintum. Gėdijausi. Kam, galvojau, barstyti ant žaizdų žarijas? Bet dabar turėjau atskleisti paslaptį. Privalau tau pasakyti: tapai silpnas. Tu, Kostia ir kiti išsigandot akmens. Nepasiduokit! Šiąnakt vėl turite pasikelti ir kasti. Aš padėsiu. Arba Roitelė, arba mirtis!

Abu nugrimzdo į bežadę tylą. Jų ašaros dar nebuvo prisikėlusios iš mirusiųjų.

– Dondele, pasakiau tau, kad esu vakarykštė Roitelė. Bet esu ir šiandieninė. Turiu du veidus.

Mergina atsitraukė ir pakreipė galvą. Ją apšvietė urve dvelktelėjęs degančio vėjo gūsis.

Ir Dondelė išvydo veidą su dviem veidais. Jis priminė obuolį, kurio viena pusė – glotni ir skaisti, rasota ir besišypsanti, o kita – nulupta ir iškandžiota.

Jis pripuolė prie abiejų veidų ir išbučiavo juos tartum vieną.

ח

Roitelė įkvėpė pasitikėjimo Dondelei. Tada Dondelė įkvėpė pasitikėjimo Kostiai. Dar tą pačią naktį iš visų jėgų ir iš visos bejėgystės jie ėmė kasti toliau. Roitelė jiems tapo viena kaitria liepsna. Tartum ugnis, nudeginusi jai pusę veido, dabar būtų sugrįžusi prašyti atleidimo ir už tai perleidusi jai savo jėgą. Į tunelį iš laužavietės atslinko ir mirusieji, kad padėtų įveikti akmenį. Akmuo ėmė trupėti ir galiausiai skilo. Tartum iš rojaus – iš miško anapus tvoros – į pragarą prasiveržė oro srautas.

Grandinės skimbčiojo. Sproginėjo minos. Apylinkėse sustūgo elektriniai vilkai. Lavonų degintojai ištrūko iš pragaro į žvaigždes. Tai vienas, tai kitas krito žemyn. Tarp tų, kuriems pavyko pabėgti – Roitelė ir Dondelė. Jie abu išnešė Kostią. Mina jam nutraukė pėdą – –

ט

Vilijoje riogsojo susprogdintas Žaliasis tiltas: pažaliavęs geležinis erelis, panardinęs snapą srovėn ir bejėgiškai išskleidęs sparnus.

Ką tik atkovotame mieste vaikščiojo išsigelbėję žmonės. Jie lindo iš rūsių ir šulinių, iš po mėšlo krūvų arklidėse.

Partizanai avikailio papachomis, panašiomis į gandralizdžius, kareiviai parako nudegintais veidais šmaižiojo per Viliją pirmyn ir atgal, iš miesto į priemiesčius, valtimis, keltais, iš lentų surištais plaustais. Nekantrūs jaunuoliai patys pavirsdavo valtimis: šokdavo į upę, staigi srovė atgaivindavo jų raumenis ir pati nukreipdavo rankų grybšnius į kitą krantą.

Dondelė ir Roitelė įžengė į miestą kartu su Rūdninkų girios partizanų būriu. Buvo brandi išplaukėjusi vasara. Tik vienas mėlynas laiptas skyrė pažemę nuo pirmojo debesies.

Priėjęs šaltinį Dondelė nusitraukė batus ir daugiau jų nebeapsiavė. Anksčiau juos avėjo vokiečio kojos, o Dondelei šitie batai padėjo braidyti pelkėse. Dabar, nors labai skubėjo pasiekti plytinę, kur užmūrytoje slėptuvėje buvo palikęs motiną, turėjo pirmiau nusiauti batus ir nusiplauti šaltinyje kojas.

Basas jis ir sustojo prie susprogdinto, įsmeigusio snapą upėn Žaliojo tilto. Nepanoro įveikti upės nei savo rankų ir kojų jėga, nei keltu, nei valtimi. Jį ir vėl paviliojo ta meistrystė, kurios buvo išmokęs klajodamas miesto stogais, sliuogdamas nukarusiais lietvamzdžiais. Akrobatiškai užlėkė ant plieninio erelio sparnų, nusikabarojo iki nuknebusio snapo, peršoko mirtiną srautą tarp paskendusių turėklų ir akimoju atsidūrė kitame krante, kur prasideda priemiestis.

Kitame krante prie bažnyčios tebesėdėjo ta pati elgeta, kurią atsiminė dar iš vaikystės. Visiškai nepasikeitusi. Tos pačios akys, uždengtos baltu valkčiu, lyg kiaušinio lukštais. Ta pati varinė lėkštutė prie luošų kojų. Anksčiau praeidamas įmesdavo jai monetą. Dabar norėtų pažerti jai visą

saują. Bet ir vėl neturi nieko daugiau – tik tą vieną monetą. Nemeta. Ne, žemai pasilenkia ir įdeda į varinę lėkštelę.

Šen bei ten juda žmonės, bet gatvė tokia tuščia, kad tą tuštumą galima girdėti ir jausti. Dondelei pasirodo, kad tai ne gatvė, o ilga palėpė. Iš joje sustatytų senų suskilusių veidrodžių teka kraujas.

Plytininko Fedkos namų durys užkaltos baltomis lentomis. Dondelė atplėšia langinę ir įsmunka į vidų. Ant grindų mėtosi kirvis. Šalia kirvio, dulkėse – šukės. Sudužusi saulė. Su kažkuo Fedka čia susigrūmė.

Dondelė užlipa į balandinę. Jis dar atsimena balandžių kalbą. Tie apsakys viską, kas nutiko Fedkai, atsiliepę į jo burkavimą.

Tačiau balandinėje – be kaulelių, plunksnelių ir pabirų žirnių – nė gyvos dvasios. Lipant kopėčiomis žemyn prieina kažkoks šlubas senis ir apveda pirštu sau apie kaklą:

– Nebėr Fedkos. Pakorė.

Pasišiaušia nuo vėjo didelis dilgėlių kupstas, vėl padvelkia tuštuma, kuri plaka Dondelę tvilkančiu botagu ir veja plytinės link. Plytinėj irgi tuščia. Tiek senos, tiek naujos plytos – visos pavirtusios moliu.

Vyzdžiai pamažu prisitaiko prie apgriuvusio cecho tamsos, kur buvo degamos plytos. Motinos slėptuvė tebėra užmaskuota. Jokių įtartinų pėdsakų. Viskas taip pat, kaip tada, kai su ja atsisveikino.

Atkasa, atkelia molio gurvuolius nuo šoninės krosnies, nuardo porą tuzinų plytų, pakelia dangtį, strykteli žemyn į slėptuvę. Ir pajunta pažįstamą tvaiką. Lavonų degintojus lydėjusį tvaiką. Iš plyšio tarp plytų plūsta karti siera. Štai motina: guli savo lovoje užsidengusi paklode. Išsipildė jos maldos: leisk išgyventi, kol mirsiu – –

Ne sename giminės mūrelyje kalno papėdėje, kur gimė Roitelė, ir ne eglyne buvo surengtos pirmosios vestuvės tą besibaigiančią vasarą, kai miestas pavirto saulėlydžiu.

Nutiko štai kas: kai Roitelė vestuvių išvakarėse nuėjo aplankyti savo buvusių giminės namų, išvydo ten prie stalo sėdintį ir srebiantį iš dubens barščius ne ką kitą – tą patį požeminio pragaro valdovą, Frankenšteiną.

Apstulbusi Roitelė suriko ir puolė atgal per slenkstį pro praviras namų duris, kur jos jau laukė Dondelės glėbys.

Dondelė, kad ir keista, palaikė tai geru ženklu: jei Roitelė dar gali taip išsigąsti – tai viskas bus gerai.

Šios istorijos autorius, vienas iš jaunųjų palydos, gali paliudyti: pirmosios vestuvės mieste, išauginusiame kartų kartas, įvyko ant ano aukšto kalno, ką tik nuplauto stipraus lietaus. Žvaigždės mėtė jauniesiems vestuvių dovanas, o Roitelė visa spindėjo – skaisčiausia ir gražiausia iš visų tos nakties žvaigždžių.

1974

א

Priekyje ėjo ugnies stulpas, ir priešai jo akivaizdoje išsilydė paklusniai tartum švinas.

Pro Liūtų vartus, žymiausius sienoje aplink senąjį miestą, įžengė debesies stulpas. Visur degė skaisčiai baltos, šnypščiančios liepsnos. Jos degė ir žemės paviršiuje, ir jos gelmėse.

Ir štai debesies stulpas tapo skaisčiai baltas, o žmonių kolona, iš tolo sekusi jį ir varinį ugnies stulpą, pakilo ir plūstelėjo pirmyn kaip balta įkaitusio pieno puta.

Ar tokia šio krašto spalva?

Ar tai reiškia šventraščio žodžiai: kraštas, tekantis pienu ir medumi?

Staiga pasigirdęs šofaro garsas nukreipė žmonių srautą, plūstantį tarp dviejų stulpų. Jauni ir seni, basi, nuogi ir apsirengę sudegintų tremties vietų drabužiais; šlubiai ir aklieji, nėščios moterys ir nešančios ant pečių mažus kūdikius – visi kaip ištroškę puolė prie sienos, pastatytos iš keturkampių akmenų, nepanašių į jokius kitus žemės akmenis, ir prispaudė prie jų savo lūpas. Savo ir savo protėvių bei pramočių lūpas – tų, kurių kaulų dulkės užpildo visą dykumą tarp dangaus ir žemės.

Buvo galima tikėtis, kad žmonių vaikai raudos iš džiaugsmo, klyks ir dejuos apsvaigę nuo jiems tekusios laimės bučiuoti šventuosius akmenis – ir triukšmingas jų klegesys užgoš viską aplinkui. Tačiau stojo gili tyla, ošian-

ti tartum kriauklėje. Girdėjosi, kaip alsuoja keturkampiai akmenys.

Palytėti lūpų, akmenys prabudo ir tyliai pravirko kartu su žmonių vaikais.

ב

Aš irgi buvau tenai, tarp manosios genties vaikų. Ir mano oda, pabalusi nuo yrančios kolonos dulkių, pasinėrė į akmeninę jūrą keturkampėmis bangomis.

Dar vėliau, kai saulė prarijo ugnies stulpą, akmenys virto žmonių veidais. Vieną veidą nuo kito skyrė tarp jų iškeroję dygios žolės kuokštai, žilaplaukiai žolynai, keisti it šalčio augalai ant senų langų stiklo. Ant vieno žolyno blykčiojo lašas kraujo.

O gal tai buvo visai ne kraujas, tik stebuklingasis kirminukas Šamiras, pragręždavęs akmenis Saliamonui statant Šventyklą, paskui tarp jų pasislėpęs ir dabar vėl atsibudęs kartu su akmenimis?..

Nepabaigiau iki galo išmąstyti šios minties, nes kažkas man patapšnojo per petį taip, lyg tai būtų durys, į kurias reikia belsti sutartiniu būdu, kad atpažinčiau ir įleisčiau.

– Ei, kolega, žodis tesėtas! Per visus tuos metus atsiminiau mūsų priesaiką. Štai ir aš, šolem aleichem!

Man nereikėjo nė pasukti galvos – galėjau prisiekti, kad tai jis. Tas balsas tarsi teptukas akimoju nutapė atmintyje seno pažįstamo figūrą. Tad kai atsisukau, nebebuvau nustebęs. Tik akimirką sudvejojau: ištiesti jam ranką ar ne.

Kad nutrauktų mano dvejones ir įtampą, jis pirmas ištiesė ranką ir tarsi magnetu prisitraukė manąją.

Jo pirštai buvo sausi ir kaulėti, lyg žuvies ašakos pasibaigus puotai.

Dabar mudu stovėjom veidas į veidą. Laikas manyje ėmė riedėti atgal kaip traukinys, grįžtantis bėgiais pakeisti savo krypties.

Tas žmogus buvo toks baltas nuo debesies stulpo sukeltų dulkių, kad man dingtelėjo: gal jis nuogas? O gal tik labai dulkėtais drabužiais? Vis dėlto jo veidas nė truputėlio nepasikeitė: tos pačios juodos kaip smala garbanotos žandenos; ta pati blyški, česnako spalvos oda; tos pačios akys, juodos tartum katafalką traukiančio arklio – beveik be baltymų; tos pačios putlios lūpos, ant apatinės – šviežios dantų sukandimo žymės.

– Žodis tesėtas, o kad po dešimtmečių – tai neturi jokios reikšmės, – sududeno jo balsas lyg iš gilaus suskilusio ąsočio; atsiminiau, kad ir prieš daugelį metų tas balsas labiau primindavo aidą. – Na, tai prisimeni ar neprisimeni? Sakyk, nesigėdyk.

Mane pribloškė jo tujinimas. Per paskutinį mūsų susitikimą jis buvo gal dvigubai už mane vyresnis ir turėjo teisę mane tujinti, o aš, kaip ir pridera, sakiau jam „jūs“; dabar visas metų skirtumas ištirpo, aš jau esu turbūt dvigubai vyresnis už jį ir turiu visišką moralinę teisę atsakyti jam tuo pačiu „tu“:

– Dar klausi, ar prisimenu! Nežinau, ar patikėsi: prisimenu tave geriau nei patį save. Kad žmogus šitaip nepasikeistų! Na, bet nenuostabu: laikas tavęs nebeveikė. Tiesą sakant, nežinau, kaip dabar vadiniesi, bet anuomet turėjai pravardę – Triakis. Žmonės kalbėdavo, kad tu, ješivos studentas, pakaušyje turėjai trečiąją akį, kuri matė kur kas toliau už dvi tavo akis veide, nors ir tos buvo aštresnės negu kitų žmonių. Tačiau man patikėjai tikrąjį savo vardą – Jontė. Chiromantas Jontė.

– Auksas, ne atmintis! – jis žengė porą žingsnių atgal, ir jo pėdos paliko ant visur čia pribirusių dulkių neįprastus pėdsakus – tarsi rentgeno nuotraukos dėmes. – Bet kodėl sakai, kad aš *turėjau* trečiąją akį? Jeigu jau žmogus turi šią dovaną, tai amžinai.

Jontė staiga apsisuko, nusiėmė nuo galvos kepuraitę, panašesnę į paukščių lizdą iš šiaudų ir plunksnų nei į skrybėlę ar šlikę, ir vėl sududeno:

– Va mano trečioji akis pakaušyje. Apvalutė kaip ašara. Tik gerai įsispitrink –

Kaip Jontė liepė, taip ir padariau: pasistiebiau, įtempiau savo regą ir pasižiūrėjau į jo pakaušyje žiojinčią kiaurymę.

– Na, drauguži, kas matosi?

– Matosi, kaip gimsta žvaigždė. Kaip danguje gimsta melsva jos šviesa.

ג

Kai Jontė nusiėmė savo kepuraitę, keturkampiai sienos akmenys jau buvo panirę į prieblandos šulinį. Baltos dulkės, nugulusios viską aplinkui, tarsi kažkas čia būtų dinamitu susprodinęs kalkakmenio kalną, irgi patamsėjo nelyg slūgstanti puta. Tik kraujo lašas, o gal kirminukas, tartum raudonas deimantas tebežybčiojo ant žolyno, susimirksėdamas su ką tik gimusia vakaro žvaigžde.

Danguje sušvitus senam menoros sidabrui, ant sienos atbrailos priešais mus nutūpė trys balandžiai, nurausvinti paskutinių saulės spindulių.

Po akimirkos jie pakilo ir beveik nejudėdami pakibo virš sienos tartum šešiasparnė karūna.

Jontė paėmė mane už parankės:

– Atsiskirkime nuo minios. Būtų negerai, jeigu kas nors mane atpažintų. Pasirodžiau čia tik dėl tavęs.

Buvo labai sunku irtis gatvėmis prieš srautą šešėlių, kuriuos iš savo šliuzų išleido naktis.

Pasitelkę tiek šio, tiek ano pasaulio galias bei įvairius apgaulingus triukus, šiaip taip ištrūkome iš nematomų, o vis dėlto realių rankų, kojų, kūnų ir kaulų minios, ir šonine gatvele užkopėme aukštyn. Lydimi jaunos vakaro žvaigždės, kurios gimimą ką tik regėjau, įžengėme į apleisto namo griuvėsius.

Čia abu atsisėdome ant žemės ir atrėmėme galvas į aplūžusias sijas ir apgriuvusių sienų plytas. Pro griuvėsių plyšius skverbėsi drumsta geltona šviesa – atrodė, kad už namo sienų slenka pustomos smėlio kopos. Dabar pastebėjau tai, į ką anksčiau neatkreipiau dėmesio: Jontė buvo ne vienas, jį lydėjo kaulinė lazdelė. Gulėjo prie jo kojų kaip ištikimas, vedžiojantis neregį šuva.

Jontė ir vėl prabilo, o jo balsas aidėjo susiliejęs su geltona šviesa ir smėlio šnarėjimu, semiančiu griūvantį namą.

– Be abejo, manei, kad netesėsiu duotos priesaikos, kad dvasia nebeturi dvasios, kaip drįso skelbti vienas prancūzų filosofas. Aš tikrai atvykau iš Tiesos Pasaulio, bet pildau tai, ką pažadėjau būdamas Melo Pasaulyje.

Bandžiau prieštarauti:

– Kodėl mane taip neteisingai įtarinėji? Laukiau tavo pasirodymo kasdien. Priesaika – ne juokas. Jeigu likimas būtų mane pasirinkęs – irgi nebūčiau tavęs nuvylęs. Prisimenu mūsų pirmąjį susitikimą. Man tada buvo tik šešiolika –

– Septyniolika! – kolega iš Tiesos Pasaulio nusičiaudėjo, o aš tyliai palinkėjau jam „į sveikatą“. – Ir aš dar nepraradau atminties. Tiesa, tik iš dalies, nes to, ką pamiršau, dabar jau nebeatsimenu. Tai apie ką aš ten? Ak taip, norėjau tavęs paprašyti: nebevadink manęs Jonte. Vadink taip, kaip mane pavadino amžinatilsį tėvas, amžinatilsį mano senelio, garbingojo cadiko, garbei: Jom Tovas. Jeigu norisi, gali pridėti: reb Jom Tovas. Beje, negalėčiau paneigti, kad matyti tave gyvą man didelė šventė. Tau pavyko išvengti prisikėlimo iš mirusiųjų, kitaip nei daugumai tų, kurie čia grįžta. Atsiprašau už tas smulkias pastabas. Na, pasakok toliau.

– Tikrai septyniolika! Kažkaip galvoje susimaišė. Koks aš tada buvau jaunas! Pats jaunystės įsikūnijimas. Galėjau ją padalinti viso miestelio seniams, ir vis tiek man jos liktų tiek, kad būčiau visiškai jaunas.

Buvo vasaros pabaiga Lietuvos Jeruzalėje. Vasara – tokio pat amžiaus, kaip mano jaunystė. Ant molėto Vilijos kranto, kur gyvenau, augo vyšnių sodas, kuriame mėgdavau pravėdinti savo mintis. Sodas mums nepriklausė. Jį buvo dešimčiai metų išsinuomojęs vienas sodininkas vardu Munkė Poiterilė. Labai keistas vardas, bet toks iš tiesų ir buvo. Žmonės pasakojo, kad jo nuotaka numirė per pačias jungtuves po padangte, ir tada jis prisiekė nieku gyvu daugiau nebevesti. Sodininkas man buvo geras. Nepykdavo, kad perlipu per tvorą į vyšnių sodą. Vėliau netgi davė raktą nuo sodo vartelių, pagailėjęs, kad laipiodamas susidraskau kelnes. Jo nepykdė ir tai, kad paragauju vyšnių.

Vieną tos besibaigiančios vasaros pavakarę atėjau į Munkės Poiterilės sodą ir nei iš šio, nei to išsiverkiau. Savo paties malonumui, kad sielai palengvėtų.

Atsiguliau ant sodrios žolės po vyšnios šaka. Molėtas krantas leidosi žemyn, apačioje teškėjo Vilijos vilnys – ne vanduo, o vynas. Tikriausiai vilnys pakilo ir, užliejusios sodą, apsvaigino mane. Ir štai kas man sapne pasirodė:

Guliu ant žolės tame pačiame sode po vyšnios šaka. Iš mano širdies išdygsta adata. Ant adatos smaigalio šoka lengva ir grakšti it vandens paukštis šokėja. Jos mažos miklios kojytės šoka taip lengvai, kad adata neperduria pėdų. Matau, kaip adatos paviršiuje atsispindi šokėjos figūra. Visas tas vaizdas tiesiog prikausto mano žvilgsnį. Kai dabar tariu ar rašau žodžius „gražu", „grožis", jaučiu, kad tai tik tolimas ano įspūdžio – šokėjos ant adatos smaigalio – atspindys. Tačiau vos tik panorau šokėją paliesti, ji pradingo kartu su adata.

Po šio sapno ar vizijos mane užplūdo baisi melancholija. Man pasirodė, kad sodas per naktį nudžiūvo, nors jis kaip tik trėškė ugnines vyšnias lyg žaizdras, tamsoje įkaitinantis ir išspriegiantis žarijas. Priglaudžiau dešinę ranką prie širdies, ten, kur išdygo adata, ir pasakiau apgautiems savo pirštams: kvaileliai, taip nieko nebus, turite ją paliesti, o jei ne...

Nors tuomet ištisas dienas leisdavau bibliotekoje, studijuodamas Spinozą ir apimtas jo intelektualinių aistrų, liūdesys neatstojo nuo manęs tartum įkyri siurbėlė. Paaiškinti sapno ir patarti, kaip galėčiau paliesti šokėją ant adatos, Spinoza nepajėgė. Tačiau sodininkas Munkė Poiterilė, kitaip nei mano namiškiai, pastebėjo, kad kažkas mane slegia, kad pradedu gesti it žvakė. Munkė man ir papasakojo, kad mieste yra chiromantas, toks ješivos studentas, kuriam žmonės prisegė pravardę Triakis. Jis skaito sapnus kaip laiškus, parašytus gimtąja kalba, o delnų li-

nijos ir ženklai jam yra lyg takai tankiame eglyne. „Nueik pas jį, – patarė man sodininkas, – Triakis paaiškins tavo likimą ir išgydys nuo liūdesio."

Trumpai tariant, Munkė davė man tavo adresą ir nuėjau. Gyvenai pereinamame kieme. Prie vartų buvo kažkokių surūdijusių geležų krautuvėlė, kurios tarpduryje stirksojo dalgis. Namo tinkas nutrupėjęs, juoda sija iš lauko prilaikė atvirus sienos šonkaulius. Reikėjo tapti akrobatu, kad užliptum į tavo palėpę. Mediniai laiptai – be turėklų.

Pamenu tavo kambaryje suskilusį veidrodį su žaliom dėmėm tartum vandens lelijų lapais. Palei veidrodį švilpė samovaras lyg lauke jau būtų šalta, nors vasara dar nesikrovė savo žalių lagaminų. Stalas lūžo nuo knygų paauksuotais odiniais įrišimais. Viena buvo atversta, lotyniška, su piešiniu – žmogaus delnas subraižytas linijomis, tarp jų įrašyti skaičiai. Dėvėjai auksu siuvinėtą peleriną ir raudono aksomo šlikę.

– Tikra tiesa, – kolega pritariamai maktelėjo savo smailiu smakru ir patapšnojo pakaušį tikrindamas, ar nenusmuko jo dabartinė šlikė. – Tikra tiesa, išskyrus vieną smulkmeną: samovaras nešvilpė, buvo šaltas.

– Tegu bus taip, gal tu geriau atsimeni. Bet man rūpi priminti tai, kas svarbiausia: vos pravėriau burną, o tu jau paskelbei žinąs, kad aš vardu Avromas. Tada įdėmiai įsižiūrėjai į mano virpantį dešinį delną ir draugiškai paplojai per petį: nagi, užtenka ir to, kad matei tą šokančią ant adatos šokėją, kam tau ją liesti? Nebūk toks gudrus. Argi gali žmogus paliesti sielą? Tegu ji sau šoka. O tu būk ištikimas ir mylėk tą šokėją, kurios šokį ant adatos turėjai laimės išvysti. Jūs dar ilgai kartu šoksite ir svajosite, ir niekas nepajėgs jūsų išskirti – –

Turiu prisipažinti, kad toks išaiškinimas man pasirodė tamsesnis už patį sapną. Bet tavo asmenybė ir tavo gebėjimas trečiąja akimi prasiskverbti į mano kaktos užkaborius pervėrė ne ką menkiau, nei ta iš širdies išdygusi adata. Tai buvo gydantys nuodai, išdeginę mano liūdesį.

Prieš išeidamas – o nulipti mediniais laiptais į kiemo bedugnę buvo dar pavojingiau, nei kabarotis viršun į palėpę – padėjau ant stalo monetą, kaip po vizito pas gydytoją. Vieną zlotą – tiek teturėjau. Bet tu paėmei ir išmetei ją lauk per išdužusį lango stiklą:

– Tegu sau rieda ir neša laimę...

ה

Dulsvai geltona šviesa, sklindanti pro griuvėsių plyšius, pasisuko įstrižai ir plūstelėjo tartum lietaus šuoras, pakreiptas staigaus vėjo. Jontė, ar tiksliau reb Jom Tovas, kaip pats pageidavo būti vadinamas, pakėlė prie kojų gulėjusią kaulinę lazdelę ir ėmė ja rašyti smėlio spalvos ore. Vieną eilutę šen, kitą ten – lengvai ir gracingai, kaip dirigentas. Tačiau, užuot suskambėjus muzikai, vėl sududeno pažįstamas balsas:

– Tavo moneta riedėjo daugelį metų, per daugelį gatvių, ir, deja, sustojo nelaimingoje vietoje. Mielas kolega, – jis vėl paguldė lazdelę sau prie kojų, – tu papasakojai apie mūsų pirmąjį susitikimą, o dabar aš papasakosiu apie antrąjį.

Jis įvyko kaip tik ten, kur įriedėjusi tavo moneta neteko jėgų ir sustojo. Neišprusėliai vadina tą vietą pragaru. Tai tuščias įmantrus pavadinimas. Kiauras kaip rėtis. Palyginus su mudviejų žemėje išgyventu pragaru, anapusi-

nis pragaras – tikras rojus. Pamenu žmones, puolančius muštis dėl gabalo arklienos, kurią patys vadino „susna“. Pamenu motiną, kuriai iš rankų išplėšė vaiką, o ji taip klykė, kad iš siaubo pražilo medžiai. Pamenu berniuką, kuris savo draugui pasakė: „Gerkim odekoloną, vis tiek iš mūsų padarys tualetinį muilą.“ Pamenu, kaip praeivį pakvietė prisijungti prie minjano, o tas pagrūmojo kumščiu ir suriko: „Patys ir melskitės, Hitleris jūsų Dievo sėbras!“ Pamenu, kaip krikščionys ant miesto skerdyklos pritvirtino iškabą: „Getas.“ Pamenu, kaip Lietuvos Jeruzalės valdytojai žaidė šachmatais, padarytais iš žydų kaulų.

Tačiau kam pasakoti tai, ką prisimenu. Iš tiesų noriu tau pasakyti visai ką kita. Žmogui nedera būti populiariam – nei pragare, nei rojuje. Ožys, einantis bandos priekyje, pirmas prieina ir peilį po kaklu. Pasakyk, kiek žmonių mūsų mieste žinojo apie triakį ješivos studentą? Keliasdešimt, ne daugiau. Tačiau kai septynios senamiesčio gatvelės pavirto septynetu spąstų, buvau priverstas slapstytis, broleli, ne tik nuo žudikų, bet ir nuo savųjų. Mane apipuolė tūkstančiai delnų su prašymais perskaityti, kas juose parašyta. Pamenu vieną įdomų žmogų, vaistininką. Už tai, kad perskaityčiau jo likimą iš delno, norėjo man atsilyginti piliule cianido. „Man nesvarbu, – pasakė, – ar gyvensiu, svarbu, ar išgyvensiu.“ Buvo net vienas berankis, kuris makalavo man prieš akis tuščia rankove.

Daugumos kalinių delnuose pamatydavau geltonas Dovydo žvaigždutes. Karčiai tylėdavau. Nemoku meluoti, tai mano silpnoji pusė. Labai retų kalinių delnuose Dovydo žvaigždutės, priešingai, būdavo mėlynos kaip rugiagėlės. Tiems be baimės pasakydavau tiesą: ne šiaip gyvensit, bet išgyvensit.

Mielas kolega, puikiai žinojau, kad esi toje pačioje vietoje, kur sustojo tavo nuriedėjusi moneta. Iš tolo sekiau tavo žingsnius. Žinojau, kad susitiksim. Taip ir atsitiko: nusileidai į Šiaulių gatvelės 6 namo rūsį užkasti rankraščių, o aš pats ten gulėjau užsikasęs slėptuvėje. Palauk minutėlę, kada tai įvyko?

– Prieš pat Roš Hašaną! – net surikau, ir tuo pat metu man sudiegė paširdžiuose, kodėl to neištariau tyliai.

– Taip, buvo Roš Hašana išvakarės. Tavo atmintis veikia kaip šveicariškas laikrodis, tik būk geras, nerėk, aš ne kurčias, – atsikosėjo reb Jom Tovas. – Taigi suuodėme viens kitą tame rūsyje. Ten ir atšventėme savo antrąjį susitikimą. Padėjau tau iškasti slėptuvę rankraščiams. Jei nori, štai dar viena svarbi detalė: iš atminties skaitei man savo eilėraštį. Kalbi jame apie žvaigždes, kurias žmonių vaikai užgesina žemėje. Dar atsimenu kokias dešimt eilučių. Jei tekstas būtų geriau surimuotas, atsiminčiau daugiau. Tau beskaitant abu girdėjome, kaip virš mūsų šuoliais pralėkė tas, kuris vadinamas Mirties Angelu.

Esu pripratęs, kad smegenyse man kartais čirena visokie keisti paukštukai. Bet to, ką tada sušnekėjai, nebuvau girdėjęs nuo pat gimimo: esą jeigu vienas iš mūsų liks gyvas, tai kitas turės jį pasveikinti iš anapus. Pasakysiu tau paslaptį: niekad gyvenime nepraverkiau tiek, kiek išgirdęs šituos žodžius tamsiame rūsyje. Į tamsą prasmuko vienas šviesos siūlelis. Kol sudarėme sutartį ir patvirtinome ją priesaika, spėjau pastebėti ant tavo delno mėlyną Dovydo žvaigždutę. Man tapo aišku kaip dieną, kuris iš mūsų turės perduoti sveikinimą iš anapus.

Tiesą sakant, turėjau sujaukti abu pasaulius, pasiryžti nežmoniškai rizikai, bet toks jau mano būdas: jei ką nu-

sprendžiu, tai įvykdau džiugiai, iš visos širdies. Tu liudininkas, kad mano sąžinė nuo šiol bus švari.

ו

Staiga reb Jom Tovas pakilo ir įgijo neramaus, pasišiaušusio paukščio išvaizdą. Kaulinė lazdelė pati prišoko prie savo šeimininko. Tas lyg nuėjo, lyg nusklendė oru prie griuvėsių išėjimo. Gęstant geltonai smėlio šviesai, ryškėjo pavargęs, dulkėtas jo veidas. Pro plyšius ir angas į griuvėsių vidų plūdo pilkuma.

– Reb Jom Tovai, – pašokau paskui savo miesto bendrapilietį, – tai trečiasis ir galbūt paskutinis mūsų susitikimas. Nuo ko turi man sveikinimus, nuo ko? Gal matei mano motiną, tėvą, mano sesutę? Duok ženklą, kad tikrai atvykai iš ten.

Jis sustojo pora žingsnių nuo išėjimo, išsitraukė iš užančio ir ištiesė man suvyniotą rankraštį:

– Žinau, kad tau patinka šventraščių ritiniai, senoviniai foliantai ir pergamentai. Atnešiau tau keletą pergamento lapų iš Mesijo dienoraščio. Jie iš ten. Jei sugebėsi perskaityti, atskleisi daug paslapčių. Taip pat ir šokėjos, pasirodžiusios tau ant adatos smaigalio, paslaptį. Neklausk, kokiose olose ir kaip radau šį dienoraštį. Nežinia, ar būčiau galėjęs įvykdyti savo pažadą, jeigu jame nebūtų išpranašauta mirusiųjų prisikėlimo diena. Beje, tavo moneta sustojo nelaimingoje vietoje, bet nukritusi atsivertė laiminga puse.

– Kad tik nepavėluočiau, – ėmė stuksėti šalti plaktukėliai mano smilkiniuose. – Kad tik neprarasčiau šitokio lobio.

Negalėjau susivaldyti ir dar griuvėsiuose pamėginau išvynioti Mesijo dienoraštį. Troškau pažinti gyvenimo ir mirties paslaptis.

Gabalėlis pergamento bevyniojant atplyšo. Raštas, jei gerai supratau, buvo panašus į tą, kuris naudotas Negyvosios jūros ritiniuose. Ar vynioti toliau? Rankraštis galėjo tiesiog sutrupėti man tarp pirštų. Įskaityti ir suprasti raštą buvo labai sunku. Nieko nelieka – reikės kreiptis į kokį archeologą. Bet ar jis patikės mano pasakojimu apie seną priesaiką? Ar patikės, kad rankraštis atneštas iš anapus? Tuo, kaip jis pateko mano nuosavybėn, ir tuo, kas yra jo autorius? O svarbiausia: ar galiu leisti kitam, svetimam žmogui perskaityti paslaptis, kurios patikėtos tik man?

Lauke ir vėl sukosi baltos dulkės, jos leidosi ant šventųjų akmenų trokšdamos įsigerti į jų paviršių. Lyg eidamas, lyg sklęsdamas oru reb Jom Tovas pakilo į rasotą aukštumą priešais griuvėsius. Ir vėl, kaip vakar, nusiėmė savo kepuraitę, panašesnę į paukščių lizdą iš šiaudų ir plunksnų nei į skrybėlę ar šlikę. Pamačiau jo trečiąją akį pakaušyje, pro jos kiaurymę vėl įspindo žvaigždė. Tai buvo Aušrinė.

1970

Pateikiami judaizmo sąvokų, specifinių realijų, minimų istorinių asmenybių, kai kurių vardų semantikos bei vertimo variantų paaiškinimai. Judaizmo sąvokos jidiš kalba tariamos savitai, tačiau jų kilmė daugiausia hebrajiška arba aramėjiška. Šių sąvokų rašyba lietuvių kalba iki šiol nenusistovėjusi. Todėl skliaustuose pateikiamos transkribuotos jidiš, hebrajiškos bei aramėjiškos aiškinamų žodžių formos. Kai sąvoka vertime pavartota kita, įprastesne ar suprantamesne, forma nei originale, nurodoma ir tai, kaip ji pavartota originaliame tekste (santrumpa orig.). Rengiant paaiškinimus bei transkripcijas remtasi šiais šaltiniais: *Encyclopaedia Judaica,* eds. Michael Berenbaum, Fred Skolnik, Detroit: Macmillan Reference USA, 2007, 22 vols.; *Verterbukh fun loshn-koydesh-shtamike verter in yidish,* red. Yitskhok Niborski, Pariz: Medem-bibiliotek, 2012; George Robinson, *Essential Judaism. A Complete Guide to Beliefs, Customs and Rituals,* New York: Pocket Books, 2000; Howard Schwartz, *Tree of Souls. The Mythology of Judaism,* Oxford, New York: Oxford University Press, 2004. Vertingas pastabas vertimui ir paaiškinimams pateikė Sorbonos universiteto doktorantė Akvilė Grigoravičiūtė.

ŽALIASIS AKVARIUMAS

Aramėjiškai (orig. jid. *targem-loshn*) – minima archajiška semitų šeimos kalba, buvusi *lingua franca* Asirijos ir Babilono karalystėse, vartojama Biblijoje ir Talmude, žydų maldose. Aramėjų kalba buvo paplitusi Izraelio žemėse kaip šnekamoji kalba (manoma, kad ja daugiausia kalbėjęs ir Jėzus). Jidiš posakis „kalbėti aramėjiškai" reiškia ir „nesuprantamai", „paukščių kalba".

Chala (jid. *khale,* hebr. *ḥallah*) – balta puri pynutės formos duona, valgoma per šabą ir kitas žydų religines šventes; simbolizuoja dangiškąją maną, atsiųstą izraelitams, kai jie keturiasdešimt metų klajojo dykumoje po išėjimo iš Egipto.

Izraelis Jošua Zingeris (Israel Joshua Singer, 1893–1944) – žymus jidiš romanistas, prieškariu gyvenęs Varšuvoje. Vyresnysis Nobelio premijos laureato Izaoko Baševio Zingerio (Isaac Bashevis Singer) brolis.

VAIKO DELNAI

Korbn-Minche (jid.) – moteriška maldaknygė, į kurią įtrauktos maldos jidiš kalba.

JOBĖ

Sekila (jid. *skile,* hebr. *sekilah*) – mirties bausmė užmėtant akmenimis, Talmude nustatyta už itin sunkius nusikaltimus.

Tefilinas (jid. *tfiln,* hebr. *tefillin*), orig. *shel-rosh* (jid., hebr.) – maža juoda dėžutė, kurią žydai melsdamiesi odinėmis juostomis prisitvirtina prie rankos bei ant kaktos. Tefilinų viduje yra pergamento ritinėliai su Toros citatomis. *Shel-rosh* – ant kaktos dedamas tefilinas.

UŽ AUKSO ŠYDO

Talesas (jid. *tales*, hebr. *tallit*) – žydų maldos drobulė su kutais galuose. Ja apgobiami pečiai ir galva.

SAKUOČIO SKRYNELĖ

Sakuotis – orig. jid. *pimsnholts.* Taip jidiš kalba vadinama nežinomo sakuočio mediena, iš kurios buvo padarytas Nojaus

laivas (Pr 6:14). Hebrajiškai šis medis vadinamas *gofer*, lietuviškame Biblijos vertime – „gofero medis“. Spėjama, kad taip vadintas kiparisas.

Kapinių mauzoliejus (orig. jid. *oyel*, hebr. *ohel*) – statinys žydų kapinėse virš žymaus asmens, religinio autoriteto kapo. Tai nėra krikščionims įprastas kapinių mauzoliejus, o daugiau atminties ženklas (kūnas laidojamas žemėje, ne statinio viduje). Vilniaus žydų kapinėse žymiausias – Vilniaus Gaono mauzoliejus.

BOMKĖ

Blimelė – jid. „gėlelė“.

LAUKINĖS BITĖS MEDUS

Svainiai – orig. jid. *mekhutonim*. Tai įvairūs vyro arba žmonos giminės, vestuvių liudininkai, įskaitant uošvius, šešurus, svainius, dieverius.

Padangtė (orig. jid. *khupe*, hebr. *ḥuppah*) – žydų jungtuvių ceremonijos uždangalas, baldakimas.

CHALEFO DUKRA

Chalefas (jid. *khalef*, hebr. *ḥalaf*) – ritualinis peilis itin aštriais ašmenimis, naudojamas pjauti gyvuliams ir naminiams paukščiams pagal košerinio maisto gamybos taisykles.

Šoichetas (jid. *shoykhet*, hebr. *shoḥet*) – ritualinis skerdikas, atliekantis savo darbą pagal košerinio maisto gamybos taisykles.

Glikelė – jid. „laimelė“.

Purimas (jid., hebr. *Purim*) – linksma ankstyvo pavasario šventė (vasario pabaigoje arba kovą), kurios metu minimas žydų išsigelbėjimas nuo žudynių, rengtų didiko Hamano senovės Persijoje. Šie įvykiai aprašyti biblinėje Esteros knygoje. Purimo metu vyksta karnavalai, komiški vaidinimai.

Homentašai (jid. *homentashn*, „Hamano kišenės") – specialūs trikampiai pyragaičiai, dažniausiai įdaryti aguonomis, valgomi Purimo šventės metu.

Jom Kipuras (jid. *Yom-Kiper*, hebr. *Yom-Kippur*) – „Atpirkimo diena", švenčiausia žydų kalendoriaus diena (rugsėjį arba spalį), kurios metu, kaip tikima, Dievas įvertina ir atleidžia asmenines bei kolektyvines kaltes. Tai itin griežto pasninko ir atgailos diena. Jos išvakarėse atliekamas naminių paukščių aukojimo ritualas (jid. *Kapores*, hebr. *Kaparot*).

Kušas, Kuškė – jid. „bučinys", „bučinukas".

Gutė – jid. „geroji"

Chaja – jidiš kalba vardas skamba taip pat, kaip *khaye* – „žvėris". Iš tiesų Chaja - tai viena iš hebrajiškų Ievos vardo formų.

Klezmeriai – tradiciniai žydų vestuvių ir kitų švenčių muzikantai.

Šapsalas – Seraja Šapšalas (1873–1961), Lietuvos karaimų vyriausiasis dvasininkas ir žymus kultūros veikėjas.

Šavuotas (jid. *Shvues*, hebr. *Shavuot*) – šventė, skirta paminėti dienai, kai Dievas ant Sinajaus kalno žydų tautai suteikė Torą. Švenčiama praėjus septynioms savaitėms po Paschos (gegužės gale ar birželio pradžioje).

Lag Baomeras (jid. *Leg-beoymer, Legboymer*, hebr. *LagBaomer, LagB'omer*) – šventė tarp Paschos ir Šavuoto (balandį arba gegužę), kurios metu linksminamasi, keliamos vestuvės ir deginami dideli laužai. Šventės kilmė aiškinama įvairiai – ji siejama su Bar Kochbos sukilimu prieš romėnus (132–136 po Kr.), su tais laikais ištikusio didelio maro pabaiga, taip pat su didžiojo žydų mistiko Simeono bar Jochajaus mirties diena (II a. po Kr.), kai šis atskleidęs savo mokiniams svarbiausius Kabalos apreiškimus.

Bar micva (jid. *Barmitsve*, hebr. *Bar Mitzvah*) - „įstatymo sūnus", religinė berniuko iniciacijos ceremonija sukakus trylikai metų. Tradicinė dovana šia proga – laikrodėlis.

ĮŽADAI

Talismanas (orig. jid. *kameye,* hebr. *kame'a*) – čia kalbama apie kabalistinį talismaną, kurį sudaro žodžių, raidžių ar ženklų kombinacijos ant popieriaus, pergamento lapelio ar metalo plokštelės, kaip tikima, saugančios nuo nelaimių ir piktųjų dvasių.

JANINA IR BESTIJA

Chalefas – žr. teksto „Chalefo dukra" paaiškinimą.

DUOBKASIŲ STREIKAS

Bar micva – žr. teksto „Chalefo dukra" paaiškinimą.

Gemara (jid. *Gemore,* aram. *Gemara*) – Talmudo komentarų dalis, daugiausia parašyta aramėjiškai; čia – tiesiog Talmudo tomas.

Munkačas – taip jidiš kalba vadinamas Mukačevės miestas Ukrainoje, Užkarpatės regione. Svarbus chasidų religinio judėjimo centras.

Sambatijonas (jid. *Sambatyen,* hebr. *Sambatyon*) – legendinė upė, už kurios buvo ištremtos dešimt prarastųjų Izraelio genčių (1 Met 5:26).

Rabotaj (hebr.) – „mano ponai", pagarbus kreipinys.

Gogas ir Magogas – Biblijoje minimi Izraelio priešai (taip pat šalys ar tautos), su kuriais prasidėsiąs karas pasaulio pabaigoje.

Jaša Heifecas (Jascha Heifetz, 1901–1987) – pasaulinio garso smuikininkas virtuozas. Gimė ir mokėsi Vilniuje.

DVYNUKĖS

Kadišas (jid. *kadesh,* aram. *kaddish*) – viena svarbiausių ir seniausių žydų maldų, kurioje prašoma Dievo karalystės atėjimo. Kalbama per bendrąsias pamaldas, o ypač per laidotuvių

ceremoniją, taip pat gedulo ir mirties metinių metu. Sukalbėti kadišą mirusiems tėvams – sūnaus pareiga.

Antikininas – nuo žodžio *kine* (jid.), „pavydas".

Chaimas Nachmanas Bialikas (Ḥayyim Naḥman Bialik, 1873–1934) – nacionalinis žydų poetas, moderniosios hebrajų poezijos klasikas. Kilęs iš Voluinės. Nuo 1924 m. gyveno Tel Avive. 1931 m. lankėsi Vilniuje ir Kaune.

Pascha (jid. *Peisekh*, hebr. *Pesah*, gr., lot. *Pascha*) – viena svarbiausių judaizmo švenčių (kovo vidurys-balandžio vidurys), kurios metu minimas žydų išėjimas iš Egipto vergijos ir kelionė į Pažadėtąją Žemę. Švenčiama septynias dienas Izraelyje, aštuonias – diasporoje.

PIRMOSIOS MIESTO VESTUVĖS

Roitelė – jid. „raudonoji".

Mezuza (jid. *mezuze*, hebr. *mezuzah*) – „stakta", pergamento ritinėlis su Toros citatomis mediniame ar metaliniame dėkle, kuris pritvirtinamas prie durų staktos žydų namuose.

Ješiva (jid. *yeshive*, hebr. *yeshivah*) – aukštoji judaizmo religinė mokykla.

Forverts (jid.) – *Pirmyn*, žymiausias Amerikos žydų nacionalinis laikraštis jidiš kalba, leidžiamas Niujorke nuo 1897 m. iki šiol.

MESIJO DIENORAŠTIS

Šamiras (jid., hebr. *shamir*) – Talmude minimas mažas, grūdo didumo sutvėrimas (galbūt kirminukas ar paslaptinga medžiaga), turėjęs galią pragręžti kiečiausius akmenis, geležį ir deimantus. Jis padėjęs karaliui Saliamonui pastatyti Jeruzalės Šventyklą.

Ješiva – žr. teksto „Pirmosios vestuvės mieste" komentarą.

Menora (jid. *menoyre*, hebr. *menorah*) – septynšakė žvakidė, naudojama religinėse apeigose, judaizmo simbolis. Jos formą Dievas ant Sinajaus kalno apreiškė Mozei (Iš 25:31-40).

Cadikas (jid. *tzadik*, hebr. *ẓaddik*) – „teisusis“, itin doras ir religingas žmogus.

Jom Tovas (hebr. *Yom Tov*) – tradicinis vardas, reiškiantis „šventė“.

Minjanas (jid. *minyen*, hebr. *minyan*) – dešimties vyrų (vyresnių nei 13 metų) kvorumas, reikalingas pamaldoms sinagogoje ir kitoms religinėms apeigoms atlikti.

Roš Hašana (jid. *Rosh Hashone*, hebr. *Rosh Ha-Shanah*) – „metų galva“, judėjų Naujųjų metų šventė (rugsėjis arba pirmosios spalio dienos). Kaip tikima, tą dieną Dievas sukūrė pirmuosius žmones, Adomą ir Ievą.

Mindaugas Kvietkauskas

AVROMO SUCKEVERIO POETINĖ RIZIKA

– Ženk per žodžius kaip per minų lauką: vienas klaidingas žingsnis, vienas klaidingas judesys, ir visi žodžiai, kuriuos per gyvenimą suvėrei ant savo aortų, išlakstys į šalis kartu su tavim pačiu.

Taip man šnabždėjo mano kūno šešėlis, kai mes abu naktį sėlinome per kruviną minų lauką, akinami reflektorių, primenančių vėjo malūnus, o kiekvienas žingsnis, kurį statydavau už mirtį arba už gyvenimą, stuktelėdavo man į širdį kaip vinis į smuiką.

Tai tik vienas iš daugelio fragmentų šioje Avromo Suckeverio (Avrom Sutzkever, אַבְרהם סוצקעווער,[1] 1913–2010) knygoje, liudijančių, su kokia ieškojimų įtampa ji buvo sukurta. Šis savitas poetinės prozos rinkinys parašytas dviem tarpsniais, su keliolikos metų pertrauka (pirmoji dalis 1953–1954, antroji – 1970–1974), ir buvo išleistas Jeruzalėje 1975-aisiais. Knygoje grįžtama į karo bei pokario laikų patirtis ir būsenas Vilniuje, pokalbiui iškviečiamos mirusiųjų figūros, tikrinamos poezijos galimybės kalbėti apie Holokausto netektis, sprendžiama kalbos ir vaizduotės egzistencinio vaidmens problema. Jau pirmajame tekste, suteikusiame pavadinimą visam rinkiniui, nuskamba poeto prašymas žodžiui: „Leisk pamatyt mirusiuosius!" Knyga baigiama pasakojimu apie dovaną iš anapusinio pasaulio – keletą lapų iš Mesijo dienoraščio, kuriuos poetui perduoda žuvęs Lietuvos Jeruzalės bendrapilietis, po daugiau nei dvidešimties metų aplankęs tikrojoje Jeruzalėje. Ne kartą

[1] Poeto vardo bei pavardės rašyba lotyniškais rašmenimis įvairuoja ir lietuviškuose, ir tarptautiniuose šaltiniuose. Šioje knygoje pasirinkta transkripcija pagal tarptautinius YIVO principus: *Avrom Sutzkever*. Tačiau straipsnyje, rišliame tekste, vartojama lietuviška asmenvardžio adaptacija – *Avromas Suckeveris*, transkribuojant hebrajišką rašmenį ץ kaip „c", o ne kaip „tz".

minimi laiškai, kursuojantys tarp šiapus ir anapus – tokius aramėjiškai rašytus laiškus prieš karą siunčia Dievui bevardis Vilniaus poetas, mesdamas juos į raudoną pašto dėžutę prie Žaliojo tilto („Žaliasis akvariumas"); tokį laišką parašo pasakotojas mirusiai žydų mergaitės gelbėtojai Janinai („Janina ir bestija"). Taigi pagrindinis rašymo tikslas – tarpininkauti, mėginti žodžiais sukurti ryšį tarp dingusio pasaulio, tarp jo žmonių ir šiapusybės. Todėl šie pasakojimai – ne tiek atminties rekonstrukcija, kiek laiko ribų provokavimas. Tad ir patys tekstai - tarpinio žanro. Tai peržengianti aiškias skirtis poetinė proza. Pirmosios dalies kūriniai artimesni *poème en prose*, eilėraščiui proza, prancūzų simbolistų ištobulintai formai; antroji dalis – platesnio siužeto novelės. Vis dėlto, kaip teigia įvado pirmam *Žaliojo akvariumo* leidimui autorė, žymi literatūrologė Ruth Wisse, „ši knyga yra pats tolimiausias Suckeverio poezijos judesys prozos link, tačiau, kaip skaitytojas įsitikins, ji lieka šiapus ribos, poezijos pusėje"[2].

Avromas Suckeveris – vienas didžiausių XX a. žydų modernizmo ir jidiš kalbos poetų, po Antrojo pasaulinio karo sulaukęs pasaulinio pripažinimo. Kartu su Isaacu Basheviu Singeriu ir kitu vilniečiu Chaimu Grade jis laikytas vienu svarbiausiu pretendentų Nobelio premijai už jidiš literatūrą gauti. Be to, Suckeveris laikomas vienu unikaliausių Holokausto literatūros vardų (nei Singeris, nei Gradė jo tiesiogiai neišgyveno). Naujas tokio pripažinimo pavyzdys – 2012 m. JAV išleista fundamentali Davido G. Roskies ir Naomi Diamant Holokausto literatūros istorija. Jos įvade išvardijus žymiausius pasaulyje Holokausto rašytojus, įskaitant Primo Levi, Elie Wieselį, Imre Kertészą, teigiama: „Vienintelis tarp poetų, prozininkų ir Holokausto atminties liudytojų, Avromas Suckeveris lydi mūsų istoriją nuo pradžios iki pabaigos."[3] Taigi Suckeverio kūryba minint jo šimtmetį vertinama kaip viena svarbiausių

[2] Ruth Wisse, „The prose of Abraham Sutzkever", in: Avrom Suckever, *Griner akvarium*, Yerusholaim: Hebreisher universitet in Yerusholaim, 1975, p. V.

[3] David G. Roskies, Naomi Diamant, *Holocaust Literature. A History and Guide*, Waltham: Brandeis University Press, 2012, Kindle edition, loc. 278.

Holokausto literatūros paradigmų. Ir tai tik vienas iš argumentų, kodėl šis autorius turėtų būti itin svarbus šiandieniniams lietuvių skaitytojams ir visiems, kam rūpi istorinė Vilniaus atmintis bei daugiakalbė jo literatūros tradicija.

Kaip žinoma, Theodoras Adorno 1951 m. esė „Kultūros kritika ir visuomenė" yra paskelbęs plačiai nuskambėjusį teiginį: „rašyti eilėraštį po Aušvico yra barbariška" („nach Auschwitz ein Gedicht zu schreiben, ist barbarisch")[4]. Nors ši Adorno mintis parašyta kritikuojant pokario kultūros sudaiktėjimą (*Verdinglichung*) ir mąstant apie tradicinių Europos kultūros formų, taip pat ir tradicinės lyrikos, ištuštėjimą po Aušvico, ji skamba kaip ikonoklastinis draudimas vaizduoti, simboliškai pasakoti, metaforizuoti Holokausto tragediją – ypač be atitinkamo kritinio sąmoningumo lygio. Mano manymu, Suckeverio tekstai – vienas svarbiausių argumentų, kad Adorno iškelta dichotomija tarp poezijos ir kritinio sąmoningumo, itin gili po Aušvico, gali būti įveikta. Paties Adorno teigimu, ją sugebėjo įveikti ir kito didelio Holokaustą išgyvenusio poeto Paulio Celano kūryba. Tačiau Suckeveris ją peržengia kitokiu nei Celanas ir turbūt kitokiu, nei būtų numatęs Adorno, būdu. Anot Adorno, Celano eilėraščiai imituoja kalbą, esančią anapus bejėgio žmogiškojo bylojimo, o jo alogiškos frazės – tai būdas, kuriuo mirusieji šnekasi apie akmenis ir žvaigždes[5]. Straipsnio pradžioje pacituotame fragmente Suckeveris pabrėžia itin įtemptą ir sąmoningą tikro, nemelagingo žodžio rinkimąsi – tartum minų lauke. Kaip Adorno ir Celanas, jis puikiai suvokia kalbinių simuliacijų pavojų. Tačiau tikro žodžio pasirinkimas jam – tai ne kalbėjimas iš nebūties, bebalsio mirusiųjų pasaulio. Tai rizika – žengiant minų lauke, statoma už gyvybę arba už mirtį. Renkantis žodį, toliau dalyvaujama mirties ir gyvybės kovoje. Renkamasi gyvybė. Kaip toks sprendimas subrendo, kaip jis išreikštas Suckeverio *Žaliajame akvariume* ir kituose jo tekstuose?

[4] Theodor W. Adorno, „Kulturkritik und Gesellschaft I", *Gesammelte Schriften*, t. 10.1, hg. von Rolf Tiedemann, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1998, p. 30.

[5] Theodor W. Adorno, *Ästhetische Theorie*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1970, p. 450.

* * *

Suckeveris gimė Smurgainyse (jidiš kalba – *Smargon*, baltarusiškai – *Смаргонь*) – sename tradiciniame Vilniaus krašto miestelyje, buvusioje kunigaikščių Radvilų valdoje, garsėjusiame savo amatais. Beje, tame pačiame miestelyje gimė ir kitas žymus litvakų poetas – Moišė Kulbakas. Avromo motina Reinė kilusi iš žymios Mikališkių rabinų, religinių raštų autorių, giminės, tėvas Hercas – taip pat įgijęs rabino išsilavinimą, puikiai griežęs smuiku ir paveldėjęs iš savo šeimos odadirbystės verslą. 1915 m. rudenį Smurgainys atsidūrė ant rusų ir vokiečių armijų fronto linijos ir buvo kone visiškai sugriauti. Šeima buvo priversta išvykti į Rusijos gilumą ir atsidūrė pietvakarių Sibire, Omsko mieste, kur tėvas sugebėjo atnaujinti savo verslą. Ankstyviausius estetinius įspūdžius Suckeveris visuomet prisiminė patyręs atšiaurioje Sibiro gamtoje, kelionėse su tėvu, tarp klajoklių kirgizų (apie tai kalbama jo ankstyvojoje poemoje „Sibiras" (1936), taip pat ir šio rinkinio tekste „Avikailis"). Deja, ankstyva tėvo mirtis 1920 m. šeimą paliko skurde. Motina su trimis vaikais parvyko į Vilnių ir apsigyveno Šnipiškėse, name greta seno vaismedžių sodo Ukmergės g. 14 (dabar tai – Konstitucijos prospektas, namas neišliko; išsaugotą aprūdijusią gatvės lentelę su jaunystės namų adresu, kaip liudija prof. Davidas Roskies, poetas laikė pasikabinęs ant sienos savo darbo kabinete Tel Avive[6]).

Nors ir sunkiai versdamasi, motina skatino vaikus lavintis. Avromui baigus tradicinę religinę mokyklą, chederį, korepetitoriai padėjo jam pasirengti mokslui dvikalbėje hebrajų-lenkų gimnazijoje. Joje mokėsi tik porą metų (kurį laiką gelbėjo giminaičių iš Amerikos siunčiami pinigai). Vėliau kaip laisvasis klausytojas lankė literatūros paskaitas Vilniaus universitete – čia ypač įsiminė literatūros profesoriaus Manfredo Kridlio, lenkų struktūralizmo pradininko, paskaitos, Romantizmo kursas. Labiausiai paveikė Adomo Mickevičiaus ir Cypriano Kamilio Norwido kūryba, šių autorių skaitymas paliko nemaža pėdsakų Suckeverio tekstuose (stu-

[6] David G. Roskies, *Yiddishlands. A Memoir*, Detroit: Wayne State University Press, 2008, p. 144.

dijos prisimenamos ir Mickevičius cituojamas šios knygos novelėje „Janina ir bestija"). Didžiulę reikšmę turėjo plati, disciplinuota savišvieta – kaip ir kiti neturtingi, bet intelektualūs žydų jaunuoliai, Suckeveris leisdavo ilgas valandas garsiojoje Strašūno bibliotekoje prie Didžiosios Sinagogos. Lavinosi judaikos institute YIVO, lankė jame kursus, vis rimčiau domėdamasis senųjų jidiš raštų kalba, rankraščiais, rinkdamas retus, pamirštus žodžius, versdamas senąją literatūrą. Daug vėliau atsimins: „Aš visada jaučiau troškulį kalbai. Ryte rydavau įvairiausius žodžius, žydų tarmes..."[7]

Tačiau pirmasis susidūrimas su poezija, anot Suckeverio, įvyko žaidžiant futbolą prie Neries. Būdamas keturiolikos, tapo aistringu jaunimo komandos „Ha-Nesher" („Erelis") žaidėju. Žaisdavę lauke prie Šnipiškių pakrantės plytinių. Komandos kapitonas buvęs trejais metais vyresnis Leizeris Volfas, taip pat iš Šnipiškių, su kuriuo labai susidraugavę. Kartą kitas bičiulis Avromui pasakęs, kad Leizeris – poetas. „Kas yra poetas? (*Vos iz a dikhter?*)" – paklausė Avromas, iki tol negirdėjęs tokio žodžio. „Tas, kuris rašo rimais (*A dikhter - der, vos shraybt in gramen*)", - pasigirdo atsakymas. Suckeverio manymu, būtent jo bičiulis Volfas tapęs pačiu gabiausiu, genialiausiu iš visų *Jung Vilne* grupės poetų[8].

Pirmuosius eilėraščius Suckeveris sukūrė hebrajiškai, „aukštojo stiliaus" kalba, kuria mokėsi gimnazijoje, tačiau netrukus perėjo į gyvastingą litvakų jidiš, pasinėręs į šią kalbą ir kultūrą skleidusio jaunimo veiklą. Jaunas poetas tapo draugijos „Bin" („Bitė"), veikusios Vilnijoje 1927–1937 m., nariu. Šią jaunimo organizaciją, remdamiesi skautų pavyzdžiu, buvo sukūrę demokratinių pažiūrų Vilniaus žydų veikėjai – jidišistai ir folkistai, tarp jų – YIVO instituto direktorius, žymusis kalbininkas Maksas Vainraichas (Max Weinreich). Draugija siekė ugdyti jaunų litvakų tautinį ir kultūrinį sąmoningumą, kurio pagrindu regėjo esant gimtąją jidiš kalbą, ryšį su liaudies tradicija ir savuoju kraštu, *Lite*. Todėl pagrindinės veiklos formos – kelionės po Vilniją, stovyklavimas

[7] A. Novershterno filmuotas interviu su A. Suckeveriu, projektas *Dos yidishe vort*, Beth Shalom Aleichem archyvas, Tel Avivas.

[8] *Ibid.*

prie upių ir ežerų, sportas, teatro vaidinimai, dainos, žydų folkloro rinkimas ir intelektualios diskusijos, ugdančios asmenybes. Draugijos vadovui Vainraichui kiekvienas narys turėjo duoti priesaiką „būti amžinai ištikimas pasaulinei jidiš kultūrai". Stovyklaujant prie Žaliųjų ežerų ar kitose pavilnių vietovėse virdavo karštos, principinės diskusijos apie pasaulėžiūrą, tapatybę ir perskaitytas knygas. O tuo pat metu po Vilniją aistringai keliavo, stovyklavo, jos upėse ir ežeruose irklavo kitos panašios, demokratiškos draugijos – Akademinio Vilniaus Bastūnų klubo jaunimas. Tik jis kalbėjo lenkiškai ir diskutavo apie savaip vadinamą istorinį kraštą – *Litwa*. To paties kraštovaizdžio, tos pačios gamtos patirtis buvo labai svarbi ir Bastūnų klubo nariams Česlovui Milošui ar Teodorui Bujnickiui, būsimiesiems *Žagarų* grupės poetams, ir Avromui Suckeveriui bei Leizeriui Volfui – *Jung Vilne* nariams. Po daugelio metų Milošas, pripažinęs, kad tarpukario Vilniaus tautų literatai gyveno gana atskiruose pasauliuose, rašė: „Vis dėlto žydų poetai, kūrę eilėraščius manojo miesto mūruose ir apylinkių miškuose, senatvėje man yra tokie artimi, kaip Vilniaus architektūros detalės, kuriančios magišką šio miesto atmosferą. Manau, kad Suckeverio ir jo kolegų poezijoje išliko tos architektūros įtaka, dviejų mūsų upių almėjimo ir miškų žalumos poveikis. Tai, kas suformuoja jaunystėje, nulemia mūsų kaip poetų likimą, o juk vaikščiojome tomis pačiomis gatvėmis ir tikriausiai ieškojome knygų tuose pačiuose antikvariatuose."[9]

1929 m. susikūrus avangardo grupei *Jung Vilne (Jaunasis Vilnius)*, Volfas, vienas svarbiausių grupės įkūrėjų, pakvietė į ją ir Suckeverį, tuomet tik šešiolikmetį. Deja, šio prisistatymas nepadaręs įspūdžio: atėjęs dar labai jaunas, tylus vaikinas, tyliai perskaitęs savo eiles ir tyliai išėjęs. Vienbalsiai nuspręsta: nepriimti[10]. Į grupę Suckeveris priimtas tik 1934 m., po jo debiuto literatūrinėje spaudoje. Tačiau jo santykis su grupėje dominavusia kairiojo

[9] Czesław Miłosz, „Przedmowa", in: Daniel Kac, *Wilno Jerozolimą było. Rzecz o Abrahamie Sutzkeverze*, Sejny: Pogranicze, 2004, p. 8.

[10] Shloyme Belis, „Bay di onheybn fun Jung Vilne", *Di Goldene Keyt*, 1980, Nr. 101, p. 55.

avangardo kryptimi, raiškos ekspresyvumu, politiniu radikalumu ir kai kurių lyderių (tarkim, Šmerkės Kačerginskio) pogrindine komunistine veikla visuomet liko įtemptas. Grupėje Suckeveris vertintas kritiškai – dėl per didelio individualizmo, estetizmo, polinkio į tikslią neoklasicistinę formą, į kalbos muzikalumą. Tad ir jo debiutinis rinkinys *Eilėraščiai (Lider)* 1937 m. pasirodė ne Vilniuje, *Jung Vilne* knygų serijoje (kaip buvo planuota), o Varšuvoje, žydų PEN klubo leidykloje; dėl tokio Suckeverio žingsnio buvo kilęs konfliktas su grupės nariais[11]. Pasakojama, kad vieno ginčo metu politinis *Jung Vilne* lyderis ir grupės žurnalo redaktorius Kačerginskis metė aštrų kaltinimą: „Suckeveri! Mes gyvenam plieno, o ne krištolo laikais!" (*Sutzkever! Mir lebn in der tzayt fun shtol, un nit krishtol!*). Pats Suckeveris pabrėžia buvęs asmeniškai artimas dviems *Jung Vilne* nariams – Leizeriui Volfui ir Šimšonui Kahanui. Abu – labiausiai artistiški, žaidybiški, teatrališki grupės poetai. Tačiau Chaimas Gradė, pagrindinis kairiojo avangardo poezijos balsas, Suckeveriui niekada nebuvęs pavyzdys[12].

Su avangardiniu, socialinės kritikos ir ekspresyvumo persmelktu grupės stiliumi Suckeverį bene labiausiai siejo katastrofizmo intonacijos – nerimas dėl savosios kartos lemties ir civilizacijos krizės pojūtis. Tokia jausena buvo bendra ir Vilniaus lenkų avangardo grupei *Żagary*, ir tokių Vilniaus lietuvių poetų, kaip Juozas Kėkštas bei Albinas Žukauskas, kūrybai. Sąsajos tarp *Žagarų* ir *Jung Vilne* katastrofizmo (jas yra tyrusi lenkų mokslininkė Joanna Lisek) liudija, kad egzistavo bendra tarpukario Vilniaus poetinio avangardo atmosfera, nors kontaktai tarp skirtingų tautų kūrėjų buvo negausūs[13]. Daugeliui bendra buvo ir tai, kad atsvaros katastrofiškoms vizijoms ieškota gimtajame kraštovaizdyje, iš naujo atveriant gyvybines žemės galias, archajišką mitinę vaizduotę, vitalizmą. *Žagarų* grupėje tokią „pagonišką", panteistinę linkmę stipriai įkūnijo kai kurie Milošo eilėraščiai („jo prisirišimas prie

[11] Joanna Lisek, *Jung Wilne – żydowska grupa artystyczna*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005, p. 127.

[12] A. Novershterno filmuotas interviu su A. Suckeveriu, *op.cit.*

[13] Joanna Lisek, *op.cit.*, p. 195–207.

Lietuvos gamtos turi išlaikęs miškų ir ežerų kulto pradmenį, ir tai nėra vien folkloras"[14]). *Jung Vilne* grupėje tokiu prisirišimu prie Lietuvos peizažo, gyvybinių žemės galių adoravimu, savitu panteizmu išsiskyrė Suckeveris. Tarp visų urbanistinio avangardo ir socialinio maišto vaizdų jo eilėraščius vis labiau užpildė gamtiškoji ekstazė, šaknų savo žemėje pojūtis, skausmingi žmogaus egzistencijos klausimai. Lietuvių skaitytojas negali nepajusti dar vienos paralelės: tuo pat metu labai panašia kryptimi ėjo debiutuojanti žemininkų karta, Vytauto Mačernio bendraamžiai.

Ypač ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, 1937–1939 m., Suckeveris kūrė labai intensyviai, siekdamas „transformuoti jidiš į privačią liturgiją, kuria būtų pagarbinta pati egzistencija"[15]. Nepaliko šio tikslo net tada, kai 1938 m. balandį buvo gatvėje užpultas antisemitiškai nusiteikusių Vilniaus universiteto studentų, kai 1939 m. rugsėjį prasidėjo karas, nešęs masines žydų žudynes. Ne vieno kritiko buvo kaltinamas atotrūkiu nuo tikrovės ir menininko naivumu. Tačiau kūrybos rezultatas įspūdingas – 1940 m. pradžioje, jau lietuvių valdomame Vilniuje, išleistas didelis poezijos rinkinys *Valdiks*. Pavadinimas yra naujadaras, sunkiai išverčiamas – „tai, kas iš miško", „miško knyga", „miškinė". Tituliniame knygos puslapyje įrašytas ir lietuviškas pavadinimas: *Miškas ošia*. O gal tiesiog – *Miške*, kaip M. K. Čiurlionio simfoninė poema. Suckeverio lyrinis „aš", miško žmogus, knygoje tarsi veda skaitytoją gamtos ir žodžio misterijų, metamorfozių takais, su didelio laukiančio Būties stebuklo nuojauta. Anot vieno žymiausių šiuolaikinių judaikos autoritetų, Sorbonos universiteto profesoriaus Icchoko Niborskio, net jei Suckeveris būtų žuvęs karo metais, ši jo knyga būtų pripažinta kaip viena didžiausių žydų poezijos viršūnių[16]. 1940-ųjų pra-

[14] Krysztof Zajas, „Miłoszas ir pagonybė", in: *Czesławo Miłoszo kūryba: Modernioji LDK tradicijų tąsa*, sud. M. Kvietkauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 240.

[15] Justin Daniel Cammy, „Abraham Sutzkever", in: *Dictionary in Literary Biography. Volume 333: Writers in Yiddish*, ed. by Joseph Sherman, Farmington Hill: Thomson Gale, 2007, p. 307.

[16] Yitskhok Niborski, „Avrom Sutzkever – der lebediker poet", *Yerusholaimer almanakh*, Yerusholaim, Nr. 29, 2012, p. 16.

džioje, ties pačiu tragedijos slenksčiu, Vilniuje susitelkė ypatingi trijų tautų poetiniai talentai: čia buvo ir Milošas, ir Bujnickis, ir Mačernis, ir Alfonsas Nyka-Niliūnas, ir Suckeveris... Tokios santalkos iki tol niekada nebuvo ir po to niekada nebebus. Ar būta kontaktų, tarpusavio atpažinimo? Laikas teko be galo trumpas, o vis dėlto nesinori patikėti, kad šie žmonės, lietuvių, lenkų ir žydų žemininkai, tiktai prasilenkė. Suckeverio poetinis *credo* būtų artimas jiems visiems:

Libshaft tzu der erd

Du gey mit mir nit in keyn sterdish,
Kh'hob lib di erd vi himl, - merer!
Un vos mer himl, vert mir klerer,
Az ikh bin erd, az ikh bin erdish.[17]

Meilė žemei

Tu ginčo nepradėk su manimi,
Kaip dangų myliu žemę – net labiau!
Nes kuo daugiau dangaus, tuo man aiškiau
Kad žemiškas, kad žemė aš esmi.

Rinkinyje *Valdiks* išryškėjo savitas Suckeverio eilėraščio modelis – preciziška, bet kartu išradinga neoklasicistinė forma, atidumas metrui, rimui, frazės skambesiui; ryšys su gamta ir žeme kaip pirminiu grožio šaltiniu ir egzistenciškai svarbiausios, nors skausmingos, patirties pasauliu; modernistinis eksperimentavimas žodžiu, itin originalių metaforų, neologizmų kūrimas, archajiškų kalbos klodų žadinimas; poetinio žodžio kaip metafizinio stebuklo suvokimas; kitokios realybės – mito, sapno, vizijos – properšos. Įvairiai bandyta aiškinti Suckeveriui būdingą žodžio, gamtos ir kitokios, fantastiškos ar mitinės, tikrovės ryšį. Pagrįsta sąsaja su 1924-aisiais Paryžiuje užgimusio siurrealizmo

[17] Avrom Sutzkever, *Valdiks*, Vilne: Yidisher literatn-farayn un PEN-klub in Vilne, 1940, p. 21.

menu, juolab, kad Suckeveris nuolat domėjosi moderniąja daile, bendravo su Vakaruose studijavusiais Vilniaus ir Varšuvos žydų dailininkais, taip pat ir su Marcu Chagallu, kai šis 1935 m. rugpjūtį lankėsi Vilniuje (Suckeverio ir Chagallo pažintis ypač sustiprėjo po karo, virto draugyste, kūrybiniu dialogu[18]). Tačiau, kaip ir Chagallo atveju, Suckeverio vaizduotės negalima tapatinti tik su kuria nors modernizmo kryptimi, ji turi ryškų žydiškosios tradicijos, misticizmo, litvakų religinio ir folklorinio pasaulėvaizdžio atspalvį. Savita, Kabalos įvaizdžius primenanti yra pati poetinio žodžio samprata. Analizuodamas žodžio ir tikrovės santykį rinkinyje *Valdiks,* Niborskis teigia: „Poetinis žodis jokiu būdu neatlieka tik paprasto tarpininko vaidmens. Kur kas daugiau. Jis yra ir jaunikis, ir jaunoji – jis yra visos vestuvės."[19] Taigi Suckeverio lyrikoje susijungė judaizmo tradicijos, prieraišumas gimtajai žemei su jos galiomis bei mitais, tiksli forma, originali metafora, avangardo ir siurrealizmo kontekstai. Dar paminėkime kitų moderniosios litvakų poezijos klasikų, taip pat meilę žemei išpažinusių vitalistų – Leibo Naiduso ir Moišės Kulbako – paveldą. Galima teigti, kad jau 1940-aisiais Suckeverio kūryboje pasirodė unikali šių pradmenų sintezė.

* * *

Lemties paradoksas: būtent šiam poetui vitalistui teko tragiška dalia pergyventi Lietuvos Jeruzalės bendruomenės žūtį Holokausto metais, perteikti šios bendrijos tragediją savo tekstais ir nešioti jos veidus savo atmintyje. Taip pat ir savo motinos žūtį Paneriuose bei ką tik gimusio kūdikio nužudymą Vilniaus geto ligoninėje.

1941 m. birželį įsiveržus naciams, poetas su žmona Freidke bandė bėgti į Rusiją, bet siena jau buvo užkirsta. Tad grįžo į Vilnių. Pirmas žydų gaudynių savaites Suckeveris slėpėsi kamine ir mažoje slėptuvėje po skardiniu stogu savo motinos namuose Ukmergės gatvėje; ir tomis sąlygomis, pragręžęs stoge mažą skylutę, kad kristų spindulys, rašė – taip gimė eilėraščių ciklas „Veidai pelkėse".

[18] Daniel Kac, *op.cit.*, p. 257–276.
[19] Yitskhok Niborski, *op.cit.*, p. 18.

Pilnas jo rankraštis, išslapstytas gete, buvo surastas tik 1990 m. Lietuvos valstybiniame archyve. 1993-aisiais poetas Alfonsas Bukontas paskelbė šio ciklo vertimą[20]. 1941 m. rugsėjį Suckeveris buvo sugautas nacių, pasityčiojimui išrengtas nuogas ir priverstas šokti kartu su senu rabinu ir berniuku aplink laužą, kuriame buvo deginami Toros ritiniai, tačiau per stebuklą paliktas gyvas. Kurį laiką slapstėsi Saltoniškėse, vieną pavojingą naktį pragulėjo karste Judenrato kieme Strašūno (dab. Žemaitijos) gatvėje (taip sukurtas eilėraštis „Guliu karste"). Dar kartą buvo sugautas ir nuvestas sušaudyti ant Šeškinės kalno, ir dar kartą paliktas gyvas (žydšaudžiai tik pasityčiojo). Galiausiai nuvarytas į getą. 1941 m. spalio naktį ištrūko iš geto, vejamas šunų slėpėsi Vingio parke, prašvitus tiltu perėjo į Žvėryną, kur pasibeldė į pirmas pasitaikiusias duris Jogailos gatvėje. Jas atidariusi sena moteris Janova Bartoševič paslėpė Suckeverį bulvių rūsyje, kelis mėnesius saugojo ir maitino. Vis dėlto, kai slapstomą žmogų pastebėjo kaimynai, 1942 m. pradžioje Suckeveris nusprendė grįžti į getą. Čia jau rengėsi gimdyti jo žmona. Tačiau kūdikio, gimusio geto ligoninėje (Ligoninės g.), nepavyko išgelbėti – iš karto po gimimo pagal nacių nurodymą jis buvo nunuodytas. Netrukus Paneriuose buvo sušaudyta ir poeto motina (jos batelius jis atpažino vežime su nužudytųjų avalyne).

1942-aisiais Suckeveris įsijungė į pogrindinę geto partizanų organizacijos veiklą, buvo vienas svarbiausių vadinamosios „popieriaus brigados" *(di papir-brigade)*, gelbėjusios ir slėpusios vertingas žydų knygas, rankraščius ir meno kūrinius, aktyvistų. Bendradarbiavo su lietuvių pagalbininkais – Ona Šimaite ir poetu Kaziu Boruta. Dalyvavo kultūrinėje, dvasinio pasipriešinimo veikloje – buvo geto rašytojų ir menininkų draugijos narys, rūpinosi paskaitų, literatūros vakarų, teatro vaidinimų organizavimu. 1943 m. rugsėjo 12 d., artėjant geto likvidacijai, kartu su partizanų grupe Suckeveris ir jo žmona požeminiais kanalizacijos tuneliais pabėgo iš geto, Markučiuose ties Aleksandro Puškino muziejumi susitiko su ryšininke. Po ilgo žygio pasiekę Naručio ežerą prisi-

[20] Abramas Suckeveris, „Veidai pelkėse", vertė Alfonsas Bukontas, *Šiaurės Atėnai*, 1993 06 25, p. 4.

jungė prie tose apylinkėse veikusio žydų partizanų būrio *Nekome* („Kerštas"), kuriam vadovavo kitas iš Vilniaus geto ištrūkęs poetas ir partizanų lyderis Aba Kovneris. Čia Suckeveris praleido be galo sunkų rudenį ir žiemą – slapstytasi girių žeminėse ir pelkėse, vyko įtemptos kovos ir diversijos. Sovietinių partizanų santykiai su išsigelbėjusiais iš getų sąjungininkais žydais buvo įtempti – trukdyta jiems ginkluotis, siekta jų atskirus būrius panaikinti, įtraukti į savo formacijas, beginklius ir „netinkamus" išvaryti, vyravo antisemitinės nuotaikos. Galiausiai sovietinių partizanų brigados vado Fiodoro Markovo įsakymu žydų būrys *Nekome* buvo panaikintas, dalis jo partizanų nuginkluota ir, artėjant didžiuliam nacių antpuoliui, palikta mirčiai. 1943 m. spalį, po ilgų klaidžiojimų ir susišaudymų Rūdninkų girioje ir pelkėse, išsigelbėjo tik menkos žydų partizanų grupelės. Tačiau jos toliau kentėjo nuo žiauraus antisemitinio elgesio sovietinių partizanų daliniuose[21]. Nuo sunkiai nuspėjamo likimo Suckeverį ir jo žmoną 1944 m. kovą išgelbėjo iš Maskvos atsiųstas lėktuvas, nusileidęs ant Naručio ežero ledo. Sovietų valdžiai Suckeveris pasirodė reikalingas kaip žymus rašytojas, galintis paliudyti nacių nusikaltimus, o jo atskraidinimu rūpinosi LTSR vadovas Justas Paleckis. 1944 m. balandį Suckeveris kaip simbolinė figūra dalyvavo Maskvoje vykusio Žydų antifašistinio komiteto suvažiavime, straipsnį „Žmogaus triumfas" apie jį paskelbė Ilja Erenburgas, o eilėraščiais susižavėjo Borisas Pasternakas[22]. Suckeveris išsyk ėmėsi rašyti memuarus *Vilner geto* (*Vilniaus getas*) – pirmąją atsiminimų apie šį getą knygą. Tačiau ji 1946 m. buvo išleista Maskvoje kupiūruota ir suredaguota pagal sovietinius reikalavimus, pavadinimu *Fun Vilner geto* (*Iš Vilniaus geto*). Perdavus rankraštį į Vakarus, Paryžiuje tais pačiais metais pasirodė autentiška knyga pavadinimu *Vilner geto*[23].

[21] Ружка Корчак, *Пламя под пеплом*, Иерусалим: Библиотека „Алия", 1977, p. 280–290.

[22] Daniel Kac, *op.cit.*, p. 173–184.

[23] Lietuviškas leidimas: Abraomas Suckeveris, *Iš Vilniaus geto*, vertė V. Guoga, A. Guoga, A. Baranauskienė, Vilnius: Tarptautinių kultūros programų centras, 2011. Deja, kaip jau matyti iš pavadinimo, knyga versta iš rusiškojo leidimo ir iš rusų kalbos.

Raudonajai Armijai užėmus Vilnių, jau 1944 m. liepą Suckeveris sugrįžo į miestą, kad kartu su buvusiais geto partizanais Aba Kovneriu ir Šmerke Kačerginskiu surastų „popieriaus brigados" paslėptas kultūros vertybes. Jie vylėsi čia atkurti žydų bendrijos gyvenimą. Suckeveris tapo pirmuoju 1944 m. Vilniuje įsteigto Žydų muziejaus direktoriumi, kurį laiką buvo LTSR Rašytojų sąjungos narys. Tačiau greitai paaiškėjo, kad kurtis žydų kultūros institucijoms, kaupti išdraskytus archyvus, dokumentuoti ir įamžinti Holokausto atmintį stalinistinė valdžia neleis (Žydų muziejus 1949-aisiais buvo uždarytas). 1946 m. vasarį Suckeveris buvo iškviestas liudyti į tarptautinį Niurnbergo tribunolą, ten pateikė pagrindinį liudijimą apie Vilniaus žydų žudynes. Iškart po to kaip buvęs Lenkijos pilietis pasinaudojo repatriacijos teise ir kartu su žmona apsigyveno Lodzėje, bet jau 1947 m. pradžioje išvyko į Vakarus, į Paryžių. Galiausiai 1947 m. rugsėjį nelegalių imigrantų laivu atplaukė į Palestiną, kurioje steigėsi Izraelio valstybė.

Išskirtinė Suckeverio kūrybos dalis – eilėraščiai, parašyti karo metų Vilniuje, kalint gete, partizanaujant giriose ir po karo sugrįžus į Lietuvos Jeruzalės griuvėsius. Būdamas pačiame katastrofos centre, patirdamas artimųjų žūtį ir ne kartą pats atsidūręs ant prarajos krašto, poetas nenustojo intensyviai kūręs. Kaip liudijama *Žaliajame akvariume*, gete jį lydėjo įsitikinimas, kone mistinė nuojauta, kad galimybė išlikti gyvam tiesiogiai priklauso nuo to, ar teberašo. Ir net dar daugiau – nuo to, ar sugeba nebūties akivaizdoje kurti tikrą poeziją („Moteris su šiaudine panama"). Pasaulio poezijoje sunku būtų rasti daug atitikmenų – panašiose tiesioginėse situacijose gimusių kūrinių; artimiausias čia būtų Paulio Celano poezijos fenomenas. Vis dėlto žymiausi Holokausto literatūros kūriniai, neskaitant dienoraščių, taip pat ir garsioji Celano „Mirties fuga" (*Todesfuge*), parašyti jau *post factum*, po išlaisvinimo arba jau visiškai kitoje erdvėje ir laike. Jie remiasi patirties rekonstrukcija, atminties vaizdais, traumos ribų įveikimu. Tuo tarpu Suckeverio eilėraščiai gimė iš karto, pačiame pragaro dugne. Gete buvo parašyti ne tik eilėraščiai, bet ir dvi didelės apimties Suckeverio poemos – „Vaikas kape" („Dos keyver-kind"),

sukurta 1942 m. balandį ir gavusi pirmąją geto literatūros konkurso premiją, bei „Kol nidre", sukurta 1943 m. vasarį. Tokiomis kraštutinėmis aplinkybėmis gimę tekstai stebina keliais požiūriais – dėl preciziškos formos, dėl originalių, sąmonę perveriančių metaforų, dėl sutelkto liudijimo krūvio. Kitaip tariant – dėl tokiomis sąlygomis beveik neįtikėtinos estetikos ir patirties koncentracijos.

Kokiu būdu prieškarinė Suckeverio lyrika, pilna subtilios gamtojautos ir žodžio mistikos, sugebėjo pavirsti tokiu stipriu liudijimo aktu? Kaip teigia Davidas Roskies, šio poeto santykis su Holokausto tikrove nebuvo vienodas, jis kito pačiame gete, perėjo tam tikrus etapus: „trys gilūs jo atsako į katastrofą pokyčiai: nuo romantinio patoso iki skausmingos išpažinties; nuo asmeniško skausmo iki viešo bylojimo; nuo epinio teigimo atgal prie asmeniškos, metafizinės bendrystės su mirusiaisiais."[24] Taigi tai buvo komplikuotas kelias. Esama garsių Suckeverio eilėraščių, priklausančių tarsi skirtingiems poliams: yra neoromantinių, išpažinties ar baladės pobūdžio tekstų (žymioji geto daina „Unter dayne vayse shtern" – „Po tavom baltom žvaigždėm"); yra epinių tekstų, formuojančių nacionalinę atmintį ir skelbiančių rezistencinę kovą, iškeliančių Biblijos archetipus, išryškinančių herojinius gestus ir kolektyvinius simbolius (pvz., eilėraštis „Di blayene platn fun Roms drukeray" – „Švino plokštės iš Romų spaustuvės" arba poema „Kol Nidre"). Vis dėlto tarp jų išsiskiria tam tikras branduolys tokių eilėraščių, kuriuos Roskies vadina paradokso tekstais – juose Suckeveris susieja mirtį ir grožį, destrukciją ir kūrybą, nebūtį ir vitalizmą, kalba apie keistą priešingybių metamorfozę. Šios sąsajos išreiškiamos netikėtomis, netgi šokiruojančiomis metaforomis. Toji paradokso poetika – tai ir *Žaliojo akvariumo* ištakos. Vienas tokių pavyzdžių – sukrečiantis eilėraštis „Vaikui" („Tzum kind"), skirtas geto ligoninėje nunuodytam ką tik gimusiam kūdikiui, kuris prasideda nuo išpažinties:

[24] David G. Roskies, *Against the Apocalypse. Responses to Catastrophe in Modern Jewish Culture*, Syracuse University Press, 1999, p. 229.

Tzi fun hunger,
tzi fun groyser libshaft, -
nor an eydes iz derbay dayn mame:
ikh hob gevolt dikh aynshlingen, mayn kind,
baym filn vi dayn gufl kilt zikh op
in mayne finger,
glaykh ikh volt in zey gedrikt
a vareme gloz tey
filndik dem ibergang tzu kaltkeyt.[25]

Galbūt iš alkio,
o galbūt iš meilės, –
tiktai mama tegali tai paliudyti:
tave praryt norėjau, mano vaike,
kai pajutau, kaip šąla tavo kūnas
mano delnuose,
lyg būčiau juose spaudęs
šiltos arbatos stiklą,
jausdamas jį vėstant.[26]

Siaubas dėl mirštančio ant rankų kūdikio, noras išsaugoti jo gyvybę susilieja su kitu kraštutiniu potyriu – bado jausmu gete, kuris stumia žmogaus psichiką prie nužmogėjimo ribos (tai pripažįstama). Bet kartu suvokiame, kad noras praryti ką tik gimusį kūdikį įkūnija kitą logiką – ritualo, metafizinio veiksmo logiką, siekį pratęsti gyvybę, įveikiant mirtį. Šokiruojančio Suckeverio paradokso centre pasirodo mitinis branduolys. Ritualas ekstremalus todėl, kad itin ekstremali pati mirties situacija, tačiau net ir joje kalbama apie geismą, mirštančio kūdikio grožį, būtinybę tęsti gyvenimo ratą. Centre – vėstančios arbatos stiklo vaizdinys. Kūnas pasirodo kaip skaidri ir tuščia forma, kurią palieka gyvybės

[25] Avrom Sutzkever, *Poetishe verk*, t. 1, Tel Aviv: Yubl-komitet, 1963, p. 278.
[26] Šio ir kitų toliau cituojamų Suckeverio eilėraščių vertimai paskelbti: Avromas Suckeveris, „Eilėraščiai", vertė M. Kvietkauskas, *Poezijos pavasaris 2013*, Vilnius: Rašytojų sąjungos fondas, 2013, p. 141–148.

šiluma. Bet tikima, kad ji ir vėl gali pripildyti formas. Sukrečiantis eilėraštis pasibaigia gyvybės tąsos ritualu – kūdikio kūnas atiduodamas sniegui (jame išliks kaip gryna forma) ir po juo glūdinčioms gamtos gyvybinėms galioms: „ir tu nugrimsi/ lyg atšvaitas saulėlydžio/ į sniego tylias gelmes/ ir perduosi pasveikinimą nuo manęs/ sušalusioms žolėms – – –"(„un vest zinken/ vi a shpliter zunfargang/ in zayne shtile tifn/ un opgebn a grus fun mir/ di ayngefrirte grezlekh - - -").

Atkaklus eilėraščių rašymas gete, kraštutinėmis aplinkybėmis, kelia klausimą dėl paties poeto identifikacijos – ar jis save suvokia kaip konkrečios patirties dokumentuotoją, ar kaip bendruomenės dvasinį vedlį, ar kaip moralinį kaltintoją, ar kaip modernų menininką, bandantį bet kokia kaina įgyti estetinę distanciją. Atrodo, kad Suckeveriui netinka nė viena iš šių identifikacijų arba paradoksaliu būdu tinka visos iš jų, nes kalbančiojo atskaitos taškas čia iš esmės kitoks, kitokia pati subjekto pozicija. Manau, kad ji pasirodo viename anksčiausių gete parašytų paradokso poetikos tekstų. Tai eilėraštis „Ikh lig in an orn" („Guliu karste"), sukurtas iš tikrųjų gulint karste kaip slėptuvėje nuo žydų gaudynių, atsidūrus tarpinėje sferoje tarp gyvybės ir mirties. Jo pradžia:

Ikh lig in an orn
vi in hiltzerne kleyder
ikh lig.
Zol zayn, s'iz a shifl
Af shturmishe khvalies,
zol zayn, s'iz a vig.[27]

Guliu aš karste
lyg mediniam drabužy,
guliu.
Tebūna jis luotu
linguojamu ūžesio,
tebūna lopšiu.

[27] Avrom Sutzkever, *Poetishe verk*, p. 249.

Karstas, kuriame turėtų įvykti sielos atsiskyrimas nuo šiapusinės tikrovės, pasitraukimas nuo žmogiškojo pasaulio, tampa nauju gyvenimo pavidalu, nauju kūno drabužiu, laivu nesibaigiančiai kelionei, galiausiai – naujos gyvybės indu, lopšiu. Ties mirties riba pasitinka ne absoliuti tyla ir ramybė, bet išgirstamas kito atsakas – iš anapus atsiliepia kitas balsas, žvilgsnis, pajuntamas netgi kūniškas artumas, kito alsavimas:

Un do,
vu es hobn zikh gufn
gesheydt mit der tzayt,
ruf ikh dir, shvester,
un du herst mayn rufn
in vayt.

Vos tut zikh in orn a tzapl
a layb umgerikht?
Du kumst.
Ikh derken dayn shvartzapl,
dayn otem,
dayn likht.[28]

Iš čia,
kur atsiskiria kūnai
nuo savojo laiko,
šaukiu aš tave, seserie,
ir balsas atstumą
įveikia.

Kodėl netikėtai karste
krūpteli kūnas?
Tai tu su manim visa.
Tavo juodas vyzdys.
Tavo alsavimas.
Tavo šviesa.

[28] *Ibid.*, p. 249.

Kas toji iš anapus pasitinkanti Sesuo – mįslė; galbūt tai užuomina apie anksti vaikystėje mirusią seserį Etelę, o galbūt susitikimas su archetipine Anima, dvasine dvyne. Kaip bebūtų, eilėraštyje įvyksta absoliutus paradoksas – susitikimas su kitu kūnu (net jeigu tai tik dvasinis kūnas) ir erotinis artumas karste, kur jokio eroso, atrodytų, negali net būti. Kaip tik iš šito buvimo kartu su kitu mirtyje, iš mirties situaciją transformuojančio eroso ir gyvybės principo ir kyla poetinė kalba. Eilėraštis baigiasi pripažįstant jos galimybę net ir mirties pasaulyje: „O šiandieną karste/ lyg mediniam drabužy/ žodis giedantis slepias“ („Un itzt in an orn/ Vi in hiltzerne kleyder/ Zingt altz nokh mayn vort“). Taigi poetinis subjektas kalba kaip tarpininkas, esantis kartu su einančiais į mirtį ir mirusiais ir kartu su jais ieškantis būdo, kaip įveikti mirties ir gyvybės ribą, kaip išlaikyti žmogiškąjį tapatumą net žengiant į nebūtį. Kaip tik todėl jo kalba tampa ne tik dokumentiniu tikrovės liudijimu, ne tik kolektyvine retorika, bet ir intensyviu poetiniu veiksmu, siekiant įveikti būties priešybes. Kaip tik todėl Suckeverio kalba siekia remtis mito ir misterijos modeliais, leidžiasi į simbolių ir archetipų klodus. Taip kalba išlaiko atnaujinančias pasaulį erotines galias, išlieka kaip erosas net ir mirtyje.

Taigi ankstyvasis Suckeverio poezijos vitalizmas gete nenutrūko, o transformavosi į gilų egzistencinį atsaką, priešinantis masinei mirčiai, visiškam sunaikinimui. Viename įspūdingiausių geto eilėraščių „Kviečių grūdai“ („Kerndlekh veytz“, 1943 m. kovas) žydiški žodžiai, rankraščiai ir senos knygos, slapstomos „popieriaus brigados“, palyginami su grūdais: jie išbarstomi senamiesčio labirintuose, užkasami kiemų ir rūsių slėptuvėse tartum sėklos, kurios kada nors išdygs ir vėl sužaliuos. Žodis tiesiogiai dalyvauja gyvybės ir mirties, kartų tąsos paslaptyje. Suckeveris geto poezijoje nuosekliai plėtojo šį gyvybės sugrįžimo iš mirties, metamorfozės mitą, reikšdamas jį žodžio metamorfozėmis ir paradoksais. Todėl jo poetinis atsakas buvo ne tik gedulas, ne tik moralinis įsipareigojimas liudyti kančią, ne tik kovos retorika, bet ir žūstančiųjų gyvybingumo, meilės, vidinės šviesos paliudijimas. Siekis, kad klaikstantis ir trūkinėjantis žodis vis dėlto pajėgtų tai

atlikti. Be abejo, kartais visa tai gali skambėti kaip provokacija, gal net šventvagystė. Koks gali būti vitalizmas, stovint ant masinės kapavietės krašto?

Mano manymu, šį pasirinkimą paaiškina vėlesnis, *Žaliajam akvariumui* priklausantis Suckeverio eilėraštis proza „Tarp dviejų kaminų" („Tzvishn tzvey koymens"), vienas trumpiausių ir turbūt gražiausių visame rinkinyje. Jame vaizduojamas dviejų mylimųjų, besislepiančių tuščių namų kaminuose mirusioje Vilniaus gatvėje pokalbis naktį, išlindus iš savo slėptuvių. Kaip bebūtų keista, pokalbis virsta kone anekdotine pavydo scena: vaikinas Calkė bando iškvosti savo merginą Šeindelę, kam ji nusišypsojo mylinčia šypsena, kai stovėjo prie masinio kapo duobės Paneriuose. Mergina jau sutinka atsakyti: „ – Ai, Calke, pavyduliaut kamine... Gerai, aš tau pasakysiu, tai buvo – –" („ – Ay, Tzalke, zayn eyferzikhtik in a koymen... Gut, kh'vel dir zogn, s'iz geven - -"). Pokalbį staiga nutraukia gatve praeinantys kareiviai.

Nesvarbu, į ką buvo nukreipta mylinti Šeindelės šypsena, į kokį veidą šiapus ar anapus – vis dėlto ji buvo, ir tai – ne atbukusios, bejėgės aukos, o absoliučiai sąmoningo žmogaus, patvirtinančio gyvenimo ir eroso begalybę, šypsena. Kaip tik tos neįmanomos šypsenos prie Panerių duobės paliudijimas leidžia rašyti apie žuvusiuosius ne fakto ir ne abstrakčios retorikos, ne siaubo ir ne ciniško mirties eksponavimo, o tikros poezijos kalba. Tuomet jų mirę kūnai – ne objektai ar abjektai (*abjects*, anot Julios Kristevos), o amžinai besitęsiančios gyvybės laidininkai.

* * *

Apsigyvenęs Izraelyje, Tel Avive, Suckeveris siekė čia sukurti jidiš literatūros centrą. 1949 m. įsteigė ir ilgus metus redagavo žurnalą *Di goldene keyt*, kuris beveik pusę amžiaus buvo pagrindinis, prestižiškiausias jidiš literatūros leidinys pasaulyje. 1948-aisiais Tel Avive išleista didelė epinė Suckeverio poema *Geheymshtot* (*Slaptas miestas*) apie Vilniaus geto partizanų pasipriešinimą ir slapstymąsi miesto požemiuose. Viena po kitos ėjo poezijos knygos (iš viso po karo – net aštuoniolika rinkinių). Juose ryškus sie-

kis sugerti naują Izraelio kraštovaizdį ir sulydyti jį su ankstesne *Litės* kraštovaizdžių patirtimi, rasti nacionalinio atgimimo, ankstesniųjų tradicijų ir katastrofos atminties sintezę. Kaip visuomet – tiksli forma ir metaforos, vaizdo, sąskambio originalumas. Tai buvo ir jidiš kalbos pozicijų, savitos Vidurio Europos žydų tapatybės gynyba, kai oficialus Izraelio valstybės požiūris į šią kalbą ir kultūrą buvo labai nepalankus. Taip pat ir poezijos metafizinės reikšmės gynyba pragmatiškoje tikrovėje. Nepaisant vis aiškesnio jidiš saulėlydžio (pagrindinė šios kalbos bendruomenė buvo sunaikinta Holokausto metais) Suckeveris atkakliai rašė tik ja ir pasiekė tarptautinio pripažinimo kaip vienas didžiausių žydų poetų, kaip simbolinė literatūros figūra. Gausėjo vertimai į didžiąsias pasaulio kalbas, ryšiai su garsiais rašytojais ir menininkais. Tarp jų – pažintis ir korespondencija su Česlovu Milošu, užsimezgusi 1979-aisiais. 1963 m. Tel Avive išleistas stambus Suckeverio poezijos raštų dvitomis (*Poetishe verk*). 1985 m. buvo apdovanotas nacionaline Izraelio literatūros premija. 2008-aisiais – ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi.

Žaliasis akvariumas – tai ypatingas žvilgsnis į savo atminties klodus. Tekstai pradėti rašyti 1953-aisiais, jau tvirtai įleidus šaknis kitame krašte ir praėjus dešimtmečiui nuo Vilniaus geto sunaikinimo. Bet jau pirmajame tekste regime, kaip šiapusinė tikrovė staiga plyšta, o grynojo tobulumo siekiantys žodžiai pasirodo tušti ir nebepriklausantys nuo paties autoriaus. Tačiau su jais atsisveikinus atsiveria požeminis mirusiųjų pasaulis, kupinas veidų. Jis ne tamsus ir niūrus, bet žalias tarsi giria ar žemės esencija, pilnas žalių vandenų. Virš mirusiųjų krašto teka žmogaus pavidalo saulė – mistinės žmogaus ir pasaulio vienovės vaizdinys. Atrodo, tartum sugrįžtų prieškarinės Suckeverio poezijos panteizmas. Mirusieji pamatomi žemės įsčiose, lyg didžiuliame pelkės akivare, iš kurio gali vėl prasidėti naujos gyvybės formos. Tačiau tarp pirmykščių vandenų ir subjekto – šaltas stiklas, lyg ritualinis peilis, atskiriantis sferas. Tai – nebe Žalieji ežerai, ne Vilijos vandenys, ne kartą minimi šioje knygoje. Tai – praeities akvariumas, kuris dūžta, kai nori į jį pasinerti ir dar kartą pajusti kitą, mylimą

kūną. Ši riba ir ieškojimas būdo, kaip ją įveikti, sukuria Suckeverio poetinės prozos įtampą. Joje susijungia patirties liudijimas ir vizija, tikra ir onirinė erdvė, pokalbiai su šiapusiniais ir anapusiniais asmenimis. Ar tai siurrealizmo, ar magiškojo realizmo, ar žydų mistikos gijos? O gal tiesiog archetipinis poeto (graikų Orfėjo, biblinio Ezechielio...) tikėjimas, kad žodis gali paveikti ir šį, ir anapusinį pasaulį, grąžinti mirusiuosius? „Kol poezija skirta tik gyviems skaitytojams, ji nieko nereiškia", – nuskamba Suckeverio teiginys („Duobkasių streikas").

Žydų literatūros kritikai yra ne kartą pabrėžę, kad *Žaliajame akvariume* siekiama įveikti Holokausto netektis, priešinantis tiesinio laiko logikai, vardų ir veidų užmarščiai, jungiant skirtingus istorijos lygmenis. „Vietoj chronologijos poetas ištobulina vertikalų metodą: jis sukloja vieną patirties sluoksnį ant kito, o tada perveria juos tiksliu vaizdiniu, kaip tas legendinis rabinas, kuris galėdavo perverti storą Talmudo tomą aštriu smaigu, pacituodamas tą žodį kiekviename puslapyje, kurį pradurdavo smaigas."[29] Tokiu būdu knygoje susijungia Vilniaus, Jeruzalės, Tel Avivo ir Jafos tikrovė, egzotiškame Azijos mieste susitinkama su savo paties žudiku („Šypsena ties pasaulio pakraščiu"), o beveik pamirštas vaikiškas nusikaltimas tampa Lietuvos Jeruzalės tragedijos prologu („Chalefo dukra"). Skirtingus knygos tekstus išties jungia pasikartojantys vaizdiniai, leitmotyvai: vandenys – gyvi ir mirę, žydintys ir užšalę, lietus ir ašaros; vilkai ir vilkšuniai – grėsmingi arba ištikimi; gyviesiems ir mirusiesiems tarpininkaujančios bitės – arba dykumų skėriai; gyvybės ir mirties angelai; sidabras ir gyvsidabris; ritualinis peilis, chalefas; seni šventraščiai; žvaigždės. Medžiai, gyvi ir išdžiūvę, žali jų syvai ir šaknys. Be abejo, tai mitopoetinė visuma, kurioje matyti ir judėjiškas, ir gamtinis, panteistinis klodas. Pasirodo ir aliuzija į lietuvišką Vilniaus mitologiją, Lizdeikos legendą („Laidotuvės lietuje") – tik čia ąžuolo viršūnėje, lizde, atrandamas vaikas yra iš geto pabėgęs berniukas. Jį visur lydi vilkas.

Knygos tekstai susaistyti subtiliomis paralelėmis, sąskambiais, sugrįžimais, tad jų seka yra svarbi, nors atskiri pasakojimai atrodo

[29] Ruth Wisse, *op.cit.*, p. VII.

nesusiję. Pirmoje dalyje „Žaliasis akvariumas" prologą tuo pačiu pavadinimu lydi penki tekstai apie gyvenimą Vilniaus gete; septintajame („Valstietis, regėjęs Dievą") vaizduojamas močiutės ir anūkės pabėgimas iš masinės egzekucijos; tolesni penki tekstai pasakoja apie slapstymąsi ir kovas Vilnijos miškuose. Paskutinieji trys, pradedant „Sakuočio skrynele", sugrąžina į Vilnių po žydų bendruomenės sunaikinimo. Antrojoje dalyje „Mesijo dienoraštis" pasakojama iš pokarinio gyvenimo Izraelyje perspektyvos; vyksta netikėti pasakotojo susitikimai su praeitimi ir Vilniuje pažinotais asmenimis. Trys pirmosios istorijos – apie meilę, jos netikėtus stebuklus ir senas kaltes; tai lyg prisipažinimų laiškai. Kitos trys – apie mirtį, kerštą, žiaurumą ir būdus jiems įveikti. „Pirmosios miesto vestuvės" vaizduoja meilę, nužengiančią į mirties pasaulį, nepražūvančią pragare (tai vienas svarbiausių Suckeverio motyvų). Vilnius čia dar kartą pasirodo kaip mito erdvė: ant lietaus nuplauto kalno gali įvykti pirmosios po žudynių vestuvės. Paskutinioji novelė „Mesijo dienoraštis" perkelia į Jeruzalę. Čia įvyksta tai, ko buvo bergždžiai viltasi prologe: susitinkama su mirusiuoju, Vilniuje pažinotu aiškiaregiu, įveikusiu dviejų pasaulių ribą. Vilniaus požemyje duotas pažadas įgyvendinamas švenčiausioje Jeruzalės vietoje, prie Raudų sienos. Akimirką erdvės ir laikai susijungia, ir perduodamas neįkainojamas lobis – keletas puslapių iš Mesijo dienoraščio. Taigi tarytum gaunamas atsakymas į laiškus Dievui, kuriuos prologe išsiuntė keistuolis Vilniaus poetas. Galbūt tai metafora, kad rašant šią knygą kažkoks susitikimas išties įvyko.

Lietuvių skaitytojas, ypač vilnietis, knygoje atpažins nemažai konkrečių erdvių ir vietovardžių, galės daug kuo papildyti savąjį literatūrinį Vilniaus žemėlapį. Pirmiausia – Ukmergės gatvė, kad ir kaip ji būtų dabar pasikeitusi, tapusi Konstitucijos prospektu. Čia ji – senųjų Šnipiškių ašis su mediniais nameliais, senais sodais ir visa eile plytinių, *cegelnių*, palei molėtą Neries (jid. *Vilie*) krantą. Geresnio įamžintojo už Suckeverį ši vieta turbūt niekada neturėjo; dabar galima pasakyti – tai taip pat literatūrinė Vilniaus vieta. Keliskart pasirodo Žaliasis tiltas – dar viena žalumo seman-

tikos žymė šioje knygoje. Pabaigoje matome jį 1944 m. liepą jau sugriautą, dabar jis kitoks, bet gal dar tebėra ta pati Suckeverio minima amžina elgeta prie šv. Rapolo bažnyčios? Turbūt niekur kitur, kaip „Pirmosiose miesto vestuvėse", nebuvo taip įprasmintas Šeškinės kalnas. Be abejo, iškyla senamiesčio gatvių, ypač žydų kvartalo ir geto teritorijos, labirintas. Eilėraštis proza „Jobė" vaizduoja sugriautą Didžiąją sinagogą. „Mesijo dienoraštyje" sužinome, kad anapusinis pasiuntinys Jeruzalėje išpildo pažadą, duotą Šiaulių gatvės 6 namo rūsyje – ten buvo įrengta viena didžiausių, dviejų aukštų gylio geto slėptuvė[30]. Veikėjų keliai veda į Neries paplūdimius priešais Vingio parką, į Bernardinų sodą, į Belmontą ir prie Žaliųjų ežerų. Verkiuose įvyksta lemtinga vaikystės iniciacija („Chalefo dukra").

Dalis vaizduojamų situacijų ir asmenų turi realius prototipus, juos galima atpažinti Suckeverio atsiminimuose apie Vilniaus getą. Močiutė, galinti išgelbėti nuo mirties tik vieną iš savo anūkių, turinti aklai išsirinkti („Valstietis, regėjęs Dievą"), primena Frumą Rivą Burštein iš pasakojimo apie „vaikų akciją", nacių įvykdytą 1944 m. kovo 27 d.[31]. Dailininkas, tapantis Didžiosios Sinagogos griuvėsius („Jobė") – tai Jankevas Šeras, su kuriuo Suckeveris kartu dirbo geto rašytojų ir menininkų draugijoje; tragiškas jo likimas aprašomas Hermano Kruko dienoraštyje[32]. Geto kaminkrėčiai, tokie kaip Dondelė iš „Paskutinių miesto vestuvių", išties buvo slapti ryšininkai, tiekę maistą, perduodamą per namų palėpes[33]. Toje pačioje novelėje aprašomas košmariškas kūnų deginimas Paneriuose, karo pabaigoje naciams nusprendus sunaikinti masinių žudynių įrodymus, bei kalinių-lavonų degintojų pabėgimas 1944 m. gegužės 29 d., išsikasus požeminį tunelį – tikra,

[30] Abraomas Suckeveris, *Iš Vilniaus geto*, p. 237.

[31] *Ibid.*, p. 209–210.

[32] *Ibid.*, p. 111; Herman Kruk, *Paskutinės Lietuvos Jeruzalės dienos*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezisstencijos tyrimo centras, 2004, p. 190–191, 323–324 ir kitur.

[33] *Ibid.*, p. 101–102.

detaliai aprašyta istorija[34]. Aiškiaregys ir chiromantas, ješivos studentas, prieš karą gyvenęs šv. Stepono gatvėje, o gete spėdavęs žmonių likimus („Mesijo dienoraštis") minimas Suckeverio atsiminimuose apie tą vakarą, kai poetas Judenrato kieme atsigulė pasislėpti į karstą[35].

Žaliasis akvariumas kuria santykį su tragiška tikrove, kurią be galo sunku išreikšti. Šiuose pasakojimuose nėra lengvų sprendimų, nors jie atrodo magiški patirties, poetinės kalbos ir mito lydiniai. Tačiau daug kur suskamba autoironija rašytojo amatui, nostalgiškų pasakojimų apie dingusį Vilnių parodija (bobutės istorijos „Chalefo dukroje"). Mitai irgi ne visada padeda suvokti blogio šaknis, ir jie – konfliktiški, prieštaringi. Kai novelėje „Chalefo dukra" susiduria judėjiškos ir gamtiškosios mitologijos kodai, įvyksta nusikaltimas: žydišku ritualiniu peiliu, skirtu pjauti gyvūnams, Verkiuose pjaunamas jaunas medis – ir staiga iš jo pliūpteli kraujas. Kartu žūva ir vaikiškos meilės nekaltybė. Senų medžių, įkūnijančių amžiną gamtos gyvastį, šaknys siurbia žemėje paslėptą žuvusiųjų auksą, nenori jo sugrąžinti („Dvynukės"). Regis, Suckeveris sunkiai sprendė prieštarą tarp jaunystėje pajaustos ištikimybės savajai žemei bei čia įvykusios tragedijos. O vis dėlto kažkas, galbūt pasąmonės ar anapusybės balsas, veikėjams pasiūlo sprendimą. Nuostabioje istorijoje „Bomkė" viską praradęs žmogus, po karo išlindęs iš Vilniaus požemių, įveikia norą pasityčioti iš kariamo savo budelio. It pasakoje jis paklūsta mažos pilkos pelytės, atlydėjusios jį iš požemio, balsui ir užuot keršijęs vienu karštu bučiniu pabučiuoja seną miesto mūrą. „Pirmosiose miesto vestuvėse" visa aplinka po karo užteršta žudynių siaubo, o vis dėlto atrandamas švarus aukštas kalnas po žvaigždėmis, tinkamas jungtuvėms. „Mesijo dienoraštyje" pro „trečiąją akį" žuvusio aiškiaregio galvoje – šūvio kiaurymę – sušvinta Aušrinė.

[34] *Ibid.*, p. 217–234.

[35] Abraomas Suckeveris, *Iš Vilniaus geto*, p. 34; pilnas tekstas: Avrom Sutzkever, *Vilner geto*, Pariz: Farband fun Vilner in Frankraykh, 1946, p. 27.

* * *

Iš vienos pusės sušvelnindamas, bet iš kitos – sugriežtindamas savo teiginį apie poeziją po Aušvico, Theodoras Adorno 1966 m. *Negatyviojoje dialektikoje* klausė, „ar po Aušvico dar galima gyventi“ („mag falsch gewesen sein, nach Auschwitz ließe kein Gedicht mehr sich schreiben. Nicht falsch aber ist die minder kulturelle Frage, ob nach Auschwitz noch sich leben lasse“)[36]. Suckeverio poezija, kuri pajėgė ne tik atsiminti, gedėti, smerkti, pranašauti, bet ir mylėti, geisti ir net nusišypsoti, iš tiesų rado savitą būdą tarpininkauti, sujungti mirusiuosius ir gyvuosius, o ne juos amžinai atskirti. Poetinį žodį Suckeveris suvokia kaip gyvybę pratęsiantį, gelbstintį, perduodantį mediumą. Mirtina rizika atpirktas žodis gali tapti gyvybės laidininku. Tai didysis Suckeverio poetinio liudijimo apie Holokaustą paradoksas.

[36] Theodor W. Adorno, *Negative Dialektik*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1966, p. 353.

Išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, 10308 Vilnius
Svetainė internete: www.llti.lt, el. paštas: knyga@llti.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius
Svetainė internete: www.petroofsetas.lt

Vieną dieną žudynių laikais sėdėjau
tamsiame kambarėlyje ir rašiau. Rašiau,
lyg poezijos angelas būtų man patikėjęs
žinią: „Pasirinkimas priklauso nuo tavęs
paties. Jeigu tavo giesmė mane sužavės,
apsaugosiu tave liepsnojančiu kalaviju,
jeigu ne – tuomet negalėsi man priekaištauti...
Mano sąžinė bus švari."

Pasijutau tame kambarėlyje tartum
varpo viduje kybanti širdis. Tik judesys,
tik krustelėjimas – ir varpas iškart suskambės.

AVROM SUTZKEVER

9 786094 251146